

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE TEGENWERPELIJKHEID VAN NIET OVERGESCHREVEN PACHTCONTRACTEN

I. Inleiding

In het *Rechtskundig Weekblad* van 1 april 1978, kol. 1993, verscheen een cassatiearrest van 23 december 1977. Het was de eerste uitspraak van ons hoogste Hof over de vraag of een pachtcontract dat niet overgeschreven was, kon worden ingeroepen tegen de verkrijger van het pachtgoed. Dit betekende dus een vraag naar de verenigbaarheid van art. 1, lid 3, Hyp. W. en art. 55 P.W.

Door H. d'Udekem d'Acoz en I. Snick werden in hetzelfde nummer van het *Rechtskundig Weekblad* (kol. 1985-1994) reeds een aantal beschouwingen n.a.v. dit arrest geformuleerd. Hierbij hebben zij de problematiek vooral bekeken vanuit de gezichtshoek van het pachtrecht.

In deze bijdrage zouden wij eveneens enige beschouwingen aan dit arrest willen wijden, doch dan vanuit de gezichtshoek van het zekerhedenrecht. Daarbij dienen we dan ook onmiddellijk drie basisartikelen i.v.m. langdurige verhuringen naar voren te schuiven, nl. art. 1, lid 3, Hyp. W., art. 1575 Ger. W. en art. 45 Hyp. W. Deze drie artikelen zijn op een zelfde basisidee gefundeerd : verhuringen van langer dan negen jaar overschrijden wat men als een normale vorm van beheer mag verwachten. Onder bepaalde voorwaarden en in bepaalde omstandigheden mogen sommige derden deze verhuringen dan ook negeren in de mate dat ze negen jaar overschrijden.

In zijn arrest van 23 december 1977 heeft ons hoogste Hof beslist dat één van deze derden zich niet kan beroepen op de niet-tegenwerpelijke van een pachtcontract dat niet werd overgeschreven. In deze bijdrage zouden we willen onderzoeken welke de gevolgen zijn van deze beslissing voor de situatie van andere wettelijk beschermde derden. Daartoe zullen we de motivering van het arrest ontleden en nagaan of

ze ook geldt voor een conflict tussen de pachter en deze andere derden.

Vervolgens zouden we willen stilstaan bij de vraag of de door art. 55 P.W. gestelde regel dat de verkrijger in alle rechten en plichten van de verpachter treedt, in zijn algemeenheid van formulering als bevredigend kan worden beschouwd. Ten slotte zouden we pogen een richting aan te duiden voor een mogelijk alternatief denken over het probleem van het belangenconflict tussen pachter en verkrijger.

II. De motivering

In het aan het oordeel van het Hof onderworpen geval werd de vraag gesteld of de verkrijger van een pachtgoed op grond van art. 55 P.W. te allen tijde door een bestaande pacht is gebonden of dat dit integendeel slechts het geval is indien aan de overschrijvingsverplichting van art. 1, lid 3, Hyp. W. voldaan is.

Voor het Hof kwam het erop aan de precieze inhoud en draagwijdte van art. 55 P.W. te bepalen. Steunend op de voorbereidende werkzaamheden wijst het Hof erop dat de ratio legis van dit artikel is dat de vervreemding van het pachtgoed de rechten van de pachter op geen enkele wijze aantast, aangezien aan de verkrijger nooit meer rechten worden toegekend dan aan de oorspronkelijke eigenaar. Anders geformuleerd : wat de oorspronkelijke eigenaar niet kon, kan ook een latere eigenaar niet. Dit leidt het Hof dan ook tot de logische gevolgtrekking dat de verkrijger zich niet krachtens art. 1743 B.W. op het gebrek aan vaste dagtekening kan beroepen om zich aan de nakoming van een door de vervreemder gesloten pachtvereenkomst te onttrekken. Evenmin kan hij zich op het voorschrift van art. 1, lid 3, Hyp. W., dat in eng logisch verband met art. 1743 B.W. staat (vide infra), kunnen baseren om te verkrijgen dat hij een pachtcontract dat

weliswaar vaste dagtekening heeft (en dat hij dus volgens art. 1743 B.W. in acht moet nemen) doch dat hij op het ogenblik van de verkrijging niet kende omdat het niet overgeschreven was, niet langer dan negen jaar in acht zal moeten nemen.

Het conflict tussen de rechten van de pachter die zich niet op een overgeschreven overeenkomst kan beroepen en de rechten van de verkrijger van het pachtgoed die aldus niet via de hypothecaire registers kennis kon hebben van de aanspraken van de pachter, werd reeds vroeger door de rechtsleer die de Pachtwet van 1969 commentarieerde, bestudeerd. Het huidige arrest is dan ook een geschikte gelegenheid om de stellingen van de voornaamste auteurs samen te vatten en ze te toetsen aan het hier besproken arrest en om een eigen standpunt te formuleren.

III. De auteurs — Eigen bedenkingen

Door d'Udekem d'Acoz en Snick wordt gesteld dat de verkrijger partij wordt in de pachtovereenkomst en aldus b.v. de pacht slechts zal kunnen opzeggen indien de oorspronkelijke verpachter dit had kunnen doen (H. d'Udekem d'Acoz en J. Snick, *Het Pachtrecht*, nr. 367). Specifieke problemen i.v.m. de verhouding tussen art. 55 P.W. en art. 1 Hyp. W. worden in hun handboek niet uitgediept. De Coster, Closon en Eeckloo daarentegen behandelen de relatie tussen art. 1 Hyp. W. en art. 55 P.W. wel als een typisch probleem. Deze auteurs nemen, zoals de voorgaande, aan dat art. 55 P.W. een volledige subrogatie invoert waardoor de verkrijger eenvoudig de plaats van de oorspronkelijke verpachter inneemt en ten zelfden titel als deze jegens de pachter verbonden zal zijn. Deze opvatting strookt dus volledig met de draagwijdte die het hier besproken cassatiearrest aan art. 55 P.W. geeft. Closon en Eeckloo doen echter meer dan het arrest. Voor hen gaat het hier om een onverzoenbaarheid tussen beide wetteksten waarbij art. 1 Hyp. W. m.b.t. pachtovereenkomsten (stilzwijgend) werd opgeheven door art. 55 P.W. (H. Closon, «Le bail à ferme et le droit de préemption», nrs. 24 en 193, in *Répertoire Not.*, VIII, Brussel 1973 ; R. Eeckloo, *Pacht en voorkoop*, nr. 627 en 630, Leuven 1970 ; Y. De Coster, in *Adm. Lexicon*, tw. «Landpacht», nr. 128).

Het Hof van Cassatie daarentegen heeft het probleem helemaal niet gesteld als een conflict tussen beide wetteksten en nog veel minder geopteerd voor een stilzwijgende opheffing van art. 1 Hyp. W., m.b.t. pachtcontracten, door art. 55 P.W. Het Hof heeft er zich terecht toe beperkt vast te stellen dat krachtens art. 55 P.W. de verkrijger gewoon de plaats van de oorspronkelijke verpachter inneemt, zodat hij zich nog onmogelijk op art. 1, lid 3, Hyp. W. kan beroepen.

Deze oplossing is de juiste. Men kan immers maar van wetsconflicten en (stilzwijgende) opheffing van een wetttekst door een andere spreken als de ene tekst iets

voorschrijft dat door de andere onmogelijk wordt gemaakt of verboden. (A. Weill, *Droit civil, Introduction générale*, nr. 121, Parijs, 1973 ; G. Ripert en I. Boulanger, nr. 233, Parijs 1950 ; L. Josserand, I, nr. 76, Parijs 1932 ; H. De Page, I, nr. 219, Brussel, 1962).

Dat is in casu niet het geval. Art. 1 Hyp. W. beoogt immers enkel de bescherming van derden, d.w.z. personen die geen partij waren bij de overeenkomst waarvan de wet de bekendmaking voorschrijft. De verkrijger van het pachtgoed wordt echter krachtens art. 55 P.W. geacht partij te zijn bij de overeenkomst, zodat het allereerste vereiste om zich op art. 1 Hyp. W. te beroepen in zijn hoofde niet vervuld is.

Men hoeft de oplossing dan ook niet te gaan zoeken in een vermeende strijdigheid van een latere wet met een oudere, die aldus stilzwijgend zou zijn opgeheven.

Uit het voorgaande vloeit meteen voort dat de pachter die zijn rechten put uit een niet overgeschreven overeenkomst wel de aanspraken van de verkrijger van de eigendom van het pachtgoed, die het gebrek aan overschrijving inroept, kan afweren, doch niet die van de verkrijgers van andere, meer beperkte zakelijke rechten zoals hypotheek, vruchtgebruik, erfdienstbaarheid, erfpacht en opstal. Voor hen geldt immers de fictie van art. 55 P.W. niet, zodat zij ten volle de hoedanigheid van derde in de zin van art. 1 Hyp. W. behouden¹.

Concreet houdt dit o.m. het volgende in :

1) *Vruchtgebruik*. — De vruchtgebruiker is een derde in de zin van art. 1 Hyp. W. Hij moet de verhuuringen en verpachtingen voor langer dan negen jaar door de blote eigenaar vóór het openvallen van het vruchtgebruik toegestaan, slechts respecteren indien deze werden overgeschreven (G. Baudry — Lacantine en M. Chauveau, *Des Biens*, nr. 538, Parijs, 1896 ; G. Beltjens, *Encycl. Dr. Civ., Code civil*, art. 595, nr. 30, Brussel, 1905 ; G. Galopin, *Les biens, la propriété et les servitudes*, nr. 147, Luik, 1912 ; *Nov., Dr. Civ.*, III, nr. 397 ; De Page en Dekkers, VI, nr. 310 ; Brussel, 1953 ; *anders* : Laurent, VI, nr. 375).

De pachter die geen overgeschreven pachtcontract kan voorleggen zal dan ook niet tegen de wil van de vruchtgebruiker langer dan de bij de aanvang van het vruchtgebruik lopende periode van negen jaar van het goed gebruik kunnen maken. Op het einde van die periode kan de vruchtgebruiker op grond van art. 595 B.W. zelf het goed gaan exploiteren of het, binnen de door art. 595 B.W. gestelde perken, aan een andere landbouwer verpachten.

Ook zij die een recht van gebruik of van bewoning hebben zullen zich op art. 1, lid 3, Hyp. W. kunnen

¹ D.w.z. houder zijn van een zakelijk of gerealiseerd persoonlijk recht waarvoor de publiciteitsvereisten werden nageleefd en dat in conflict komt met een in art. 1 Hyp. W. bedoeld recht waarvoor het overschrijvingsvereiste niet werd nageleefd (vgl. W. Delva, *Voorrechten en Hypotheken*, 9-11, Gent, 1973).

beroepen, al worden behoudens andersluidende overeenkomst, hun rechten om zelf het genot van het goed te hebben of om dit door anderen te laten doen wel beperkt door de artt. 630-634 B.W.

2) *Erfpacht en opstal*. — De wetten van 10 januari 1824 op de erfpacht en opstal verklaren beide duidelijk in hun art. 1 dat het om zakelijke rechten gaat op andermans grond of onroerend goed. De erfpachter en opstalhouder die de vestigingsakte van hun recht lieten overschrijven zijn dan ook houders van een zakelijk recht dat met de rechten van de pachter concurreert, en als dusdanig derden in de zin van art. 1 Hyp. W. die zich op het gebrek aan overschrijving van het pachtcontract kunnen beroepen (Cass., 8 april 1957, *R.C.J.B.*, 1958, 95 ; Cass., 23 maart 1956, *Pas.*, 1956, I, 788, en *T.N.*, 1956, 201 ; Cass., 20 oktober 1955, *Pas.*, 1956, I, 145 ; V. Thiry, IV, nr. 338, Luik, 1892).

3) *Erfdienstbaarheden*. — De eigenaar van een heersend erf is eveneens houder van een zakelijk recht dat met de rechten van de pachter in concurrentie kan treden². Strikt genomen zou hij zich dus eveneens op art. 1, lid 3, Hyp. W. kunnen beroepen (G. Ripert en J. Boulanger, I, nr. 3277, Parijs, 1950). Er staan hem echter andere en meer directe middelen ter beschikking. Art. 701 B.W. verbiedt enerzijds de eigenaar van het dienstbare erf formeel iets te doen dat ertoe zou strekken om het gebruik van de erfdienstbaarheid te verminderen of ongemakkelijker te maken. Anderzijds kan de eigenaar van het heersend erf de *actio confessoria* instellen tegen elkeen die zijn recht betwist en iedere inbreuk op dit recht op grond van art. 1382 B.W. laten sanctioneren. Als zakelijk recht heeft de erfdienstbaarheid immers een absoluut karakter en moet ze door een ieder in acht genomen worden (G. Galopin, *o.c.*, nr. 5 ; J. Carbonnier, *Droit civil*, III, nr. 68, Parijs 1975 ; C. Asser en J.H. Beekhuis, *Zakenrecht*, II, 199-200, Zwolle, 1977).

4) *Hypotheek*. — De wetgever van 1851 was er zich terdege van bewust dat het succes van een wet die de kredietverstrekking wou begunstigen, viel of stond met de zekerheid die de kredietverstrekker had omtrent de juridische toestand van het onroerend goed dat hem tot zekerheid moest dienen. Dit verklaart waarom de eerste zes artikelen van de Hypotheekwet gewijd zijn aan de organisatie van een publiciteitssysteem dat de gegadigden, kopers en kredietverstrekkers, de nodige informatie moet bieden.

De hypothecaire schuldeiser is dan ook duidelijk een derde die zich op een gebrek aan overschrijving kan

beroepen (De Page en Dekkers, VII, nr. 1071, Brussel, 1957). De Hypotheekwet beschermt hem niet alleen tegen overdreven lange verhuringen, door de eigenaar toegestaan vóór de hypotheekvestiging (art. 1 Hyp. W.), maar ook tegen verhuringen gesloten na de hypotheekvestiging (art. 45 Hyp. W.).

Art. 45 Hyp. W. regelt twee hypothesen. De eerste hypothese is dat de bezwaarde eigenaar zonder bedrog voor langer dan negen jaar verhuurd heeft. In dat geval kan de hypothecaire schuldeiser, die tot uitvoerend beslag is overgegaan, eisen dat de huurder (erfpachter) enkel nog de op dat ogenblik lopende periode van negen jaar mag uitdoen. Het al dan niet overgeschreven zijn van het contract speelt daarbij geen rol (De Page en Dekkers, VII, nr. 589, B ; A. Delebecque, *Commentaire législatif de la loi du 16 décembre 1851 sur la révision du régime hypothécaire*, nr. 245, Brussel, 1852 ; F. Lepinois, III, nrs. 1278-1279 ; E. Martou, II, nrs. 745-746, Brussel-Parijs, 1863).

Een zelfde vermindering van de duur van het huurcontract heeft krachtens art. 1, lid 3, Hyp. W. plaats voor niet overgeschreven huurcontracten van meer dan negen jaar, toegestaan vóór de hypotheekvestiging (Verslag d'Anethan, Documents, Sén, 1850-51, 222 en 228 ; A. Delebecque, nr. 19 ; A. Genin, nr. 1423).

De ratio legis van beide wetsbepalingen is overigens dezelfde. Men wil de hypothecaire schuldeiser beschermen tegen daden van de schuldenaar die de grenzen overschrijden van wat men als normale beheersdaden moet verwachten.

De tweede hypothese is dat de eigenaar zijn goed te kwader trouw verhuurd heeft³. Dergelijke huurcontracten, ook al overschrijden ze de negen jaar niet, kunnen aan de hypothecaire schuldeiser niet tegengeworpen worden (F. Lepinois, III, nr. 1278 ; A. Delebecque, nr. 246 ; De Page en Dekkers, VII, nr. 589, C en D ; Rb. Aarlen, 19 maart 1912, *Pas.*, 1913, III, 102 ; Rb. Brussel, 27 januari 1942, *Pas.*, 1944, III, 12 ; Rb. Gent, 5 april 1973, *R.W.*, 1973-74, 1895 ; Hof Brussel, 3 april 1974, *R.W.*, 1974-75, 488, met bevestiging van Rb. Antwerpen, 13 april 1972, *R.W.*, 1974-75, 493).

Dit betekent dus dat op verzoek van de hypothecaire schuldeiser bij uitvoerend beslag een pacht, toegestaan na de hypotheekvestiging, verminderd zal worden of eventueel zelfs vernietigd.

5) *Art. 55 P.W. en art. 1575 Ger. W.* — Art. 1575 Ger. W. betreft drie gevallen van niet-tegenwerpelijheid van huurcontracten bij uitvoerend beslag op onroerend goed. De drie mogelijke hypothesen zijn :

² Anders dan voor de andere zakelijke rechten is het inzake erfdienstbaarheden niet steeds vereist dat het recht gepubliceerd werd. Zij kunnen immers hun oorsprong vinden in de wet of in een loutere feitelijkheid en als dusdanig buiten het toepassingsgebied van art. 1 Hyp. W. vallen.

³ Hierbij dient niet alleen aan de toepasselijkheid van art. 1167 B.W. te worden gedacht : als typische uiting van kwade trouw in de zin van art. 45 Hyp. W. volstaat het feit van de verhuring tegen abnormale voorwaarden en/of de wetenschap hiervan in hoofde van de verhuurder (alleen).

1) het huurcontract heeft geen vaste dagtekening voor de overschrijving van het beslagexploot ;

2) het huurcontract werd door de beslagene pas toegestaan *na* de overschrijving van het bevel tot betaling of van het beslagexploot ;

3) het huurcontract voor langer dan negen jaar of dat kwijting inhoudt van ten minste drie jaar huur, werd aangegaan *nadat* het bevel tot betalen werd betekend.

De beschermde personen zijn : a) ingeschreven schuldeisers (b.v. hypothecaire schuldeisers) ; b) schuldeisers die overeenkomstig art. 1565 Ger. W. een bevel tot betaling hebben laten overschrijven⁴ ; c) de beslagleggers ; d) de koper.

In feite kan men deze personen in twee grote reeksen indelen : de koper en de schuldeisers.

De fictie van art. 55 P.W. heeft tot gevolg dat m.b.t. het pachtcontract de koper a.h.w. onmiddellijk de hoedanigheid van koper (of van derde in de zin van art. 1165 B.W.) verliest en de hoedanigheid van verkoper (verpachter) aanneemt. Om die reden kan de koper — als de verhuring geschied is bij wijze van pacht — zich niet op art. 1575 Ger. W. beroepen⁵.

Voor de schuldeisers doet een dergelijk verlies van hoedanigheid zich niet voor, aangezien zij geen verkrijgers zijn en het voorschrift voor art. 55 P.W. voor hen dan ook niet geldt.

Deze mening wordt niet gedeeld door J. Moreau-Margrève. Volgens haar vormt het pachtcontract een last van het vervreemde goed. Ze schrijft letterlijk : «... en effet, si l'adjudicataire doit nécessairement respecter le bail, c'est que celui-ci constitue une charge du bien vendu et, s'il est une charge du bien vendu, il s'en déduit qu'il est opposable à ceux qui poursuivent la vente du bien» (J. Moreau-Margrève, «L'article 1575 du Code judiciaire et les baux à ferme», *R.P.N.*, 1970, 87, nr. 7). Deze redenering steunt op een duidelijke miskenning van het onderscheid tussen persoonlijke en zakelijke rechten en van het feit dat pacht, als vorm van verhu-

ring, nog steeds tot de persoonlijke rechten wordt gerekend. Bovendien is ze gebaseerd op de idee dat de schuldeisers maar beschermd worden omdat men de verkrijger wil beschermen.

Het is ongetwijfeld juist dat huur in zekere mate een van de zgn. hoofdkenmerken van de zakelijke rechten vertoont, nl. het volgrecht. Onder de door art. 1743 B.W. gestelde voorwaarden kan de huurder zijn recht tegenwerpen aan latere *verkrijgers* van het goed. Inzake pacht heeft art. 55 P.W. dit volgrecht versterkt in die zin dat de twee door art. 1743 B.W. gestelde voorwaarden (vaste dagtekening — afwezigheid van een beding dat de uitzetting toelaat) niet langer gehandhaafd worden. Daaruit afleiden dat dit volgrecht — dat op zichzelf reeds een ernstige afwijking van de artt. 1165 en 1119 B.W. vormt — nu niet alleen t.a.v. de verkrijger doch ook erga omnes geldt, is een ongeoorloofde toevoeging aan de tekst.

Uit de principes van het beslagrecht blijkt overigens dat de verkrijger van een verhuurd goed en de schuldeisers steeds als twee verschillende categorieën rechtssubjecten met onderscheiden belangen werden en worden beschouwd. Het huidige art. 1575 Ger. W. heeft weliswaar een einde willen maken aan het systeem van de absolute nietigheden van art. 25 W. 15 augustus 1874 (Verslag Van Reepinghen, *Pasin.*, 1967, Supplément, 525), maar heeft verder de beginselen van dit art. 25 behouden zowel wat betreft de beschermde personen als wat betreft de handelingen van de debiteur waartegen deze personen beschermd worden. Uit de belangrijkste commentaren op de wet van 15 augustus 1854 blijkt echter duidelijk dat de situatie van de verkrijger en die van de schuldeisers volkomen verschillend zijn zowel wat betreft het ogenblik waarop zij zich op de bescherming van de wet kunnen beroepen als wat betreft het belang dat door de wet beschermd wordt. Daaruit volgt ook dat het onjuist is de zaken voor te stellen alsof de bescherming van de schuldeisers slechts een gevolg is van de bescherming van de verkrijgers, zodat zij ook niet langer meer beschermd zouden worden wanneer de bescherming voor de verkrijger wegvalt.

Overlopen we deze verschilpunten :

1) *Tijdstip van de bescherming*. De schuldeisers kunnen zich op de bescherming beroepen vanaf het ogenblik (van de overschrijving) van het bevel tot betalen, tot aan de definitieve toewijzing. De verkrijger kan zich slechts op de bescherming beroepen vanaf de definitieve toewijzing (Martou, Van den Kerckhove en Waelbroeck, *De l'expropriation forcée*, II, 238, Brussel, 1875 ; G. Marcotty, *Traité théorique et pratique de l'expropriation forcée, de la surenchère et de l'ordre*, I, nr. 255).

2) *Beschermd belang*. De schuldeisers kunnen zich slechts op de bescherming beroepen als de door de debiteur toegestane verhuringen tot gevolg hebben dat de opbrengst van het goed ontoereikend zal zijn om hun vorderingen te voldoen. Het feit alleen dat het

⁴ In de derde door art. 1575 Ger. W. behandelde situatie, is zelfs niet vereist dat de schuldeiser die een bevel tot betaling liet betekenen, ook om de overschrijving ervan verzocht heeft.

⁵ Een bijzonder probleem doet zich voor wanneer de koper de prijs uitbetaald heeft in handen van hypothecaire schuldeisers die een overschrijving hadden op het goed. In dat geval wordt hij immers van rechtswege in de plaats gesteld van deze hypothecaire schuldeisers (art. 1251, 2°, B.W.). Op het eerste gezicht zou hij zich dan ook zoals dezen op de door art. 1575 Ger. W. bedoelde niet-tegenwerpelijke kunnen beroepen. Om een dubbele reden is dit niet het geval. Allereerst heeft de subrogatie van art. 55 P.W. tot gevolg dat de koper niet alleen in de rechten van de schuldeisers wordt gesubrogeerd — zoals dit gebeurt bij andere gevallen van wettelijke subrogatie — maar dat hij eveneens in de rechten en plichten van hun debiteur wordt gesubrogeerd. De hoedanigheid van schuldeiser en schuldenaar wordt dus verenigd in hoofde van één enkele persoon. Dit heeft dan ook het tenietgaan van de schuldvordering wegens vermenging (art. 1300 B.W.) tot gevolg.

Bovendien, indien men aanneemt dat de koper zich dank zij de wettelijke subrogatie op de regel van art. 1575 Ger. W. kan beroepen, dan sluit men per definitie de subrogatie van art. 55 P.W. uit. In dit conflict tussen twee wetteksten die een subrogatie regelen dient de voorkeur gegeven te worden aan art. 55 P.W. omdat deze tekst zowel de jongste als de meest bijzondere is.

goed aanzienlijk minder zal opbrengen dan in de hypothese dat het niet verhuurd was, speelt geen rol zolang zij een volledige betaling kunnen krijgen (Martou, Van den Kerckhove en Waelbroeck, o.c., 234-235).

Voor de verkrijger geldt een dergelijke beperking niet. Hij wordt immers steeds in zijn belangen geschaad omdat hij een huurder zou moeten dulden die hij zelf niet gekozen heeft en omdat hij zelf geen gebruik kan maken van het goed.

3) *Onafhankelijkheid van de bescherming van schuldeisers en verkrijger*. Behalve voor de verhuringen toegestaan na het bevel tot betalen en die voor meer dan negen jaar waren aangegaan of kwijting inhielden van meer dan drie jaar huur, voorzag art. 25 W. 15 augustus 1854 slechts in de relatieve nietigheid van de door de debiteur toegestane verhuringen (art. 1575 Ger. W. bevat thans geen enkel geval meer van absolute nietigheid).

Ten gevolge daarvan konden de schuldeisers dan ook afzien van deze nietigheid en ermee instemmen dat in de veilingsvoorwaarden een beding werd ingelast dat de koper tot inachtneming van de bestaande verhuringen verplichtte. Wie onder zulke voorwaarden kocht, zag meteen zelf af van de mogelijkheid om de nietigheid van de huur in te roepen (Martou, Van den Kerckhove en Waelbroeck, o.c., 237; G. Marcotty, o.c., nr. 257; in dezelfde zin, onder de gelding van het Gerechtelijk Wetboek W. Van Steen, *Het uitvoerend beslag op onroerend goed en de rangregeling*, 32, Antwerpen, 1969).

Daaruit blijkt dus dat het recht van de verkrijger afhankelijk is van het recht van de schuldeisers om de nietigheid in te roepen en niet omgekeerd zoals Moreau-Margrève beweert.

Waar nu voorheen het volgrecht van de huurder-pachter zich krachtens art. 1743 B.W. niet uitstreckte tot de schuldeisers wier rechten duidelijk te onderscheiden vallen van die van de verkrijger, kan art. 55 P.W., dat niets anders doet dan de voorwaarden van dit volgrecht wijzigen, niet tot gevolg hebben dat dit volgrecht thans ook t.a.v. andere personen ingeroepen kan worden.

Ten overvloede kan er nog op gewezen worden dat dit volgrecht dat uitzonderlijk aan een vorderingsrecht wordt gekoppeld, een ernstige afwijking van de algemene regel van de relativiteit der verbintenissen vormt. Uitzonderingen moeten altijd eng worden geïnterpreteerd. Men mag het volgrecht van de pachter-huurder dan ook niet verder laten reiken dan t.a.v. de door de wet (art. 1743 B.W.; art. 55 P.W.) duidelijk aangewezen personen: de koper en andere verkrijgers.

IV. Voorlopig besluit

Uit het voorgaande blijkt dat de houders van zakelijke rechten die slechts een vertakking vormen van het eigendomsrecht, in de huidige stand van wetgeving wel

een beroep kunnen doen op art. 1, lid 3, Hyp. W., terwijl de verkrijgers van de eigendommen die de volheid van het moederrecht bezitten zich in geval van pacht niet op deze bescherming kunnen beroepen. Dit is het gevolg van de door art. 55 P.W. geschapen fictie. De vraag rijst onvermijdelijk of deze situatie door de wetgever van 1969 werkelijk gewild werd of dat hij integendeel, met de bepaling van art. 55 P.W. niet enigszins zijn doel voorbijgeschoten is. Om een antwoord op deze vraag te geven lijkt het ons belangrijk na te gaan hoe art. 55 P.W. gegroeid is uit een lange evolutie van de wetgeving i.v.m. de verhouding pachter/verkrijger van het goed. Daarbij zullen we ons afvragen welke de basisopties waren en of een bepaalde wijziging een verder uitwerken van reeds bestaande ideeën vormde of integendeel een bewust afwijken van een vroeger systeem.

V. De verhouding pachter/verkrijger van 1761 tot heden

§ 1. De Code civil en de vroegere wetgeving

Het probleem van de verhouding tussen de pachter en de verkrijger van een goed heeft verscheidene malen de aandacht van de wetgever gaande gehouden.

Reeds in het decreet van 28 september — 6 oktober 1791 treft men de volgende bepalingen aan:

Section II. *Des baux des biens de campagne*

Art. 2. Dans un bail de six années ou au-dessous, fait après la publication du présent décret, quand il n'y aura pas de clause sur le droit du nouvel acquéreur à titre singulier la résiliation du bail en cas de vente du fonds, n'aura lieu que de gré à gré.

Art. 3. Quand il n'y aura pas de clause sur ce droit dans les baux de plus de six années, en cas de vente du fonds le nouvel acquéreur à titre singulier pourra exiger la résiliation, sous la condition de cultiver lui-même sa propriété, mais en signifiant le congé au fermier au moins un an à l'avance pour qu'il sorte à pareils mois et jours que ceux auxquels la bail aurait fini, et en dédommageant au préalable ce fermier, à dire d'experts, des avantages qu'il aurait retirés de son exploitation ou culture continuée jusqu'à la fin de son bail, d'après le prix de la ferme, et d'après les avances et les améliorations qu'il aura faites à l'époque de la résiliation.

De gelijkenis met de actuele pachtwetgeving is treffend. Bij het afwegen van de belangen van de pachter en van de verkrijger helt de balans duidelijk over in het voordeel van de pachter. Er worden geen bepaalde vormvereisten voor het pachtcontract gesteld. Noch tans is de verkrijger — ongeacht de vorm van het contract — gehouden rekening te houden met de rechten van de pachter in die zin dat hij hem niet zonder meer kan uitdrijven. Is de pachtduur minder dan zes jaar dan kan de pachter niet verplicht worden om tegen zijn zin het goed vóór het verstrijken van de pacht te

ontruimen. Indien de duur van de pacht meer dan zes jaar bedraagt, is opzegging zelfs slechts mogelijk voor eigen ingebruikneming, mits met een opzegging van minstens één jaar en onder verplichting een uitwinningsvergoeding te betalen.

De wetgever van 1804 meende de lijn van het decreet van 1791 te moeten doortrekken. Hij ging ervan uit dat de landeigendommen slechts aan waarde konden winnen indien er een stabiliteit in de aard en de wijze van exploitatie was. Daarom diende dan ook het belang van de landbouw — d.w.z. dat van de pachter — principieel verkozen te worden boven dat van de verkrijger (uiteenzetting door Jaubert voor het Tribunal op 7 maart 1804, Locré, VII, 212 nr. 7; verslag door Mouricault voorgedragen op de zitting van het Tribunal van 5 maart 1804, Locré, VII, 202, nr. 11).

Art. 1734 C. civ. bepaalt dan ook dat — ongeacht de duur van de pacht — in geval van verkoop de pachter die een contract met vaste dagtekening heeft, niet uit het pachtgoed gezet kan worden, tenzij bij het sluiten van het pachtcontract uitdrukkelijk bedongen werd dat dit wel mogelijk zou zijn.

Als men te maken heeft met een pacht met vaste datum, staat men dus voor een verbetering van de situatie van de pachter t.o.v. de regeling vervat in het decreet van 1791.

Nu thans wel vormvereisten worden gesteld, verslecht de positie van de pachter. Men wenste echter enkel de contracten met vaste dagtekening voor de gunstige behandeling van art. 1743 C. civ. in aanmerking te laten komen omdat er anders gevaar voor bedrog zou zijn (verklaring van Treilhard, tijdens de zitting van 31 december 1804 van de Conseil d'Etat, Locré, VII, 166, nr. 40; verslag door Mouricault voorgedragen op de zitting van het Tribunal van 5 maart 1804, Locré, VII, 202, nr. 11 in fine).

De situatie verslecht nog voor de pachter in die zin dat de reden van de opzegging voortaan geen rol meer speelt en de opzeggingsvergoeding voortaan door art. 1746 C. civ. forfaitair bepaald wordt.

§ 2. Na 1804

Art. 1743 C. civ. hield zowel voor de pachter als voor de verkrijger van het pachtgoed ernstige gevaren in. De Belgische wetgever zal pogen voor beide partijen de risico's te beperken.

Voor de verkrijger zal men deze bescherming pogen in te bouwen in de wet van 16 december 1851 betreffende het hypothecair regime, voor de pachter zal deze bescherming steeds meer georganiseerd worden in de opeenvolgende pachtwetten van 1929, 1951 en 1969.

A. De Hypotheekwet

De wetgever van 1851 was zich er terdege van bewust dat hij onmogelijk een degelijke organisatie van het grondkrediet kon realiseren indien de gegadigde

(koper of kredietverstrekker) zich geen precies beeld kon vormen over de rechtstoestand van het onroerend goed dat men hem te koop of als zekerheidsobject aanbood.

Art. 1743 C. civ. had tot gevolg dat de verkrijger ieder pachtcontract, van hoe lange duur ook, in acht moest nemen als het vaste dagtekening had.

De Code civil had echter de verplichting tot overschrijving, zoals die onder de wet van 11 brumaire, jaar VII, bestond, niet gehandhaafd (zie hierover meer uitvoerig: J. Kokelenberg, *De onroerende voorrechten: een case-study i.v.m. de aktualiteit van het Belgisch voorrechtensysteem*, nrs. 268-274, Leuven, 1975). Dit maakte het mogelijk dat men een onroerend goed kon kopen dat achteraf bezwaard bleek met een pacht van lange duur waarvan men op het ogenblik van de aankoop het bestaan niet kende (Delebecque, 21, nr. 18; Martou, I, 69, nr. 40).

Hoewel men er het in 1851 over eens was dat art. 1743 C. civ. niet als effect had dat huur voortaan een zakelijk recht werd, nam men toch aan dat in zoverre de huur met vaste dagtekening door de verkrijger van het goed in acht genomen moest worden, die huur niettemin een aantal kenmerken van een zakelijk recht vertoonde. Daar anderzijds een huur van meer dan negen jaar de grenzen van het normale beheer, die men doorgaans verwachten kon (oud art. 1429 B.W., thans art. 595 B.W.) overschreed, meende men dat deze huurcontracten aan overschrijving onderworpen moesten worden om alzo de eventuele koper te informeren over de vrij lange duur waarvoor hij het genot van het goed zou moeten missen (Delebecque, art. 1, nr. 18; Lepinois, nr. 123; Martou, I, 70, nr. 40).

Vanaf 1851 is de situatie voor de verkrijger van een pachtgoed dus de volgende:

1) Huurcontracten zonder vaste dagtekening of met vaste dagtekening doch met een beding dat beëindiging van het contract bedingt bij verkoop, zijn hem niet tegenwerpelijk.

2) Huurcontracten met vaste dagtekening die niet overgeschreven werden zijn hem tegenwerpelijk, doch nooit voor meer dan negen jaar.

3) Huurcontracten met vaste dagtekening die werden overgeschreven zijn hem tegenwerpelijk voor de volledige duur van het contract, ook als die de negen jaar overschrijdt.

B. De Pachtwetgeving

Voor de pachter school het gevaar van art. 1743 B.W. hierin, dat de mogelijkheid om het pachtgoed te blijven exploiteren na een vervreemding afhankelijk werd gesteld van een dubbele voorwaarde: a) het pachtcontract moest vaste dagtekening hebben; b) bovendien mocht het geen beding bevatten dat de uitdrijving bij vervreemding toeliet.

Meer en meer gingen de grondeigenaars weigeren nog een pacht met vaste dagtekening te verlenen. Zo ze

het al deden, lasten ze steeds een beding in dat toestond in geval van vervreemding een einde te maken aan de pacht. Het was immers evident dat een goed dat onmiddellijk door de koper in gebruik kon worden genomen, heel wat meer zou opbrengen dan een landbouwexploitatie die slechts na een vrij lange periode ter beschikking van de nieuwe eigenaar zou komen.

Aan de vooravond van het ontstaan van de eerste Belgische Pachtwet is de situatie zo dat de meeste eigenaars weigeren ook maar enig geschrift op te stellen. Dit maakt het hun mogelijk de pachter op te zeggen zodra zich een nieuwe pachter meldt die een hogere prijs wil betalen. De pachter, aan wiens inspanningen het goed nochtans in hoge mate zijn waarde ontleent, is er dus nooit zeker van dat hij ooit de vruchten van zijn inspanningen zal plukken en dat hij de volgende maanden of jaren nog een broodwinning zal hebben.

1. *De toestand tussen 1929 en 1951.* — De wet van 7 maart 1929 heeft — met uitzondering voor het voorkeepsrecht — in feite de basis gelegd voor de actuele pachtregeling. De wijzigingen van 1951 en 1969 zijn een verder uitwerken van de thema's door de wetgever van 1929 in de verhouding eigenaar/pachter ingevoerd. Het huidige art. 55 P.W., dat de relatie pachter/verkrijger van het goed regelt, vindt zijn oorsprong in art. 3 W. 7 maart 1929 dat lid 2 van art. 1748 B.W. door een nieuwe tekst verving. De oorspronkelijke tekst van art. 1748, lid 2, B.W. bepaalde dat de verkrijger die gebruik wou maken van het beding in het contract met vaste dagtekening om de pachter uit te drijven, minstens een jaar tevoren de opzegging moest geven. Deze verplichting tot voorafgaande opzegging bestond echter slechts als er een schriftelijk contract met vaste datum was. Was de pacht mondeling of bij niet geregistreerde onderhandse akte gesloten, dan kon de verkrijger de pachter zonder meer uitdrijven (Thiry, III, nr. 52 ; Laurent, XXV, nr. 389 ; Schicks en Vanisterbeek, III, 298 ; F. Heillier, «De l'évolution de l'opposabilité à l'acquéreur d'un bail à ferme de date incertaine», *Rec. Jur. Niv.*, 1970, 89).

Art. 3 W. 7 maart 1929 brengt op dit punt een radicale verbetering. Art. 1748 B.W. bepaalt voortaan dat de verkrijger van het pachtgoed die dit wil doen ontruimen door de pachter, een opzegging moet geven, niet alleen wanneer er een pachtcontract met vaste dagtekening is dat echter een beding met opzeggingsmogelijkheid bevat, maar ook als er slechts een louter mondelinge of niet geregistreerde onderhandse pachtovereenkomst bestaat. In al deze hypothesen moet de verkrijger een opzegging van minstens twee jaar geven. (E. van Dievoet, *Le bail à ferme*, nr. 107, Leuven, 1930 ; R.P.D.B. «Bail à ferme», nr. 45).

Op geen enkel ogenblik van de parlementaire werkzaamheden die tot het ontstaan van art. 3 W. 7 maart 1929 hebben geleid, werd ook art. 1 Hyp. W. ter sprake gebracht, laat staan enige allusie gemaakt op een eventuele afwijking van de regel van art. 1 Hyp. W.

door het nieuwe art. 1748, lid 2, B.W. (vgl. verslag Mathieu en Van Dievoet namens de «Middenafdeling» van de Kamer, *Parl. Besch. Kamer* 1925-26, nr. 409, blz. 200-201 ; aanvullend Verslag Mathieu en Van Dievoet namens de «Middenafdeling», *Parl. Besch., Kamer*, 1926-27, nr. 162, blz. 3-4 ; bespreking tijdens de kamerzitting van 12 januari 1927, *Parl. Hand., Kamer*, 1926-27, blz. 449 ; bespreking tijdens de kamerzitting van 13 januari 1927, *Parl. Hand.*, 1926-27, blz. 451 e.v. ; bespreking tijdens de kamerzitting van 26 april 1927, *Parl. Hand., Kamer*, 1926-27, blz. 1319-1320 ; bespreking tijdens de kamerzitting van 23 januari 1929, *Parl. Hand.*, 1928-29, blz. 469-470 ; verslag van de senaatscommissie voor Landbouw, *Parl. Besch.*, 1926-27, nr. 168, blz. 3-4 ; bespreking tijdens de senaatszitting van 17 november 1927, *Parl. Hand.*, 1927-28, blz. 57-59 ; bespreking tijdens de senaatszitting van 13 december 1927, *Parl. Hand.*, 1927-28, blz. 148 ; verslag van Dievoet namens de «Middenafdeling» van de Kamer, *Parl. Besch.*, 1927-28, nr. 225, blz. 3-4).

Dit is niet verwonderlijk, aangezien de wetgever van 1929 ook geen enkel principe geformuleerd had, dat tot enig conflict met art. 1 Hyp. W. kon leiden.

In de periode tussen 1929 en 1951 blijft men de verkrijger beschouwen als een derde m.b.t. de rechtsbetrekking tussen de (oorspronkelijke) verpachter en de pachter. In de relatie tussen de pachter en de verkrijger behoudt art. 1743 B.W. zijn volle gelding, zij het dan getemperd door het nieuwe art. 1748 B.W. Indien de pacht geen vaste dagtekening heeft, mag de verkrijger de pachter uitzetten, met een opzegging van twee jaar (De Page, IV, nr. 815, Brussel, 1934 ; Vred. St.-Joost-ten-Node, 20 februari 1942, *J.J.P.*, 1942, 159 ; Rb. Dinant, 8 januari 1942, vonnis dat op dit punt Vred. Walcourt, 2 mei 1941 bevestigt, beide gepubliceerd in *J.J.P.*, 1942, 330 e.v., met noot O.M. ; Rb. Doornik, 9 april 1941, *J.J.P.*, 1940-41, 457 ; Vred. Temse, 6 februari 1941, *J.J.P.*, 1940-41, 277, met noot P.M.O. ; Rb. Nijvel, 14 december 1938, *J.J.P.*, 1939, 289).

2. *De periode van 1951 tot 1969.* — De wetgever van 1951 behield de basisprincipes die reeds in 1929 gevestigd waren. Indien de pacht geen vaste dagtekening had kon de pachter worden uitgezet met een opzegging van minstens twee jaar. T.a.v. de wetgeving van 1929 wordt de situatie in zoverre gewijzigd dat thans krachtens art. 1748 B.W. een opzegging vóór het verstrijken van de eerste negen jaar slechts mogelijk is indien de verkrijger het goed zelf wil exploiteren (L. Roppe, *De pachtovereenkomst*, nr. 84, S.W.U., 1951 ; A. Kluykens, IV, nr. 273, B en C ; verslag Discry namens de kamercommissie van Landbouw, *Pasin.*, 1951, 641-642, 1e kol. ; verslag Bouilly en Derbaix namens de senaatscommissie van Landbouw en Justitie, *Pasin.*, 616-617, inzonderheid blz. 617, 1e kol.).

Ook bij de voorbereiding van de wet van 7 juli 1951 blijft men duidelijk de verkrijger als een derde beschouwen m.b.t. het pachtcontract. In het verslag van de senaatscommissies van Landbouw en Justitie wordt dit uitdrukkelijk geformuleerd : «... l'occupant qui juridiquement lui est étranger, aucun lien juridique n'existant entre eux.» (*Pasin.*, 1951, 617, 1e kol., nr. 66). Dit leidt dan ook tot het besluit dat pachtcontracten van langer dan negen jaar aan de verkrijger slechts tegenwerpelijik zijn indien ze werden overgeschreven (Kluyskens, IV, nr. 273, A ; A. De Clerck en M. Sevens, *Landpacht*, nr. 173).

3. *De wijzigingen van 1969.* — Art. 55 W. 4 november 1969 brengt een totaal nieuwe kijk op de verhouding pachter/verkrijger van het goed. De verkrijger wordt niet langer als een buitenstaander m.b.t. het pachtcontract beschouwd doch hij neemt volledig de plaats van de vervreemder in de pachtrelatie in en is op dezelfde wijze als deze gebonden (toelichting bij amendement De Nolf, *Parl. Besch., Kamer*, 1966-67, nr. 95/3, blz. 16 ; verslag Van de Kerckhove, *Parl. Besch., Senaat*, 1964-65, nr. 295, blz. 50).

Zoals senator Hambye het tijdens de senaatszitting van 19 juni 1969 kernachtig uitdrukte : «En bon français, cela signifie que rien n'est changé à la situation» (*Parl. Hand., Senaat*, 19 juni 1969, blz. 1719). In dezelfde zin : verslag Van de Kerckhove, namens de verenigde senaatscommissies van Landbouw en Justitie, *Pasin.*, 1969, 1639, 2e kol.

Gecombineerd met het principe van art. 3 P.W. dat het bewijs van een louter mondelinge pacht toelaat, betekent dit dat de verkrijger ook de pachten die niet bij geschrift werden vastgesteld — en a fortiori niet werden overgeschreven — in acht moet nemen alsof hij ze zelf afgesloten had (Discry, «La nouvelle loi sur le bail à ferme et les droits des preneurs de biens ruraux», *Ann. Not.*, 1970, 169 ; F. Heilier, «De l'évolution de l'opposabilité à l'acquéreur d'un bail à ferme de date incertaine», *Rec. Jur. Niv.*, 1970, 92 ; Vred. Messancy, 13 mei 1970, *Res et Jura*, 1972, 161).

Men kan zich bezwaarlijk van de indruk ontdoen dat de wetgever van 1969 bij deze radicale afwijking van het principe van de relativiteit der verbintenissen er gewoon niet aan gedacht heeft welke problemen inzake publiciteit dit kon scheppen.

In de nochtans uitvoerige voorbereidende teksten van de wet van 1969 zijn er slechts drie passages die (terloops) aan het publiciteitsprobleem raken.

1) Een lid van de verenigde senaatscommissies van Justitie en Landbouw vestigde er de aandacht op dat de door art. 3 P.W. bedoelde mogelijkheid dat het bestaan van een pacht ook zonder geschrift kon worden vastgesteld, ernstige moeilijkheden zou kunnen scheppen bij onroerend beslag. De commissies meenden echter dat dergelijke problemen niet moesten worden opgelost ter gelegenheid van een herziening van het pachtrecht, doch wel bij de wijziging van het gerechtelijk

recht (verslag Vandekerckhove, *Pasin.*, 1969, blz. 1622, 2e kol.) Bij de voorbereiding van het Gerechtelijk Wetboek, inzonderheid van art. 1575 Ger. W., heeft men echter met geen woord gerept over deze problemen.

2) Door volksvertegenwoordiger De Croo werd een amendement ingediend om art. 52 P.W. dat de gevallen opsomt waarin de pachter geen aanspraak kan maken op een recht van voorkoop, aan te vullen, in die zin dat dit recht evenmin toegekend zou worden bij verkoop op beslag, als de pacht geen vaste dagtekening had vóór de overschrijving van het beslagexploot. Als verantwoording voerde hij aan dat art. 1575 Ger. W. zich ertegen verzette dat het recht van voorkoop in dat geval tegenwerpelijik zou zijn. De beslagene zou immers geneigd kunnen zijn om de door art. 1575 Ger. W. georganiseerde bescherming ongedaan te maken door het goed te verhuren in de loop van de beslagprocedure (*Parl. Besch. Kamer*, 1968-69, nr. 444/3 ; *Parl. Hand., Kamer*, 1969-70, zitting van 23 oktober 1969, blz. 21).

Minister Héger meende dat het amendement niet aangenomen kon worden omdat de toepassing van het door art. 1575 Ger. W. gestelde beginsel strijdig was met de basisfilosofie van het wetsontwerp. Bovendien wees hij erop dat het amendement onmogelijk te verzoenen was met art. 3 P.W. dat voor het bewijs van het bestaan van de pacht niet noodzakelijk een geschrift eist, aangezien in geval van onroerend beslag de pachter die geen schriftelijk bewijs kon voorleggen, onmogelijk kon aantonen dat de pacht reeds bestond vóór de overschrijving van het beslagexploot (*Parl. Hand., Kamer*, 1969-70, zitting 23 oktober 1969, blz. 22, en *Pasin.*, 1969, 1678, 1e kol.). Hierop aanvaardde volksvertegenwoordiger De Croo om op dat ogenblik zijn amendement in te trekken «om de stemming van de wet niet te vertragen» en om het later in de vorm van een wetsvoorstel opnieuw in te dienen (*Parl. Hand., Kamer*, 1969-70, zitting 23 oktober 1969, blz. 22). Tot nu toe hebben de Kamers zich nog niet over een dergelijk wetsvoorstel moeten buigen.

3) In de kamercommissie van Landbouw werd bij de bespreking van de minimumduur van het pachtcontract door een lid voorgesteld deze voor de eerste periode op achttien jaar te brengen. Dit voorstel werd door de Commissie verworpen o.m. omdat men op een aantal juridische hinderpalen stuitte, met name de door art. 595 B.W. beperkte bevoegdheid van de vruchtgebruiker om tot verpachting over te gaan : «... puisque pareils contrats constitueraient des actes de disposition et que, dès lors, un bailleur-usufruitier se verrait dans l'impossibilité de pouvoir conclure des baux» (verslag Cooremans en Lerouge, *Pasin.*, 1969, 1613, 1e kol.). Nu is het precies naar diezelfde regel van de (oude) artt. 595 en 1429 dat art. 1, lid 3, Hyp. W. verwijst.

Deze passages uit de parlementaire voorbereiding tonen in elk geval niet aan dat de wetgever in 1969 doelbewust heeft willen afwijken van de bestaande

principes inzake de tegenwerpelijheid aan derden van rechtshandelingen i.v.m. onroerende goederen. Deze principes zijn nochtans zo lang⁶ en fundamenteel in ons beslag- en zekerhedenrecht verankerd dat iedere afwijking ervan ongetwijfeld tot uitvoerige en duidelijke besprekingen aanleiding zou geven. Dat is bij de voorbereiding van de wet van 1969 zeker niet het geval geweest. Van de drie aangehaalde passages bevat de eerste een duidelijke verklaring dat men zich gewoon niet met de zaak wou bezighouden. De tweede toont aan dat men geen fundamentele discussie heeft willen aangaan, om de goedkeuring van de wet niet te vertragen. Bovendien lijken zowel de door volksvertegenwoordiger De Croo als de door minister Héger aangevoerde argumenten geen juiste benadering van het probleem te vormen.

Art. 1575 Ger. W. wil de schuldeisers beschermen door te beletten dat de veilingswaarde van het goed nadelig beïnvloed wordt omdat de koper een verhuring van abnormaal lange duur zou moeten nakomen. Dat vergt geenszins dat men het recht van voorkoop uitsluit, aangezien de uitoefening van dit recht enkel tot gevolg heeft dat de pachter eigenaar wordt tegen dezelfde prijs en voorwaarden als de hoogste bieder. Door de vermenging van de hoedanigheid van eigenaar en pachter in hoofde van de koper verdwijnt automatisch het pachtcontract zodat de door art. 1575 Ger. W. beoogde situatie zich gewoon niet voordoet.

Het door minister Héger uit art. 3 P.W. geputte argument is te ongenueanceerd en precies daarom naast de kwestie. De minister maakt immers geen onderscheid tussen het bewijs van een rechtshandeling inter partes en het bewijs t.a.v. derden. Het feit dat men voor de tegenwerpelijheid aan derden overschrijving vraagt, sluit immers niet uit dat tussen partijen het bewijs volgens veel soepeler regels, zoals bv. die van art. 3 P.W. mag worden geleverd. Dat is zelfs de algemene regel in ons recht. Bij verkoop van een onroerend goed wordt de eigendomsoverdracht t.a.v. derden te goeder trouw slechts bewezen door de overschrijving. Tussen partijen volstaat een louter onderhandse akte als bewijselement. Dat is de kern van de zaak, en daar is de minister niet op ingegaan.

De derde passage kan men evenmin als een uitvoerige en klare bespreking van het probleem betitelen, doch de verwijzing naar de (vroegere) artt. 595 en 1429 B.W. toont eerder aan dat men de vertrouwde principes heeft willen handhaven dan ervan afwijken.

Het besluit dat men uit dit alles kan trekken is dat art. 55 P.W. tot gevolg heeft dat de verkrijger van een pachtgoed geen derde meer is in de zin van art. 1 Hyp.

W., maar dat de wetgever van 1969 zeker niet doelbewust een wijziging van de bestaande publiciteitsprincipes heeft nagestreefd. Hij heeft integendeel zijn gezichtsveld veeleer beperkt tot de beginselen van het pachtrecht als zodanig zonder deze in het ruimere perspectief van ons globale rechtsbestel te zien.

De vraag is nu of het werkelijk nodig is de beginselen van de artt. 1, lid 3, Hyp. W. en 1575 Ger. W. terzijde te schuiven en de bescherming van de verkrijgers te goeder trouw op te offeren aan de bescherming van de pachter, of dat integendeel niet naar een alternatief kan worden gezocht dat — om in agrarische termen te blijven — de kool en de geit spaart. In die zin zouden we tot besluit een alternatieve oplossing willen suggereren met als enig doel een mogelijk uitgangspunt voor een zoeken naar een oplossing te verlenen.

VI. Proeve van alternatief

Om de pachter te verkiezen boven de verkrijgers te goeder trouw in geval van een niet overgeschreven pacht van meer dan negen jaar haalt men twee grote argumenten aan: 1) het belang van de landbouw; 2) het feit dat art. 3 P.W. de pachter toestaat ook zonder geschrift het bewijs van de pacht te leveren, zodat a fortiori ook geen verplichting tot overschrijving kan bestaan (vgl. verklaring van minister Héger, *Pasin.*, 1969, 1678, 1e kol.).

Het eerste argument kan ons geenszins overtuigen. Wanneer men nagaat wie de partijen waren in de zaak waarover het Hof van Cassatie met zijn arrest van 23 december 1977 uitspraak heeft gedaan, dan stelt men vast dat zowel de vervreemders, de verkrijgers en uiteraard ook de pachters, tot de landbouwstand behoorden. De bescherming van het belang van de ene landbouwer heeft hier dan ook maar kunnen plaatsvinden ten koste van de belangen van de andere landbouwer.

Bovendien heeft de wettelijke beperking van de pachtprizen en het feit dat sedert enige tijd concreet werk wordt gemaakt van het opstellen van gewestplannen, zodat de landbouwgronden definitief hun bestemming krijgen, tot gevolg dat de mogelijkheid en de verleiding voor de grondeigenaar, om manoeuvres uit te halen waarvan de pachter het slachtoffer zou zijn, steeds kleiner worden.

Het argument geput uit art. 3 P.W. gaat slechts gedeeltelijk op. Men moet een duidelijk onderscheid maken tussen de bewijsregeling t.a.v. een contractspartij en het bewijs t.a.v. derden. De ratio legis van art. 3 P.W. is immers dat de wetgever principieel een geschreven bewijs vergt en de eventuele onwil van de verpachter om een geschrift af te leveren wil *sancioneren* door de pachter de mogelijkheid te geven door alle middelen het bestaan en de voorwaarden van de pacht te bewijzen. In deze senaatscommissie van Landbouw werd er de nadruk op gelegd dat dit werkelijk een sanctie was (verslag Cooremans en Lerouge, *Pasin.*, 1969, 1642, 2e kol.).

⁶ Het principe van art. 1 Hyp. W. vindt men reeds terug in art. 26 W. 11 brumaire, jaar VII. De opstellers van de Code lieten, door een eerder toevallige samenloop van omstandigheden (zie J. Kokelenberg, o.c., nr. 268-274) dit beginsel vallen, doch de wetgever van 1851 nam het terug op. Het door art. 1575 Ger. W. geponeerde beginsel lag reeds vervat in art. 25 W. 15 augustus 1854 en art. 691 Code de procédure civile.

Het toepassingsgebied van een sanctie moet beperkt worden tot diegene die de inbreuk gepleegd heeft, nl. de verpachter. Logischerwijze en billijkheidshalve is het dan ook onaanvaardbaar dat in feite niet de verpachter doch de verkrijger, die totaal vreemd is aan de inbreuk op de verplichting tot afgifte van een schriftelijk bewijs, gesanctioneerd wordt. De door art. 3 P.W. aan de pachter geboden mogelijkheid om eventueel zelfs zonder geschrift het bewijs van de pacht te leveren dient dan ook beperkt te worden tot de relatie pachter/verpachter.

Voor de tegenstelbaarheid van de pachtovereenkomst aan de verkrijger zou echter de klassieke regel van de overschrijving moeten worden gehandhaafd. Dit betekent nochtans niet dat men afbreuk moet doen aan het sanctiesysteem van art. 3 P.W. Art. 1, lid 2, Hyp. W. legt immers de verplichting tot overschrijving ook op voor vonnissen die als titel gelden voor huurcontracten voor langer dan negen jaar aangegaan. De situatie die door art. 1, lid 2, Hyp. W. wordt beoogd is precies die waarop art. 3 P.W. van toepassing is. De partijen hebben een huurovereenkomst van langer dan negen jaar gesloten doch een van hen weigert zijn medewerking voor het tot stand komen van het (authentieke) geschrift dat overgeschreven moet worden. In

een dergelijk geval kan de rechter die het bestaan van de overeenkomst vaststelt, bevelen dat de onwillige partij haar medewerking moet verlenen, bij gebreke waarvan de eiser gemachtigd is om het vonnis te laten overschrijven dat aldus de plaats zal innemen van de akte die de verweerder niet vrijwillig heeft willen onderschrijven (De Page en Dekkers, VII, nr. 1325 ; W. Delva, *Voorrechten en hypotheeken*, 17).

Toegepast op de pachtsituatie betekent dat, dat de pachter overeenkomstig art. 3 P.W. door alle middelen de pachtovereenkomst zal mogen bewijzen en door de rechter kan worden gemachtigd om bij voortdurende moedwil van de verpachter het vonnis te laten overschrijven. Zo zou men zowel het voorschrift van art. 3 P.W. als dat van art. 1, lid 3, Hyp. W. kunnen eerbiedigen.

Wij zouden dan ook durven voorstellen art. 55 P.W. als volgt te herformuleren : «Onder voorbehoud van de bepalingen van art. 1 Hyp. W., treedt in geval van vervreemding van het pachtgoed de verkrijger volledig in de rechten en verplichtingen van de verpachter.»

J. KOKELENBERG
K.U.Leuven

TRENDS IN DE EVOLUTIE VAN DE ACTIVITEIT VAN DE BURGERLIJKE GERECHTEN 1972-1977

Reeds vroeger publiceerden wij gegevens over de activiteit van de burgerlijke rechtbanken¹. Terecht liet men opmerken «dat het met de thans snel veranderende maatschappijstructuur van primordiaal belang is dat tot zeer dicht bij het heden een analyse en een evaluatie van het gerechtelijk bestel en de werking ervan verstrekt wordt»².

De grote vertraging waarmede het Nationaal Instituut voor de Statistiek de gerechtelijke statistieken publiceert is verantwoordelijk voor het «historisch» karakter van de beschikbare gegevens.

Dank zij de welwillendheid van de minister van Justitie was het mogelijk inzage te krijgen van recente gegevens over de activiteit van de burgerlijke rechtscollèges. Op basis hiervan konden wij de meest recente trends uittekenen en bespreken. De bronnen die wij mochten raadplegen, hanteren echter andere criteria en definities m.b.t. «de nieuw aanhangig gemaakte zaken» dan die welke gebruikt worden bij het samen-

stellen van de statistieken, die het NIS publiceert. De absolute aantallen in deze bijdrage zijn derhalve als zodanig niet strikt vergelijkbaar met die uit vroegere publikaties. Dit belet echter niet de trends uit te tekenen, wat de bedoeling is van onderhavige bijdrage.

Het beschikbaar materiaal maakt het ons niet mogelijk soortgelijke achterstandsratio's te berekenen zoals in de voorgaande studies. Nochtans kan met behulp van een aantal intrapolaties een beeld geschetst worden van de evolutie van de achterstand. Deze achterstand lijkt voor het ogenblik een van de belangrijkste beleidsproblemen waarmee het gerecht geconfronteerd wordt³.

Vredegerichten

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Nieuwe zaken ⁴	147058	149931	152391	155727	153017	148910 ⁵
Index	100,0	102,0	103,6	105,9	104,1	101,3
Eindvonnissen	139477	137930	136750	137501	134603	128529
% aantal geëindigde zaken	94,8	92,0	89,7	88,3	88,0	86,3

¹ J. VAN HOUTTE en E. LANGERWERF, *Sociografische gegevens voor een studie van het gerechtelijk systeem*, uitgeverij Kluwer, Antwerpen, 1977, 96 blz.

J. VAN HOUTTE en E. LANGERWERF, «Recente trends in de evolutie van de activiteiten van de burgerlijke gerechten 1969-1972», R.W., 1977-1978, 1601-1606.

² R.W., 1977-1978, 1664.

³ Cfr de verklaringen van de minister van Justitie, de openingsredes van de procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Gent, alsook de openingsrede van de advocaat-generaal Stévigny.

⁴ De ingeleide zaken omvatten de nieuwe zaken 1. op dagvaarding; 2. op verzoekschrift; 3. op vrijwillige verschijning; 4. summier rechtsplegingen; 5. op eenzijdig verzoekschrift.

⁵ In 1977 bevatten de nieuwe zaken die van de algemene rol en de rol der verzoekschriften.

De evolutie van het aantal nieuwe zaken bij de vredegerichten wijst op een status-quo. Van 1972 tot 1975 wordt een lichte verhoging genoteerd, waarbij de toename echter gering blijft. In 1976 en 1977 wordt een omgekeerde situatie meegemaakt, al blijven ook ditmaal de verschillen beperkt.

Wat de achterstand bij de vredegerichten betreft, die in 1972 relatief gering was, valt een verdere toename te vrezen.

Uit de afname van het % aantal geëindigde zaken, dat steeds in dalende lijn gaat, kan besloten worden dat het aantal nog te berechten zaken toeneemt zonder evenwel alarmerende proporties aan te nemen.

Rechtbanken van eerste aanleg in burgerlijke zaken

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Nieuwe zaken ⁶	71453 ⁷	77221	83710	93021	97559	111423
Index	100,0	108,1	117,2	130,2	136,5	155,9
Geëindigde zaken ⁸	55800	59748	69219	73752	79148	85818
% aantal geëindigde zaken	78,1	77,4	82,7	79,3	81,1	77,0

Deze cijfers spreken voor zichzelf. De rechtbanken van eerste aanleg zien zich wel ieder jaar opnieuw voor een steeds groeiend aantal nieuwe zaken gesteld. De toename is bijzonder fors, want in een tijdspanne van vijf jaar is het aantal nieuwe zaken met meer dan de helft toegenomen (cf. index 155,9 in 1977 te vergelijken met 1972 = 100).

Ook de afhandeling van de afgehandelde zaken gebeurde in versneld tempo. De berekening van een overeenkomstig indexcijfer brengt ons op 153,8 in 1977 (te vergelijken met 1972 = 100). Nochtans mag dit ons niet uit het oog doen verliezen dat over de gehele periode 1972-1977, 110902 zaken niet afgehandeld werden, een enorm cijfer. Dit komt ongeveer overeen met de nieuw ingeleide zaken van 1977. Hoeveel van deze zaken op de bijzondere rol gebracht zijn en waarmee in feite niets meer gebeurt is niet bekend. Nochtans mag men zeker niet uit het oog verliezen dat zich bij deze zaken nog een zeer talrijk aantal gecumuleerde zaken komt voegen die in 1971 nog niet beslecht waren. Zonder concrete gegevens naar voren te kunnen schuiven zijn wij daarom van mening dat niettegenstaande de snellere afwikkeling het met de achterstand geenszins beter gesteld is dan vroeger.

⁶ De nieuwe zaken bestaan uit zaken: 1. op de algemene rol; 2. op de rol der verzoekschriften; 3. op de rol der korfgedingen; 4. op de rol van de arrondissementsrechtbank.

⁷ Voor een aantal rechtbanken dienden de jaargegevens geschat te worden d.m.v. een extrapolatie van de activiteit tussen 1/1 en 31/8/1972.

⁸ Als geëindigde zaken worden beschouwd de vonnissen (ten gronde en tussenvonnissen): 1. verleend op dagvaarding of vrijwillige verschijning; 2. verleend op verzoekschrift; 3. verleend overeenkomstig art. 1260 Ger. W.; 4. door samenvoeging; 5. doorgehaalde zaken.

Rechtbanken van koophandel

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Nieuwe zaken ⁹	56948	59762	68288	82158	84499	87118
Index	100,0	104,9	119,9	144,3	148,4	153,0
Vonnissen ¹⁰	44150	46587	51347	59084	63204	72639
Geschat aantal nog te berechten zaken	71752	78405	88157	102959	115405	119715
Geschatte achterstand ¹¹	1,43	1,48	1,51	1,53	1,60	1,45

Ook de rechtbanken van koophandel hebben niet te klagen over een gebrek aan activiteit. Van 1972 tot 1977 neemt het aantal nieuwe zaken in absolute cijfers toe van 56948 in 1972 tot 87118 in 1977. Ook dit impliceert een toename met meer dan de helft gedurende slechts vijf jaar. Het stijgingsritme lijkt zowat gelijk te lopen met dat der rechtbanken van eerste aanleg. Het aantal eindvonnissen neemt ook toe en zelfs iets sneller dan de nieuw ingeleide zaken (index 164,5 in 1977 met 1972 als basis = 100).

Hoven van beroep in burgerlijke zaken

	1972	1973	1974	1975 ¹²	1976 ¹³	1977
Nieuwe zaken	6348	6546	6820	(7877)	(8436)	8983
Index	100,0	103,1	107,4	(124,1)	(132,9)	141,5
Geëindigde zaken	4508	4503	4590	(5661)	(6111)	6250
% aantal geëindigde zaken	71,0	68,8	67,3	(71,9)	(72,4)	69,6

Ook de trend die bij de hoven van beroep vastgesteld kan worden, wijst eenduidig de hoogte in, al wordt de vergelijking wel wat bemoeilijkt door het gedeeltelijk ontbreken van gegevens over de hoven van beroep van Antwerpen en Bergen voor de jaren 1975 en 1976. In 1977 evenwel is het een vaststaand feit dat er 41,5 % meer nieuwe burgerlijke zaken aanhangig werden gemaakt dan in 1972. De geëindigde zaken volgen ongeveer een zelfde stijgingstempo. Nochtans blijkt dat gemiddeld slechts 70 % zaken worden beslecht ten opzichte van de nieuw aanhangig gemaakte zaken. Uiteraard betekent dit niet dat van de nieuwe zaken die in 1977 aanhangig werden gemaakt, er bij het einde van het jaar 70 % waren afgewikkeld. Daarvoor is de gecumuleerde achterstand die in de loop der jaren werd opgelopen, te hoog.

⁹ De nieuw ingeleide zaken bevatten die op dagvaarding, vrijwillige verschijning, verzet, betwiste schuldvordering, faillissement, evenals de zaken in graad van hoger beroep (op tegenspraak en op verzet).

¹⁰ Onder vonnissen worden geklasseerd die met een uitspraak over de zaak zelf (niet inbegrepen zijn faillissementen en gerechtelijke akkoorden).

¹¹ Om tot een schatting van de achterstand te komen werd uitgegaan van de gecumuleerde achterstand in 1971. Hierbij werd het verschil tussen het aantal nieuwe zaken en vonnissen bijgeteld. De vonnissen werden evenwel verhoogd met een correctiefactor van 14 % die staat voor de zaken beëindigd door voeging, schrapping, of op een andere wijze en voor de geëindigde concordaten en faillissementen. Deze werkwijze is evenwel slechts benaderend.

¹² *Vragen en Antwoorden, Senaat*, 1978, 1040-1042.

¹³ Geschat cijfer. De cijfers van Antwerpen en Bergen ontbreken.

Ook bij de hoven van beroep van Antwerpen en Bergen bedraagt in 1977 het aantal arresten slechts een goede 75 % van het aantal nieuw aanhangig gemaakte zaken. Hieraan is het feit «debet» dat ze in 1975 niet met een blanke lei begonnen zijn, maar dat er een groot aantal zaken van de andere hoven werd overgeheveld.

De vooruitzichten voor het wegwerken van de ach-

terstand lijken dus ook bij de hoven van beroep niet al te rooskleurig te zijn.

J. VAN HOUTTE
Gewoon hoogleraar
U.F.S.I.A. en U.I.A.

E. LANGERWERF
Assistent U.F.S.I.A.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 3 MAART 1978

Eerste voorzitter : de h. Wauters
Raadsheer-rapporteur : de h. Sury
Advocaat-generaal : de h. Krings
Advocaat : mr. Houtekier

Architect—1. Raadpleging van specialist voor bepaalde technische studies—Beoordeling van aansprakelijkheid van de architect—2. Opdrachtgever wil gebruik van materiaal dat bezwaar oplevert—Verplichtingen van de architect.

1. *Gelet op het hoog technisch karakter van bepaalde studies die tot het bouwbedrijf behoren, mag worden aangenomen dat de architect zich, zelfs impliciet, tegenover de bouwheer mag vrijmaken m.b.t. zekere technische studies, zoals betonstudie en berekeningen van het weerstandsvermogen van materialen, waarvoor hij geen opleiding heeft ontvangen en die derhalve buiten zijn bevoegdheid vallen.*

De bepalingen van art. 1792 B.W. en van de wet van 20 februari 1939 vereisen echter dat bij de beoordeling van de aansprakelijkheid van de architect steeds in feite wordt nagegaan of de keuze van de door architect geraadpleegde technicus naar algemene bekendheid al dan niet een goede keus was en, in ieder geval, of de door die specialist begane fout van die aard was dat ze, gelet op de vakkennis van de architect, die trouwens een ingenieur kan zijn, al dan niet door hem kon worden ontdekt.

2. *Wegens zijn professionele vakkennis wordt de architect geacht in het bestek het voor zijn bestemming aangepaste materiaal voor te schrijven.*

Als het gebruik van een bepaald materiaal een bezwaar oplevert, dient de architect de bouwheer hiervoor te waarschuwen ; als deze laatste besluit, ondanks de raadgevingen van zijn architect, het materiaal toch te gebruiken, dient de architect hetzij zijn medewerking te weigeren indien dit gebruik het geheel of gedeeltelijk tenietgaan van het gebouw kan teweegbrengen, hetzij, in de overige gevallen, zich door de bouwheer van zijn aansprakelijkheid te doen ontslaan.

Van der A. t / M. en M.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 november 1976 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 6, 1131, 1133, 1134, 1135, 1142, 1146, 1147, 1165, 1319;1320, 1322, 1710, 1792, 1797, 2270 van het Burgerlijk Wetboek, 4, lid 1, van de wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van architect, 53 van de wet van 26 juni 1963 tot oprichting van een orde van architecten en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest eiser veroordeelt om aan de verweerders een som te betalen van 106.925 frank als saldo van ere-loonstaat en de door eiser ingeroepen «exceptio non adimpleti contractus» en de ingestelde tegeneis tot aanstelling van een gerechtelijk deskundige verworpt om de redenen dat, wat de barsten in de zwemkom betreft, de verweerders niet aansprakelijk kunnen worden gesteld voor eventuele fouten van het studiebureau waaraan ze een betonstudie gevraagd hebben ; dat ze geenszins verplicht waren na te gaan of die studie juist is ; dat het deskundigenverslag van Tambuyser, noch de consultatie van Van Mingeroot en Van Ginderachter met zekerheid bewijzen dat er een vergissing of een fout door het studiebureau begaan werd ; dat er in elk geval geen conceptiefout van de verweerders bewezen is en dat de schade blijkbaar te wijten is, volgens de deskundige Tambuyser, aan het feit dat eiser jaren gewacht heeft om die zwemkom te laten afwerken,

terwijl, eerste onderdeel, eiser staande hield, zonder op dit punt door het arrest tegengesproken te worden, dat hij de verweerders met een volledige opdracht van architect had belast ; deze dan ook aansprakelijk waren voor de conceptiefouten vervat in de betonstudie van de zwemkom, ook al was die door hen overeenkomstig het lastenkohier aan een ingenieursbureau toevertrouwd ; eiser immers niet met het studiebureau heeft gecontracteerd en het lastenkohier geen beperking van aansprakelijkheid tegenover de architect bepaalt, hetgeen overigens zou indruisen tegen de openbare orde (schending van de artikelen 6, 431, 1133, 1134, 1135, 1142, 1146, 1147, 1165, 1710, 1792, 1797, 2270 van het Burgerlijk Wetboek, 4, lid 1, van de wet van 20 februari 1939 en 53 van de wet van 26 juni 1963),

tweede onderdeel, enerzijds, eiser bij conclusie staande hield dat volgens het verslag van Van Ginderachter het door het studiebureau berekende beton veel te zwak was en dat zulks een conceptiefout is ; daarop noch door het arrest, noch door het verslag van deskundige Tambuyser wordt geantwoord ; anderzijds het verslag van Van Ginderachter uitdrukkelijk besluit tot fouten van de betonstudie, zodat de bewijskracht ervan wordt miskend (schending van de artike-

len 97 van de Grondwet, 1319, 1320 en 1322 van het Burgerlijk Wetboek),

derde onderdeel, eiser staande hield dat de verweerders als architecten aan hun verplichtingen te kort gekomen zijn door geen verdere, nochtans noodzakelijke afwerking van de zwemkom in het lastenkohier te bepalen, en door eiser niet op de noodzakelijkheid te wijzen onmiddellijk de zwemkom van een bekleding te voorzien en ze te vullen; de verweerders aldus aan hun contractuele verplichtingen van conceptie en raad te kort gekomen zijn; het arrest op deze conclusie onvoldoende antwoordt (schending van de artikelen 1134, 1135, 1142, 1146, 1147, 1710, 1792, 1797, 2270 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet):

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat indien kan aangenomen worden, gelet op de huidige hoge techniciteit van bepaalde studies die tot het bouwbedrijf behoren, dat de architect zich, zelfs impliciet, tegenover de bouwheer van zijn aansprakelijkheid kan vrijmaken met betrekking tot zekere technische studies, zoals betonstudie en berekeningen van het weerstandsvermogen van materialen, waarvoor hij geen opleiding ontving en die derhalve buiten zijn bevoegdheid vallen, de bepalingen van artikel 1792 van het Burgerlijk Wetboek en van de wet van 20 februari 1939 echter vereisen dat, bij de beoordeling van de aansprakelijkheid van de architect, steeds in feite zou worden nagegaan of de keus van de door de architect geraadpleegde technicus naar algemene bekendheid al dan niet een goede keus was en, in ieder geval, of de door gezegde specialist begane fout van die aard was dat zij, gelet op de vakkennis van de architect, die trouwens een ingenieur kan zijn, al dan niet door hem kon worden ontdekt;

Overwegende dat daaruit volgt dat het hof van beroep, dat zich ertoe beperkt op absolute wijze te verklaren dat de verweerders voor de eventuele fouten van het studiebureau niet aansprakelijk kunnen worden gesteld en dat zij geenszins waren verplicht na te gaan of de betonstudie juist was, zonder voormelde feitelijke gegevens te onderzoeken, zijn beslissing niet wettelijk verantwoordt;

Dat het onderdeel gegrond is;

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat het arrest geen antwoord verstrekt op de omstandige conclusie van eiser, luidens welke, volgens het verslag van Van Ginderachter, het door het studiebureau berekende beton «veel te zwak» was;

Dat het onderdeel gegrond is;

Wat het derde onderdeel betreft:

Overwegende dat eiser, tot staving van zijn verweer, in conclusie een passage van het verslag van Van Mingerot inriep, luidens hetwelk de verweerders nooit eisers aandacht hadden getrokken op het feit dat er onmiddellijk een bekleding op het beton moest worden aangebracht en de zwemkom worden gevuld, geen verdere afwerking in het lastenboek was vermeld en «het niet na het gebeuren is dat men de bouwheer moet wijzen op verdere afwerking wanneer de storingen reeds gebeurd zijn», bouwheer die «hiervoor trouwens zich door een architect laat bijstaan»;

Overwegende dat, door enkel te oordelen dat de schade blijkbaar te wijten is, volgens deskundige Tambuyser, aan het feit dat eiser jaren heeft gewacht om de zwemkom te laten afwerken, het arrest voormelde conclusie van eiser niet beantwoordt;

Dat het onderdeel gegrond is;

Over het *tweede middel*, afgeleid uit de scheding van de artikelen 6, 1131, 1133, 1134, 1135, 1142, 1146, 1147, 1315, 1316, 1319, 1320, 1322, 1341, 1349, 1710, 1792, 1797, 2270 van het Burgerlijk Wetboek, 870, 971 van het Gerechtelijk Wetboek, 4, lid 1, van de wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van architect en 53 van de wet van 26 juni 1963 tot oprichting van een orde van architecten,

doordat het arrest eiser veroordeelt om aan de verweerders een som te betalen van 106.925 frank als saldo van ere-loonstaat en de door eiser ingeroepen «exceptio non adimpleti contractus» en de ingestelde tegeneis tot aanstelling van een gerechtelijke deskundige verwerpt op grond dat, wat betreft het warmwatercircuit, de verweerders opmerken dat ze de aandacht van eiser hebben gevestigd op het gevaar van oxydatie en corrosie bij het gebruik van stalen buizen, maar dat deze zich akkoord verklaarde met het plaatsen van gegalvaniseerde buizen, zoals blijkt uit het lastenboek en eiser, volgens de verweerders, deze buizen niet heeft onderhouden zoals zij het hem hadden aangeraden; dat in die omstandigheden het aanduiden, in 1965, van gegalvaniseerde stalen buizen op zichzelf geen conceptiefout van de verweerders uitmaakt,

terwijl, eerste onderdeel, het feit dat de verweerders in het lastenkohier het gebruik van deze stalen buizen hadden voorgeschreven, geenszins inhoudt dat zij eiser van de nadelen ervan hadden verwittigd; het arrest de bewijskracht van het lastenkohier miskent en het feit dat eiser zou verwittigd zijn en de buizen slecht zou hebben onderhouden ten onrechte en zonder bewijs ten laste van eiser aanhoudt (schending van de artikelen 1315, 1316, 1319, 1320, 1321, 1341, 1349 van het Burgerlijk Wetboek, 870 en 871 van het Gerechtelijk Wetboek),

tweede onderdeel, het feit dat de verweerders het gebruik van deze stalen buizen in het lastenkohier hadden voorgeschreven, geenszins inhoudt dat zij daardoor van hun aansprakelijkheid voor de schadelijke gevolgen van dit gebruik zouden zijn vrijgesteld (schending van de artikelen 6, 1131, 1133, 1134, 1135, 1142, 1146, 1147, 1710, 1792, 1797, 2270 van het Burgerlijk Wetboek, 4, lid 1, van de wet van 20 februari 1939 en 53 van de wet van 26 juni 1963):

Overwegende dat de architect, wegens zijn professionele vakkennis, wordt geacht in het lastenkohier het voor zijn bestemming aangepaste materiaal voor te schrijven;

Overwegende dat, wanneer het gebruik van een bepaald materiaal een bezwaar oplevert, de architect de bouwheer ervan dient te verwittigen; dat, wanneer deze laatste beslist, ondanks de raadgevingen van zijn architect, bedoeld materiaal te gebruiken, het de architect behoort hetzij zijn medewerking te weigeren indien dit gebruik het geheel of gedeeltelijk teniet gaan van de bouw kan teweegbrengen, hetzij, in de overige gevallen, zich door de bouwheer van zijn aansprakelijkheid tegenover hem te doen ontslaan;

Overwegende dat uit de enkele vermelding in het lastenkohier van het gebruik van gegalvaniseerde stalen buizen voor de warmwaterleidingen, geenszins volgt dat de verweerders, bij het voorschrijven van dit materiaal, eiser hebben verwittigd van het eraan verbonden gevaar voor oxydatie en corrosie;

Overwegende bovendien dat het arrest, dat, zoals uit het middel blijkt, enkel stoelt op loutere beweringen van de

verweerders, de regels van de bewijslast schendt ;
Dat het middel gegrond is ;

Over het derde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1134, 1135, 1142, 1146, 1147, 1710, 1792, 1797, 2270 van het Burgerlijk Wetboek, 4, lid 1, van de wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van architect en 53 van de wet van 26 juni 1963 tot oprichting van een orde van architecten,

doordat het arrest eiser veroordeelt om aan de verweerders een som te betalen van 106.925 frank als saldo van ere-loonstaat en de door eiser ingeroepen «exceptio non adimpleti contractus» en de ingestelde tegeneis tot aanstelling van een gerechtelijke deskundige verwerpt,

terwijl, eerste onderdeel, eiser in conclusie staande hield dat er rioleringsgeuren in de derde kamer waren, dat er een onderzoek aan de dichtung van de deksels van de onderzoekskamers en aansluitingen op de rioleringen uitgevoerd diende te worden en dat er immers verscheidene leidingen rechtstreeks op de onderzoekskamer werden gebracht, zonder eerst op een open of gesloten sterfput uit te komen, het arrest op deze conclusie niet antwoordt (schending van artikel 97 van de Grondwet),

tweede onderdeel, de verweerders, die een volledige architectenopdracht hadden ontvangen, aldus hun verplichtingen van raad, conceptie en toezicht hebben verwaarloosd (schending van de artikelen 1134, 1135, 1142, 1146, 1147, 1710, 1792, 1797, 2270 van het Burgerlijk Wetboek, 4, lid 1, van de wet van 20 februari 1939 en 53 van de wet van 26 juni 1963) ;

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest met geen woord rept over de in het onderdeel aangehaalde conclusie ;

Dat het middel in dit opzicht gegrond is ;

Over het vierde middel afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1134, 1135, 1142, 1146, 1147, 1710, 1792, 1797, 2270 van het Burgerlijk Wetboek, 4, lid 1, van de wet van 20 februari 1939 op de bescherming van de titel en van het beroep van architect en 53 van de wet van 26 juni 1963 tot oprichting van een orde van architecten.

doordat het arrest eiser veroordeelt om aan de verweerders een som te betalen van 106.925 frank als saldo van ere-loonstaat en de door eiser ingeroepen «exceptio non adimpleti contractus» en de ingestelde tegeneis tot aanstelling van een gerechtelijk deskundige verwerpt op grond dat, wat de dakafwerking betreft, de conceptie van de waterafloop niet fout is daar in 1968 het dak waterdicht was ; dat, in strijd met hetgeen eiser voor de eerste rechter beweert, er in het lastenboek desaan gaande geen inlichtingen voorkomen ; dat uit de aanbidding van de dakleien door een gespecialiseerde firma geenszins afgeleid kon worden dat de Italiaanse leien niet aan ons klimaat zouden zijn aangepast,

terwijl, eerste onderdeel, eiser in conclusie staande hield dat het feit dat de dakbedekking in leien buiten de algemene aanbesteding werd gehouden, aan de verweerders, die een algemene opdracht hadden, geenszins toeliet in het lastenboek helemaal niets over deze dakbedekking te beschrijven en zulks fout was ; dat het arrest op deze conclusie niet antwoordt (schending van artikel 97 van de Grondwet),

tweede onderdeel, eiser staande hield, zonder op dit punt te worden tegengesproken, dat de leien zeer erg verkleurd wa-

ren en de verweerders onvoldoende onderzoek naar de kwaliteit ervan hadden gedaan en dat het feit dat een gespecialiseerde firma uit Ciney deze leien aanbeval, geenszins van die aard is dat het aantoonst dat de verweerders hun verplichting voldoende hebben nagekomen en van hun aansprakelijkheid ontslagen zijn (schending van de artikelen 1134, 1135, 1142, 1146, 1147, 1710, 1792, 1797, 2270 van het Burgerlijk Wetboek, 4, lid 1, van de wet van 20 februari 1939 en 53 van de wet van 26 juni 1963),

derde onderdeel, eiser in conclusie staande hield dat de leien bij winterweer en vorst abnormaal afschilferden en het arrest hierop niet antwoordt (schending van artikel 97) van de Grondwet) ;

Overwegende dat het arrest vaststelt, zonder dienaan gaande te worden gekritiseerd, dat er geen conceptiefout betreffende de waterafloop bestaat en dat het dak in 1968 waterdicht was ;

Dat het middel enkel verband houdt met de hoedanigheid van de voor de dakbedekking gebruikte leien ;

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat eiser in conclusie aanvoerde dat geen beschrijving van het voor de dakbedekking te gebruiken materiaal in het lastenboek voorkomt en dat, al werd de aanne ming van de dakbekleding aan de algemene ondernemer niet toevertrouwd, maar afzonderlijk uitgegeven, de verweerders tot plicht hadden deze beschrijving te doen ;

Overwegende dat het arrest, dat trouwens vaststelt dat in het lastenboek alleen vermeld staat «couverture en ardoise : pour mémoire — hors entreprise», voormelde conclusie van eiser niet beantwoordt ;

Dat het onderdeel gegrond is ;

Om die redenen,

en zonder acht te slaan op het tweede onderdeel van het derde middel en op het tweede en derde onderdeel van het vierde middel,

Vernietigt het bestreden arrest, doch enkel in zoverre het, met betrekking tot de eis van de verweerders, de door eiser opgeworpen exceptie «non adimpleti contractus» en zijn vraag tot aanstelling van een gerechtelijk deskundige, uitspraak doet : 1° over het bestaan van barsten in de zwemkom, 2° over de warmwaterleidingen, 3° over de rioolgeuren in de derde kamer, 4° over de voor de dakbekleding gebruikte leien, en in zoverre het over de kosten uitspraak doet ;

Beveelt dat van onderhavig arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan en zegt dat de feitenrechter erover zal beslissen ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van Beroep te Antwerpen.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 9 MAART 1978

Voorzitter : de h. Trousse

Raadsheer-rapporteur : de h. Mahillon

Advocaat-generaal : de h. Charles

Advocaat : mr. De Bruyn

Huur—Wet van 10 april 1975—Huurovereenkomsten afgesloten vóór 1 januari 1973—Geen periodieke schommeling van de huurprijs—Vaststelling van de huurprijs en het aanvangsindexcijfer.

Art. 4, § 5, 2°, van de wet van 10 april 1975 betreffende de huurprijzen van woningen bepaalt dat bij wettelijke verlenging van de huurovereenkomst, indien niet bedongen was dat de huurprijs, al dan niet gekoppeld aan een index, periodiek zou schommelen, de huurovereenkomsten afgesloten vóór 1 januari 1973 geacht worden, wat de huurprijs betreft, op deze datum een aanvang te hebben genomen.

Hieruit volgt dat het aanvangsindexcijfer, in geval van toepassing van art. 2 van de wet, het indexcijfer is van de consumptieprijzen van de maand die voorafgaat aan de maand vanaf welke de aanpassing werd ingevoerd.

S. t/ P. e.a.

Gelet op het bestreden vonnis, op 7 september 1976 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel ;

Overwegende dat de voorzieningen die onder de nummers 5598 en 5610 op de algemene rol zijn ingeschreven tegen hetzelfde vonnis zijn gericht ; dat ze ambtshalve moeten samengevoegd worden ;

Overwegende dat de voorziening nr. 5598 in zoverre zij betekend werd aan Pil na dienst overlijden nietig en niet-ontvankelijk is ; dat de voorziening nr. 5610 in zoverre zij betekend werden aan M. qualitate qua niet ontvankelijk is aangezien eiser zich reeds tegen die partij in cassatie heeft voorzien met aanvoering van hetzelfde middel ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 2, 4, § 1, 1°, en 5, van de wet van 10 april 1975 betreffende de huurprijzen van woningen, 97 van de Grondwet en 780, 3°, van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het bestreden vonnis het beroepen vonnis bevestigt, het tusseneroep van de verweerders inwilligt en eiser veroordeelt om aan de verweerders een maandelijks huurprijs te betalen van 3.518 frank van 1 december 1974 tot 31 maart 1976 en een maandelijks huurprijs van 3.782 frank van 1 april 1976 tot 31 december 1976, op grond «dat aangezien geen schommeling van de huurprijs werd bedongen, wegens de stijging van de levensduurte, ten deze toepassing moet worden gemaakt van de artikelen 4, § 5, 2°, en 4, § 1, 1°, van de voornoemde wet en bijgevolg de maandelijks huurprijs als volgt vast te stellen :

— bedrag van de huurprijs berekend op 1 januari 1973 (artikel 2) :
 $2.500 \text{ fr.} \times 108,87 \text{ (index van kracht op 1 januari 1973 : } 89,74 \text{ (index van kracht op 1 december 1968) = } 3.033 \text{ frank,}$

— huurprijs van 1 december 1974 tot 30 november 1975 (koninklijk besluit van 11 april 1975) : $3.033 \text{ fr.} \times 1,16 = 3.518 \text{ fr.,}$

— huurprijs van 1 december 1975 tot 31 maart 1976 (koninklijk besluit van 13 november 1975) : $3.033 \text{ fr.} \times 1,16 = 3.518 \text{ fr.,}$

— huurprijs van 1 april 1976 tot 31 december 1976 (koninklijk besluit van 31 maart 1976) : $3.033 \text{ fr.} \times 1,247 = 3.782 \text{ fr.}$

Dat nu de partijen niet aantonen dat de aldus berekende huurprijs merklijk afwijkt van de normale huurwaarde van het goed, het bedrag ervan niet naar billijkheid moet worden

vastgesteld (artikel 4, § 5, laatste lid, van de genoemde wet)»,

terwijl, eerste onderdeel, voor de huurovereenkomsten die vóór 1 januari 1973 werden afgesloten artikel 4, § 1, van de genoemde wet van 10 april 1975 bepaalt dat de huurprijs berekend op zijn waarde per 1 januari 1973 slechts aangepast kan worden aan de hand van de in artikel 2 bepaalde formule, indien werd bedongen dat de huurprijs al dan niet gekoppeld aan een index periodiek zou schommelen, wat niet het geval is voor de litigieuze huurovereenkomst ; artikel 4, § 5, uitdrukkelijk bepaalt dat, in geval van wettelijke verlenging van de huurovereenkomsten, de huurovereenkomsten afgesloten vóór 1 januari 1973, wat de huurprijs betreft, geacht worden op deze datum een aanvang te hebben genomen ;

ten deze de huurprijs op 1 januari 1973 noodzakelijk gelijk is aan de huurprijs op 1 december 1968, zelfs indien de formule van artikel 2 wordt toegepast, aangezien het indexcijfer van de consumptieprijzen van de maand die voorafgaat aan 1 januari 1973 geacht wordt het aanvangsindexcijfer te zijn, en terwijl het bestreden vonnis door bijgevolg de basis huurprijs van 2.500 frank te vermenigvuldigen met het indexcijfer van de consumptieprijzen op 1 januari 1973 en te delen door het indexcijfer op 1 december 1968, alsof dit het aanvangsindexcijfer was, de vorenvermelde en inzonderheid de bepaling van artikel 4, § 5, van de wet van 10 april 1975, volgens welke in geval van wettelijke verlenging van de huurovereenkomst, de huurovereenkomsten afgesloten vóór 1 januari 1973, geacht worden, wat de huurprijs betreft, op deze datum een aanvang te hebben genomen ;

(...)

Wat betreft het eerste onderdeel :

Overwegende dat het bestreden vonnis, na te hebben vastgesteld dat er ten deze verlenging van de huurovereenkomst is krachtens de wet van 10 april 1975 betreffende de huurprijzen van woningen en dat geen enkele schommeling van de huurprijs werd bedongen, beslist dat wegens de stijging van de levensduurte bij de vaststelling van het bedrag van de huurprijs op 1 januari 1973, rekening moet worden gehouden met de stijging van de index sinds de inwerkingstelling van de huurovereenkomst op 1 december 1968 ;

Dat het overigens erop wijst dat nu de partijen niet aantonen dat de aldus berekende huurprijs merklijk afwijkt van de huurwaarde van het goed, het bedrag ervan niet naar billijkheid moet worden vastgesteld ;

Overwegende dat artikel 4, § 5, 2°, van de genoemde wet bepaalt dat bij wettelijke verlenging van de huurovereenkomst indien niet bedongen was dat de huurprijs, al dan niet gekoppeld aan een index periodiek zou schommelen, de huurovereenkomsten afgesloten vóór 1 januari 1973 geacht worden, wat de huurprijs betreft, op deze datum een aanvang te hebben genomen ;

Dat daaruit volgt dat de huurprijs op 1 januari 1973 ten deze noodzakelijk gelijk is aan de huurprijs van 1 december 1968 en dat bijgevolg dit aanvangsindexcijfer, in geval van toepassing van artikel 2 van de wet, het indexcijfer is van de consumptieprijzen van de maand die voorafgaat aan de maand vanaf welke de aanpassing werd ingevoerd ;

Overwegende dat het vonnis, door toepassing te maken van een factor van aanpassing van de huurprijs op 1 januari 1973, de in het middel bedoelde bepalingen van de wet van 10 april 1975 schendt ;

Dat het eerste onderdeel van het middel gegrond is ;

(...)

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 10 APRIL 1978

Voorzitter-rapporteur : de h. Naulaerts

Advocaat-generaal : de h. Duchatelet

Advocaat : mr. Simont

Minderjarige, voogdij en ontvoogding—Art. 61 Hypotheekwet—Arbeidsongeval van minderjarige—Betaling van rentevertegenwoordigend kapitaal—Kwijting door moeder-voogdes zonder bijstand van toeziende voogd.

In art. 61 Hypotheekwet moeten onder «niet opeisbare kapitalen of schuldvorderingen met tijdsbepaling die eerst na de meerderjarigheid van de pupil zullen vervallen» alle onverwachte kapitaalsinkomsten worden verstaan waarmee geen rekening kon worden gehouden bij de vaststelling van de wettelijke hypotheek.

De betaling van het kapitaal dat de rente vertegenwoordigt die werd toegekend aan het minderjarig kind dat door een arbeidsongeval werd getroffen nadat de voogdij was ingesteld en wiens voortdurende arbeidsongeschiktheid 8 % bedraagt, vormt een onvoorzienbare inkomst als bedoeld bij genoemd art. 61. Wettelijk is de beslissing dat de voogdes, ten deze de natuurlijke moeder, niet bevoegd was om alleen, zonder bijstand van de toeziende voogd, kwijting van de betaling te verlenen.

N.V. U. t/ A. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 3 december 1976 door het Arbeidshof te Bergen gewezen ;

Over het *eerste middel*, afgeleid uit de schending van de artikelen 61 van de wet van 16 december 1851 houdende herziening der wet over de hypotheek zijnde titel XVIII van boek III van het Burgerlijk Wetboek, 5, inzonderheid derde lid, van de wetten betreffende de vergoeding der schade voortvloeiende uit de arbeidsongevallen gecoördineerd bij het koninklijk besluit van 28 september 1931 en gewijzigd bij artikel 4 van de wet van 10 juli 1951 en artikel 1 van de wet van 30 juni 1969, en voor zover als nodig schending van de genoemde wijzigingsbepalingen, 45, inzonderheid derde lid, van de arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest, met overname van de motivering van de eerste rechter, beslist dat «nu eiser, thans geïntimeerde (thans eerste verweerder), geboren was op 26 mei 1952, en minderjarig was op 27 mei 1971 toen de betaling werd verricht, de betaling van het kapitaal aan de natuurlijke moeder zonder tussenkomst van de toeziende voogd een schending van artikel 61 van de wet van 16 december 1851 vormde», op grond dat «die zienswijze gehuldigd wordt in de rechtsleer in zoverre deze oordeelt dat hoewel de ontvangst van een kapitaal, administratieve handeling bij uitstek, tot de erkende bevoegdheden van de voogd alleen behoort, op dat beginsel een uitzondering gemaakt wordt wanneer het onvoorziene kapitaalsinkomsten betreft ; dat zulks ten deze het geval is nu de bewoordingen van artikel 61 van de wet van 16 december 1851 niet beperkend zijn ; dat onder niet opeisbare kapitalen of schuldvorderingen met tijdsbepaling die vóór de vervaldag betaald worden alle inkomsten moeten worden verstaan waarmee geen rekening werd gehouden bij de vaststelling van de wettelijke hypotheek» ; en dat «de betaling van het kapi-

taal, dat de in kapitaal omgezette rente vertegenwoordigt die werd toegekend aan een minderjarig kind dat door een arbeidsongeval werd getroffen en wiens arbeidsongeschiktheid 8 pct. bedraagt, dus een onvoorzienbare inkomst vormt als bedoeld bij genoemd artikel 61 ; dat de voogdes dus niet bevoegd was om alleen kwijting van de betaling te verlenen ; zodat appellante die aan haar betaalde het gevaar liep twee maal te moeten betalen»,

terwijl, eerste onderdeel, het kapitaal dat tijdens de maand waarin de herzieningstermijn verstrijkt aan de getroffene van een arbeidsongeval wordt betaald overeenkomstig de in het middel bedoelde artikelen 45, derde lid, en 5, derde lid, een opeisbare schuldvordering is ; artikel 61 van de wet van 16 december 1851, dat enkel de terugbetaling beoogt van niet opeisbare kapitalen en van schuldvorderingen met tijdsbepaling bijgevolg niet toepasselijk is op de betaling door de verzekeraar arbeidsongevallen ingevolge de genoemde artikelen 45, derde lid, en 5, derde lid ; het arrest niet duidelijk maakt of het artikel 61 van de wet van 16 december 1851 heeft toegepast op grond van de overweging dat het kapitaal dat betaald werd ter uitvoering van de voornoemde artikelen 45, derde lid, en 5, derde lid, een niet opeisbaar kapitaal of een schuldvordering met tijdsbepaling vormde dan wel of het genoemd artikel 61 heeft toegepast omdat het geoordeeld heeft dat dit in bepaalde gevallen eveneens de opeisbare schuldvorderingen beoogde ; het arrest wegens die dubbelzinnigheid niet regelmatig met redenen is omkleed (schending van de in het middel aangehaalde wettelijke bepalingen en inzonderheid van artikel 97 van de Grondwet) ;

tweede onderdeel, het arrest, indien het artikel 61 van de wet van 16 december 1851 toegepast heeft op de betaling door eiseres ingevolge de in het middel bedoelde artikelen 45, derde lid, en 5, derde lid, op grond van de overweging dat het bij de artikelen 45, derde lid, en 5, derde lid, bedoelde kapitaal, een schuldvordering met tijdsbepaling of een niet opeisbaar kapitaal was : 1) de genoemde artikelen 45, derde lid, en 5, derde lid, schendt in zoverre het arrest het opeisbaar karakter van het krachtens die bepalingen uitgekeerde kapitaal miskent en 2) artikel 61 van de wet van 16 december 1851 schendt, waarin enkel de niet opeisbare kapitalen en de schuldvorderingen met tijdsbepaling worden bedoeld, door dit artikel op een eisbare schuld toe te passen (schending van al de in het middel aangehaalde wettelijke bepalingen) ;

derde onderdeel, het arrest, indien het beslist heeft dat het ingevolge de in het middel bedoelde artikelen 45, derde lid, en 5, derde lid, uitgekeerde kapitaal een eisbare schuldvordering is en geen schuldvordering met tijdsbepaling en evenmin een niet opeisbaar kapitaal, door artikel 61 van de wet van 16 december 1851 op de betaling van dat kapitaal toe te passen, die bepaling geschonden heeft die enkel de terugbetaling van schuldvorderingen met tijdsbepaling of niet opeisbare kapitalen beoogt (schending van de in het middel bedoelde bepalingen en inzonderheid van de artikelen 61 van de wet van 16 december 1851 en 97 van de Grondwet) :

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest, met overname van de motieven van de eerste rechter, preciseert dat onder «niet opeisbare kapitalen of schuldvorderingen met tijdsbepaling die vóór de vervaldag betaald worden», in de zin van artikel 61 van de wet van 16 december 1851, «alle inkomsten waarmee geen rekening werd gehouden bij de vaststelling van de wettelijke hypotheek» moeten worden verstaan ;

Overwegende dat het aldus ondubbelzinnig beslist dat voornoemd artikel 61 in bepaalde gevallen eisbare schuld-vorderingen beoogt ;

Dat dit onderdeel van het middel feitelijke grondslag mist ;

Wat het tweede en het derde onderdeel betreft :

Overwegende dat de bewoordingen van artikel 61 van de wet van 16 december 1851 geen beperking inhouden ; dat uit de geest en de wetsgeschiedenis van die wet blijkt dat onder «niet opeisbare kapitalen of schuldvorderingen met tijds-bepaling die eerst na de meerderjarigheid van de pupil zullen vervallen» alle onverwachte kapitaalsinkomsten moeten worden verstaan waarmee geen rekening kon worden gehouden bij de vaststelling van de wettelijke hypotheek ;

Overwegende dat de betaling van het kapitaal dat de rente vertegenwoordigt die werd toegekend aan het minderjarig kind dat door een arbeidsongeval werd getroffen nadat de voogdij was ingesteld en wiens voortdurende arbeidsongeschiktheid 8 pct. bedraagt, een onvoorzienbare inkomst vormt als bedoeld bij genoemd artikel 61 ;

Overwegende dat het arrest bijgevolg wettelijk beslist dat de voogdes, thans verweerster, niet bevoegd was om alleen, zonder bijstand van de toeziende voogd, kwijting van de betaling te verlenen ;

Dat die onderdelen van het middel naar recht falen ;

Over het *tweede middel*, afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet,

doordat, na te hebben vastgesteld dat «op 15 mei 1968 voor de vrederechter van het kanton Charleroi-Sud, een proces-verbaal van akkoord werd opgesteld waarbij de getroffen vanaf 29 april 1967 voor 8 pct. voortdurend arbeidsongeschikt werd verklaard en het basisloon op 97.121 frank werd bepaald ; dat dit akkoord werd ondertekend in het bijzijn van Noëlla A. als moeder en wettelijke beheerster van de goederen van haar minderjarig kind en de verzekeraar arbeidsongevallen, de naamloze vennootschap U ; de verzekeraar arbeidsongevallen, op 27 mei 1971 bij het verstrijken van de herzieningstermijn aan Noëlla A. als moeder en wettelijke beheerster van de goederen van haar minderjarige zoon, Jean-Marie A. een bedrag van 158.539 frank heeft betaald, zijnde het kapitaal dat overeenstemt met de jaarlijkse rente van 7.776 frank die aan laatstgenoemde werd toegekend», het arrest beslist dat, «appellante zich tevergeefs beroept op het feit dat de voogdes, aangezien zij niet uit de ouderlijke macht werd ontzet, alleen bevoegd was om kwijting te verlenen ; dat het recht van wettelijk beheer inderdaad door de voogdij wordt vervangen, zodra de voorwaarde dat de ouderlijke macht door beide ouders moet worden uitgeoefend wettelijk is verdwenen dat wil zeggen bij overlijden van vader of moeder, of wanneer eraan nooit werd voldaan, dat wil zeggen in geval van natuurlijke afstamming die bewezen is ten aanzien van één ouder door één persoon zoals ten deze het geval is ; dat de bepalingen inzake voogdij betrekkelijk het beheer van de goederen de voorrang hebben boven de ouderlijke macht», en aldus zegt dat de tweede verweerster om de betaling van het litigieuze kapitaal in ontvangst te nemen slechts beschikt over de bevoegdheden welke de wet aan de voogd toekent ;

terwijl, eerste onderdeel, het arrest, gelet op de in het tweede onderdeel van het middel aangeklaagde tegenstrijdigheid, niet op gepaste wijze antwoordt op het verweer waarin eiseres in haar conclusie van hoger beroep aanvoerde dat «de geïntimeerde, Noëlla A., moeder van een door haar

erkend natuurlijk kind, op het ogenblik van de feiten de ouderlijke macht bezat wat de vertegenwoordiging en het beheer van de goederen van het bewuste kind impliceert ; haar rechten en verplichtingen qualitate qua onaangetast bleven aangezien zij niet uit de ouderlijke macht was ontzet ; de geïntimeerde Noëlla A., in die hoedanigheid, bijgevolg de enige persoon was die gemachtigd was om de geïntimeerde Jean-Marie A. voor de vrederechter te vertegenwoordigen ; daaruit volgt dat de conclusieneemster met geen andere persoon mocht onderhandelen en de litigieuze bedragen evenmin aan een derde mocht betalen ; de hoedanigheid van wettelijke voogdes van de geïntimeerde Noëlla A. de rechten niet wijzigt van de aan een moeder van een erkend natuurlijk kind toegekende ouderlijke macht» ; het arrest bijgevolg niet regelmatig met redenen is omkleed (schending van artikel 97 van de Grondwet) ;

tweede onderdeel, het op zijn minst tegenstrijdig is in antwoord op die conclusie te beslissen dat de tweede verweerster om de betaling van het litigieuze kapitaal te ontvangen slechts over de bevoegdheden beschikte die de wet aan de voogd toekent, en niet over die welke aan de wettelijke beheerder van de goederen van een minderjarig kind worden toegekend, en na overigens vastgesteld te hebben dat de tweede verweerster is opgetreden en meer bepaald de genoemde betaling als wettelijk beheerster van de goederen van haar minderjarige zoon heeft ontvangen ; het arrest wegens de tegenstrijdigheid in zijn motieven niet regelmatig met redenen is omkleed (schending van artikel 97 van de Grondwet) ;

Wat het eerste onderdeel betreft :

Overwegende dat het arrest op passende wijze antwoordt op de conclusie van eiseres door erop te wijzen dat betrekkelijk het beheer van de goederen de bepalingen inzake voogdij de voorrang hebben op de bevoegdheden van de ouderlijke macht ;

Wat het tweede onderdeel betreft :

Overwegende dat het niet tegenstrijdig is, enerzijds, vast te stellen, in het overzicht van de feiten van de zaak, dat verweerster bij de ondertekening van het akkoord voor de feitenrechter en bij de betaling van het kapitaal door eiseres, verklaard heeft op te treden in haar hoedanigheid van moeder en wettelijke beheerster van de goederen van haar minderjarig kind, en, anderzijds, in rechte te beslissen dat de bepalingen inzake voogdij, betrekkelijk het beheer van de goederen, de voorrang hebben over de bevoegdheden van de ouderlijke macht ;

Dat het middel feitelijke grondslag mist ;

Over het *derde middel*, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet en 1138, inzonderheid 3°, van het Gerechtelijk Wetboek,

doordat het arrest alle beschikkingen van het bestreden vonnis bevestigt en met name in zoverre het de vordering tot tussenkomst van eiseres tegen de tweede verweerster aanneemt en laatstgenoemde veroordeelt tot terugbetaling van het bedrag van 158.539 frank, waarbij het evenwel nalaat haar te veroordelen tot terugbetaling van de interesten op dit bedrag, die eiseres nochtans moest betalen ingevolge de veroordeling door het vonnis,

terwijl, eerste onderdeel, eiseres in haar conclusie van hoger beroep het «vonnis a quo» op dit laatste punt bekritiseerde en betoogde «dat de eerste rechter de geïntimeerde, Noëlla A., terecht tot terugbetaling van het bedrag van

158.539 frank aan conclusieneemster heeft veroordeeld ; de eerste rechter evenwel ten onrechte nagelaten heeft de geïntimeerde Noëlla A. te veroordelen tot terugbetaling van de eventuele interesten waarin conclusieneemster veroordeeld zou worden » ; het arrest niet duidelijk maakt of het nagelaten heeft uitspraak te doen over de vordering van eiseres tot veroordeling van verweerster sub 2) in de interesten op het genoemd bedrag van 158.539 frank dan wel of het, met bevestiging van alle beschikkingen van het beroepen vonnis, die vordering van eiseres heeft willen afwijzen (schending van artikel 97 van de Grondwet) ; daaruit volgt dat het arrest wegens die dubbelzinnigheid niet regelmatig met redenen is omkleed (schending van artikel 97 van de Grondwet) ;

tweede onderdeel, het arrest, indien het nagelaten heeft uitspraak te doen over de voornoemde vordering van eiseres, op een onwettelijke wijze nagelaten heeft uitspraak te doen over één van de punten van de vordering en aldus de in het middel aangehaalde bepalingen en inzonderheid artikel 1138, 3°, van het Gerechtelijk Wetboek geschonden heeft ;

derde onderdeel, het bestreden arrest, indien het door alle beschikkingen van het beroepen vonnis te bevestigen de voornoemde vordering van eiseres heeft willen afwijzen, toch niet geantwoord zou hebben op haar conclusie waarin aan de eerste rechter werd verweten dat hij nagelaten had verweerster sub 2) te veroordelen in de betaling van de interesten op het bedrag van 158.539 frank ; daaruit volgt dat het arrest wegens dit gebrek aan antwoord op de conclusie niet regelmatig met redenen is omkleed (schending van artikel 97 van de Grondwet) :

Overwegende dat het arrest «alle beschikkingen van het beroepen vonnis bevestigt» ; dat dit vonnis eiseres had veroordeeld om aan de eerste verweerder het bedrag van 158.539 frank te betalen «vermeerderd met de verwijlinteressen sinds de datum van de betaling aan Noëlla A. en de gerechtelijke interesten» ; dat het verweerster evenwel enkel veroordeelt tot terugbetaling van het bedrag van 158.539 frank aan eiseres zonder over de interesten uitspraak te doen ;

Overwegende dat eiseres in haar conclusie van hoger beroep betoogde dat de eerste rechter ten onrechte had nagelaten verweerster te veroordelen in de terugbetaling van de eventuele interesten tot betaling waarvan eiseres zou veroordeeld worden, en concludeerde tot terugbetaling van de hoofdsom, de interesten en de kosten ;

Overwegende dat het arrest door enkel het beroepen vonnis te bevestigen, niet antwoordt op de voornoemde conclusie en bijgevolg de in het middel aangehaalde wettelijke bepalingen schendt ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest doch enkel in zoverre het, bij de uitspraak over de oproeping in vrijwaring van eiseres tegen verweerster, nalaat uitspraak te doen over de interesten ;

Verwerpt de voorziening voor het overige ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan en zegt dat de feitenrechter erover zal beslissen ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Arbeidshof te Brussel.

NOOT.—*De uitbetaling van kapitalen die minderjarigen ten deel vallen*

1. Het hierboven gepubliceerd cassatiearrest biedt een welkome gelegenheid om enige rechtsregels te belichten die kunnen gelden bij de uitkering van kapitalen die aan minderjarigen toekomen. In onderhavige noot zullen wij ons beperken tot het onderzoek van de voorwaarden die vervuld moeten zijn wil de betaling aan de voogd of aan de ouders gedaan, tegenwerpelijk zijn aan de niet-ontvoogde minderjarige.

Laten we beginnen met een schets van de feiten. Een arbeidsongeval treft eerste verweerder Jean-Marie A., waardoor deze gerechtigd wordt op een kapitaal van 158.139 frank als vergoeding voor de opgelopen invaliditeit. Aangezien hij nog minderjarig is, gebeurt de betaling in handen van zijn natuurlijke moeder-voogdes, Noëlla A. In strijd met art. 61, lid 1, Hyp. W. is er geen toeziende voogd bij betrokken. Bij zijn meerderjarigheid krijgt Jean-Marie A. echter de bewuste gelden niet van zijn moeder. Hierop daagt hij de verzekeringsmaatschappij voor de arbeidsrechtbank ten einde een nieuwe uitkering van 158.539 frank te verkrijgen, ditmaal rechtstreeks aan hem. De verzekeraar wordt in die zin veroordeeld, maar hij mag de som verhalen op Noëlla A. In hoger beroep wordt het vonnis bevestigd, wat de maatschappij ertoe aanzet in cassatie te gaan, zich hierbij vnl. baserend op het feit dat art. 61 Hyp. W. in casu niet van toepassing zou zijn. De voorziening wordt wat de grond van de zaak betreft verworpen.

2. Het ontvangen van kapitalen en het geven van een kwijting ervoor is een typische daad van beheer. De voogd mag dus principieel alleen handelen, evenals tijdens het huwelijk elk van de ouders, of — bij feitelijke scheiding — de ouder die de materiële bewaring over het kind heeft. De schuldenaars die alzo betalen zijn volledig bevrijd, zonder dat ze zich enigermate hoeven te bekommeren om het gebruik van deze gelden. De gedane uitkeringen kunnen aan de minderjarigen tegengeworpen worden.

Van deze algemene regel zijn er twee afwijkingen. De eerste uitzondering is terug te vinden in de alinea's 4 tot 6 van artikel 389 B.W. Hierin wordt bepaald dat wanneer kan worden gevreesd dat geldsommen die aan een minderjarige toekomen niet in zijn belang zullen worden gebruikt, de jeugdrechtbank op vordering van de procureur des Konings de voorwaarden voor de aanwending ervan kan bepalen. Dezelfde bevoegdheid komt toe aan de rechtbanken die uitspraak doen over de vergoeding van een stoffelijke of zedelijke schade aan een minderjarige veroorzaakt. Wanneer de schuldenaars bij aangetekende brief vanwege de bevoegde griffier een afschrift krijgen van zulk (in kracht van gewijsde gegaan) vonnis kunnen ze zich alleen nog maar geldig bevrijden mits de gestelde voorwaarden worden nagekomen.

Deze bepalingen zijn algemeen van aard en kunnen derhalve niettegenstaande ze voorkomen in een artikel dat het wettelijk beheer regelt, ook bij voogdij ingeroepen worden (M. VAN BALBERGHE, «Toezicht op de aanwending van geldsommen die aan minderjarigen toekomen», R. W., 1966-67, 329 e.v., nr. 3 ; Hof Brussel, 9 januari 1969, Pas., 1969, II, 78 ; voor de juiste toepassingsvoorwaarden t.o.v. voogden leze men Cass., 6 april 1971, Pas., 1971, I, 714).

Vonnissen van de jeugdrechtbank lijken zeldzaam te zijn. Daarentegen zijn er wel een aantal rechters die wanneer ze moeten beslissen over de vergoeding van een aan minderjarigen veroorzaakte schade (b.v. bij een verkeersongeval), tevens de aanwending van de verschuldigde bedragen regelen. Meestal wordt de storting op een spaarboekje bij de A.S.L.K. bevolen.

3. Artikel 61, lid 1, van de Hypotheekwet van 1851, (dat enkel bij voogdij van toepassing is), bevat de tweede uitzondering. Het luidt als volgt : «De voogd mag, zonder de bijstand van de toeziende voogd, geen terugbetaling ontvangen van niet opeisbare kapitalen, of van schuldvorderingen met tijdsbepaling die eerst na de meerderjarigheid van de pupil zullen vervallen.» De juiste interpretatie van deze tekst is de hoofdvraag die in het besproken arrest aan bod komt. Eiseres verdedigt in haar eerste cassatiemiddel de stelling dat art. 61 letterlijk moet worden gelezen. Aldus zouden opeisbare kapitalen, ook als ze onvoorzien uitgekeerd worden, wat b.v. met vergoedingen die een verzekeraar n.a.v. een sinister betaalt het geval is, niet onder voornoemde bepaling vallen. De alleen optredende voogd zou geldig kwijting kunnen geven.

Terecht verwerpt het Hof deze opvatting. Het is van oordeel dat de bewoordingen van art. 61 geen beperking inhouden, omdat uit de geest en de geschiedenis van de Hypotheekwet blijkt dat onder «niet opeisbare kapitalen of schuldvorderingen met tijdsbepaling die eerst na de meerderjarigheid van de pupil zullen vervallen» alle onverwachte kapitaalsinkomsten moeten worden verstaan waarmee geen rekening kon worden gehouden bij de vaststelling van de wettelijke hypotheek. Het arrest bevestigt zo de algemeen aanvaarde mening ter zake (DE PAGE, II, nr. 181; *Nov., Droit civil*, IV/1, nr. 2214; R.P.D.B., VI, Tw. «Hypothèques et privilèges immobiliers», nr. 1686). De medewerking van de toeziende voogd is dus noodzakelijk wanneer verzekeringsmaatschappijen kapitalen uitkeren als vergoeding voor een schadegeval (arbeids- of verkeersongeluk, brand, e.d.), bij uitloting van obligaties die pas na de voogdij vervallen zouden zijn, bij de betaling van onteigeningsvergoedingen, ... Schuldvorderingen met tijdsbepaling die nog tijdens de minderjarigheid opeisbaar zullen worden kunnen daarentegen door de voogd alleen geïnd worden, zelfs bij vervroegde terugbetaling.

In de praktijk wordt art. 61 Hyp. W. echter slechts sporadisch nageleefd. Vele schuldenaars, o.a. verzekeringsmaatschappijen, schijnen het optreden van de toeziende voogd, een nochtans beperkte formaliteit, als te hinderlijk te ondervinden. Zij moeten er zich dan wel goed rekenschap van geven dat een uitkering aan de voogd alleen hen niet bevrijdt. Laatstgenoemde is nl. onbevoegd om alleen op te treden, zodat de gedane betaling niet kan worden tegengeworpen aan de minderjarige. Wanneer de pupil bij zijn meerderjarigheid deze sommen niet krijgt (zoals in casu), kan hij zich richten tot de schuldenaars, die een tweede maal (soms diep) in de beurs zullen moeten tasten. Een verhaal op de voogd, met alle kosten van dien, is wel mogelijk maar kan dode letter blijven bij insolventie.

Rudi Gotzen
Navorser F.K.F.O.
K.U.Leuven

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 16 JUNI 1978

Voorzitter : de h. de Vreese

Raadsheer-rapporteur : de h. Van Leckwijck

Advocaat-generaal : de h. Declercq

Advocaten : mrs. De Baeck en Houtekier

Handelshuur—Toepassingsgebied—Handelsbestemming van het gehuurde goed—Stilzwijgend vanaf de ingentreding—Bewijs.

De regels betreffende de handelshuur zijn toepasselijk wanneer de partijen, hetzij uitdrukkelijk of stilzwijgend vanaf de ingentreding, hetzij bij uitdrukkelijke overeenkomst in de loop van de huur, aan het gehuurde goed een handelsbestemming hebben gegeven.

Nu de bedoeling die de contracterende partijen bij de aanvang van de huur hadden, door alle middelen rechtens mag worden bewezen, en het de rechter vrijstaat de feiten waarvan bij het bewijs toelaat, in zijn beslissing te omschrijven, met name in het onderhavig geval dat de handelsbestemming, zij het stilzwijgend, bij wederzijdse toestemming werd bepaald, mocht het bestreden vonnis het aanbod van eiser, om te bewijzen dat het gehuurde goed sinds de aanvang van de huur een handelsbestemming had, niet wettelijk verwerpen om de reden dat een dergelijk bewijs krachtens art. 1341 B.W. is uitgesloten noch om de reden «dat het louter feit in het onroerend goed een handel te drijven niet bewijst dat de eigenaars hun toestemming hebben gegeven».

B. t/ Gemeente Willebroek e.a.

Gelet op het bestreden vonnis, op 5 april 1977 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Mechelen ;

Over het *middel* afgeleid uit de schending van de artikelen 1107, 1134, 1135, 1315, 1316, 1341 van het Burgerlijk Wetboek, 1, 2, van de wet van 30 april 1951 betreffende de handelshuur, die afdeling IIbis van hoofdstuk II van titel VIII van boek III van het Burgerlijk Wetboek vormt, zoals deze bepalingen gewijzigd werden respectievelijk door de wetten van 29 juni 1955 en 22 december 1951, en 97 van de Grondwet,

doordat het vonnis de vordering van verweerster gegrond verklaart, welke ertoe strekte te horen zeggen voor recht dat eiser het onroerend goed gelegen te (...) betreft zonder recht noch titel en derhalve eiser te horen bevelen het kwestieus onroerend goed volledig ter vrije beschikking van verweerster te stellen binnen twee maanden na de betekening van het vonnis, en het bewijsaanbod van eiser als niet ter zake dienend verwerpt, welk aanbod ertoe strekte eiser toe te laten met alle middelen rechtens, getuigen inbegrepen, te bewijzen dat hij sinds september 1973 het kwestieuze handelshuis in huur had van de verweerders in tussenkomst, zulks op grond dat het bewijs door getuigen uitgesloten is krachtens artikel 1341 van het Burgerlijk Wetboek en dat het louter feit in het onroerend goed een handel te drijven niet bewijst dat de eigenaars hun toestemming hebben gegeven,

terwijl, eerste onderdeel, de bestemming van het gehuurde goed door een huurder om in hoofdzak gebruik te worden voor het uitoefenen van een kleinhandel of voor het bedrijf van een ambachtsman die rechtstreeks in contact staat met het publiek, bij de ingentreding van de huurder ook op stilzwijgende wijze kan geschieden, waaruit volgt dat het bewijs van de kleinhandelsbestemming door de huurder mag worden geleverd met alle middelen rechtens, getuigen inbegrepen (schending van de artikelen 1107, 1134, 1135, 1315, 1316, 1341 van het Burgerlijk Wetboek, 1 en 2 van de wet van 30 april 1951 betreffende de handelshuur),

tweede onderdeel, de in het middel weergegeven reden, met name dat het louter feit in het onroerend goed een handel te drijven niet bewijst dat de eigenaars hun toestemming hebben gegeven, geen afdoende noch wettelijke rechtvaardiging vormt om het aanbod van getuigenbewijs van eiser als niet ter zake dienend te verwerpen, waaruit volgt dat het vonnis niet regelmatig met redenen is omkleed (schending van de artikelen 1341 van het Burgerlijk Wetboek 1, 2 van de wet van 30 april 1951 betreffende de handelshuur en 97 van de Grondwet) :

Overwegende dat de regels betreffende de handelshuur toepasselijk zijn wanneer de partijen, hetzij uitdrukkelijk of stilzwijgend vanaf de ingentreding, hetzij bij uitdrukkelijke overeenkomst in de loop van de huur, aan het gehuurde goed een handelsbestemming hebben gegeven ;

Overwegende dat het beroepen vonnis oordeelt dat eiser «blijkbaar in de loop van de huurovereenkomst de bestemming van het onroerend goed heeft gewijzigd door hierin een antiekhandel te beginnen» ;

Dat eiser, in hoger beroep, aanvoerde dat, in strijd met het oordeel van de eerste rechter, hij, vanaf de aanvang van de huur een handel in het gehuurde goed dreef, «dat er geen sprake is van wijziging van het goed», dat hij aldaar steeds

dezelfde handel dreef en «steeds in contact was met de cliënteel», en vervolgens aanbod te bewijzen dat het gehuurde goed sinds de aanvang van de huur en handelsbestemming had ;

Overwegende dat, zonder door eigen redenen of door overneming van die van de eerste rechter, de bovenvermelde aanvoering dat de handelsbestemming vanaf de ingentreding stilzwijgend werd overeengekomen te weerleggen, het bestreden vonnis voormeld bewijsaanbod van de hand wijst om de in het middel aangeduide redenen ;

Overwegende dat, nu de bedoeling welke de contracterende partijen bij de aanvang van de huur hadden door alle middelen rechtens mag worden bewezen, en nu het de rechter vrijstaat de feiten, waarvan hij het bewijs toelaat, in zijn beslissing te omschrijven, met name in onderhavig geval dat de handelsbestemming, zij het stilzwijgend, bij wederzijdse toestemming werd bepaald, het vonnis eisers bewijsaanbod niet wettelijk mocht verwerpen om de reden dat een dergelijk bewijs krachtens artikel 1341 van het Burgerlijk Wetboek is uitgesloten noch om de reden «dat het louter feit in het onroerend goed een handel te drijven niet bewijst dat de eigenaars hun toestemming hebben gegeven» ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden vonnis ;

Verklaart het arrest verbindend voor de in tussenkomst opgeroepen partijen ;

Beveelt dat van het arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter zou worden beslist ;

Verwijst de zaak naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Antwerpen, zitting houdend in hoger beroep.

NOOT—Zie A. PAUWELS, *Handelshuur*, A.P.R., nr. 37 ; J. VAN KERCKHOVE, *Les baux commerciaux*, in *Les Nouvelles, Droit Civil*, V-2, nrs. 1403-1407.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER — 7 SEPTEMBER 1978

Voorzitter : de h. Meers

Raadsheren : de hh. Janssens en van Gelder (rapporteur)

Substituut-procureur-generaal : de h. Vandeplas

Advocaten : mrs. Boliau en Dumez

Inkomstenbelastingen—Vermoedens—Toepassing van art. 246 W.I.B..

Wanneer het beheer steunt op een vermoeden om de aanslag te bepalen, impliceert dit een waarschijnlijkheid, maar wanneer het beheer voortgaat op een loutere veronderstelling, hetgeen slechts een mogelijkheid inhoudt, baseert het zich niet op een vermoeden in de zin van art. 1349 B.W.

N.V. F. t/ Belgische Staat

Overwegende dat in de balansen over de jaren 1965, 1966 en 1967 van appellante relatief hoge bedragen aan kasgelden voorkomen, nl. respectievelijk 1.206.072 fr., 1.349.012 fr.

en 1.527.548 fr., terwijl de enige activiteit van appellante bestond in het verhuren van een onroerend eigendom aan een zustervennootschap, tegen de prijs van 240.000 fr. per jaar en hoewel er op de passiva van de balansen geen enkele schuld voorkwam ;

Overwegende dat geïntimeerde toegeeft dat er geen enkele wetsbepaling een niet of weinig actieve vennootschap verbiedt veel kasgeld te bezitten, maar van oordeel is dat er een wanverhouding bestaat tussen de kasgelden en de te betalen schulden, die nihil waren ;

Overwegende dat geïntimeerde aanneemt dat deze post «kasgeld» louter fictief is, aangezien het geld nooit kon worden vertoond en het weinig waarschijnlijk voorkomt dat een handelsvennootschap dergelijke bedragen onbenut zou laten liggen ;

Overwegende dat het beheer meerdere malen ter plaatse is geweest en nooit een verantwoordelijke persoon kon aantreffen ;

Overwegende dat appellante daartegen stelt dat de bezoeken nooit aangekondigd werden, zodat er inderdaad niemand aangetroffen werd op de zetel van deze vennootschap, zonder andere dan de hierboven genoemde activiteit ;

Overwegende dat, indien de bezoeken aangekondigd waren, appellante zegt dat de kasgelden alleszins hadden kunnen worden getoond ;

Overwegende dat deze discussie trouwens weinig zin heeft daar het een koud kunstje voor appellante geweest zou zijn, indien de kasgelden inderdaad niet steeds op de zetel aanwezig geweest zouden zijn, de te rechtvaardige som te tonen op het ogenblik van het aangekondigde bezoek ;

Overwegende dat het in de gegeven omstandigheden derhalve voor de fiscus zo goed als onmogelijk was aan te tonen dat de beweerde kasgelden niet in kas waren, in de boekhoudkundige zin van het woord ;

Overwegende dat de Belgische Staat, uit het — niet vaststaand — vermoeden dat het geld hoegenaamd niet in kas is, bij toepassing van art. 246 W.I.B. afleidt dat de bedragen als renteloze lening werden toegekend aan de twee beheerders ;

Overwegende dat de fiscus verder redeneert dat het toekennen van een lening zonder rente een liberaliteit vormt die belastbaar is in hoofde van degene die ze heeft toegestaan ;

Overwegende dat de interest per jaar op 6 % wordt geraamd en de vennootschap werd aangeslagen op 6 % van het kapitaal, dit laatste zijnde het beweerde kasgeld ;

Overwegende dat in casu niet dient te worden onderzocht of en eventueel onder welke voorwaarden, een renteloze lening, toegestaan door een handelsvennootschap, als een liberaliteit belastbaar is in hoofde van die vennootschap (zie J. Remacle, «Le régime fiscal des prêts sans intérêts consentis par les sociétés», *Journal pratique de droit fiscal et financier*, 1968, 201, met aldaar geciteerde rechtspraak — Comm. I.B. 98/11) ;

Overwegende dat immers in het onderhavig geval geenszins vaststaat dat de kapitalen waarvan sprake, werkelijk aan twee beheerders in leen werden gegeven ;

Overwegende dat de fiscus zegt zich te baseren op een vermoeden wat steeds een waarschijnlijkheid impliceert, terwijl hij zich in casu op een loutere veronderstelling, wat slechts een mogelijkheid inhoudt, baseert, zodat de fiscus niet steunt op een vermoeden in de zin van art. 1349 e.v. B.W. ;

Overwegende dat, zelfs indien het kasgeld fictief zou zijn — wat geenszins vaststaat — niet uitgemaakt kan worden of de onderliggende realiteit aanleiding geeft tot enige belast-

bare grondslag en zo ja tot welke, daar allerlei hypothesen even mogelijk als onbewezen zijn ;

Overwegende dat het beroep derhalve gegrond is ;
(...)

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE TURNHOUT

KORT GEDING — 5 MAART 1976

Voorzitter : de h. Van Cauwenbergh

Advocaten : mrs. Daelemans en Nietvelt loco Arts

Handelspraktijken—Reizende verkoop—Begrip.

Door verweerder is een «zeldzame veiling» in een hotel aangekondigd.

Nu niet bewezen is dat de verkoop aangekondigd en gepland is in een lokaal dat niet toegankelijk is voor het publiek, is de verbodsbepaling van art. 53 Handelspraktijkenwet (reizende verkoop) niet van toepassing (art. 1, K.B. van 22 april 1971).

V.Z.W. M. t/ Van D.

Het wordt niet betwist dat de goederen, voorwerp van de aangekondigde «zeldzame veiling» (of «zeldzame verkoop») in het hotel «Bosrand» te Kasterlee op maandag 8 en dinsdag 9 maart 1976, merendeels eigendom zijn van verweerder, die trouwens gekend is als handeldrijvend onder de benaming «Kunstgalerij Tolhuis».

Daarenboven wordt tegen de bewering van aanlegster, namelijk dat wel degelijk verweerder het verkooplokaal huurde (inlichtingen door de instrumenterende gerechtsdeurwaarder bij de eigenaar van het hotel Bosrand ingewonnen), door verweerder geen duidelijk standpunt ingenomen.

In deze omstandigheden is de bewering van verweerder, dat niet hij de verkoop aankondigde, houdt en/of inricht, maar wel de genaamde Jacques, V. H., een persoon die trouwens in de aankondiging bepaaldelijk gekwalificeerd is als «veilingmeester», geenszins bewezen.

De eis ten opzichte van verweerder is ontvankelijk.

Het is geenszins bewezen dat de verkoop aangekondigd en gepland is in een lokaal dat niet toegankelijk is voor het publiek.

De verbodsbepaling van artikel 53 van de wet van 14 juli 1971 (reizende verkoop) is derhalve in het voorliggend geval niet van toepassing (art. 1 K.B. 22 april 1971).

De door aanlegster aangevochten verkoop is aangekondigd en gepland als een publieke verkoop (gereguleerd door artikel 44 W. 14 juli 1971) :

Verweerder beweert dat deze verkoop alleen tot voorwerp heeft, kunst-, verzamelings- of antiquariaats-voorwerpen, en dat de verkoop als dusdanig ontsnapt aan de reglementering inzake openbare verkopen (art. 44, lid 3, W. 14 juli 1971).

Aanlegger betwist dat de aangekondigde verkoop onder toepassing van artikel 44, lid 3, valt.

Het is dienend en verantwoord, alvorens ten gronde te beslissen, een deskundige aan te stellen met opdracht zoals hierna beschreven.

Om die redenen,

Stellen aan als deskundige dhr. Van Durme, Patersstraat 25 met opdracht : zich ter plaatse hotel Bosrand te Kasterlee

te begeven ; aldaar de goederen, waarvan de verkoop is aangekondigd op 8 maart en 9 maart 1976 te bezichtigen en te beschrijven ; — na te gaan en te vermelden of deze goederen ten aanzien zijn, hetzij als kunst-, hetzij als verzamelings-, hetzij als antiquariaatsvoorwerpen (...)

NOOT—Zie in dit nummer ook Rb. Turnhout 8 maart 1976 met noot van prof. P. De Vroede.

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE TURNHOUT

KORT GEDING — 8 MAART 1976

Voorzitter : de h. Van Cauwenbergh

Advocaten : mrs. Daelemans en Nietvelt loco Arts

Handelspraktijken—Openbare verkoop—Kunst-, verzamelings- of antiquariaatsvoorwerpen.

Recente, nieuwe, getransformeerde meubelen bezitten niet de vereiste kwaliteiten om hetzij als verzamelings-, hetzij als kunstvoorwerpen erkend te kunnen worden. Bij openbare verkoop kan art. 44-3 Handelspraktijkenwet hierop niet worden toegepast. Het is zonder belang dat zich tussen de te koop aangeboden voorwerpen kunst-, verzamelings- of antiquariaatsvoorwerpen bevinden.

V.Z.W. M. t/ Van D.

Uit het verslag van deskundig onderzoek blijkt dat er zich tussen de te koop gestelde goederen meubelen bevinden, die hetzij in geen enkele stijlklasse in te delen zijn, hetzij van recente datum of nieuw zijn, of die getransformeerde meubelen zijn.

Zoals uit de voorbereidende besprekingen van de wet 14 juli 1971 blijkt (*Parl. Besch., Senaat, 1968-1969, nr. 415, p. 47*), wordt als criterium in aanmerking genomen :

— voor de toekenning van de kwaliteit «verzamelings-voorwerp» : dat algemeen erkend wordt dat de, als verzamelingsgoederen voorgestelde zaken, inderdaad deze kwaliteit bezitten ;

— voor het toekennen van de kwaliteit «antiquariaatsgoederen» : dat de goederen niet meer in aanmerking komen om met de hedendaagse geproduceerde, soortgelijke goederen, in concurrentie te komen.

De meubelen door de deskundige beschreven als recent, nieuw, getransformeerd voldoen onbetwistbaar niet aan de vereiste kwaliteiten om hetzij als verzamelings-, hetzij als kunstvoorwerpen erkend te worden.

Het staat tenslotte overtuigend vast, dat ten opzichte van de wording en het zijn der voornoemde, door de deskundige beschreven meubelen, «kunst», hetzij als wezen-element, hetzij als waarde-element bij de behandeling ervan, dienende waarde, alleszins dominerende waarde mist.

Het is zonder belang ter zake, of tussen de te koop aangeboden voorwerpen een gedeelte, mogelijk zelfs het overwegende gedeelte inderdaad kunst-, verzamelings- of antiquariaatsvoorwerpen zijn.

De als een geheel te koop gestelde voorwerpen voldoen derhalve niet aan de voorwaarden, beschreven in art. 44, lid 3, van de wet 14 juli 1971.

Rekening houdend met de voorliggende gegevens dient vastgesteld te worden dat de aangekondigde openbare verkoop verboden is bij toepassing van art. 45 en 47, lid 2, van de wet van 14 juli 1971 ;

De publiciteit, door verweerder betreffende deze verkoop gevoerd, is bij toepassing van de artt. 20-4 en 55-f W. 14 juli 1971, verboden ;

Het komt niet als bewezen voor, dat enige bekendmaking kan bijdragen tot de staking van de aangeklaagde daad of zijn nawerking. De eis desbetreffend is derhalve niet gegrond.

Om die redenen,

Verlenen akte aan aanlegster van haar voorbehoud m.b.t. het bevel van 5 maart 1976, voor wat betreft de overtreding en de toepassing van art. 53 van de wet van 14 juli 1971 ; stellen ten laste van verweerder een overtreding vast van artikel 20-4° wet 14 juli 1971 ; bevelen bij toepassing van art. 55-f, de staking van de tekortkomingen aan de bepalingen van de artt. 44 tot 48 der wet 14 juli 1971, bepaaldelijk de openbare verkoop van, zoals aangekondigd, antiek, kunstvoorwerpen, tapijten en andere koopwaren in de zalen van Hotel Bosrand te Kasterlee ; wijst het overige van de eis af als zijnde niet gegrond.

NOOT—Om ten minste drie redenen verdienen de hierboven afgedrukte vonnissen waarin toepassing wordt gemaakt van artikel 44 van de wet op de handelspraktijken, een commentaar.

1. De voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Turnhout onderzoekt eerst de mogelijke toepassing van artikel 53 WHP houdende verbod van reizende verkopen. Hij verwerpt de eventuele toepasselijkheid van dit artikel, op grond van de vernauwde — inmiddels onwettig bevonden — bepaling van het begrip reizende verkoop zoals omschreven in het K.B. van 22 april 1974¹.

Het is niet de eerste maal dat t.a.v. een verkoop die als openbare verkoop wordt aangekondigd, eerst wordt onderzocht of art. 53 WHP van toepassing kan zijn². Er zijn inderdaad tussen reizende verkopen en openbare verkopen wel enkele raakpunten.

De reizende verkoop is die, welke gebeurt buiten de voornaamste vestigingszetel, bijhuizen of agentschappen vermeld in de inschrijving in het handelsregister van de optredende handelaar. Zeer vaak zal ook de openbare verkoop geschieden in lokalen waar de verkoper niet gewoonlijk opereert.

Een tweede raakpunt kan het volgende zijn : niet alleen openbare verkopen vallen onder de toepassing van art. 44 WHP. Zo blijft de openbare verkoop tegen een vastgestelde prijs³ evenals de openbare verkoop van kunst-, verzamelings- of antiquariaatsvoorwerpen buiten de toepassing van art. 44 WHP. In de mate dat deze verkoop gebeurt in lokalen waarover sprake in art. 53, 2e lid, WHP, staat men voor een verkoop die weliswaar gebeurt via het procédé van een openbare verkoop⁴, maar die als reizende verkoop is aan te merken. Men kan dus art. 53 WHP ten dele als aanvullend op de artt. 44 en 45 WHP zien.

Er is tenslotte ook de mogelijkheid dat gelijktijdig met een openbare verkoop ook een reizende verkoop plaatsheeft ; bv. wanneer uit de aankondigingen blijkt dat sommige tentoongestelde goederen alleen van hand tot hand zullen worden verkocht.

2. Belangrijk in de hier besproken uitspraak is wel de beoordeling van de begrippen kunst- en/of verzamelingsvoorwerpen, begrippen die in art. 44 WHP wel gehanteerd maar niet gepreciseerd worden.

De toelichting die ter zake van het begrip verzamelingsvoorwerp uit de parlementaire voorbereiding kan worden gehaald, brengt ons niet veel verder. Daarin heet het : «Voor de toekenning van de kwaliteit 'verzamelingsvoorwerp' wordt als criterium in aanmerking genomen, dat algemeen erkend wordt dat de, als verzamelingsgoederen voorgestelde zaken, inderdaad deze kwaliteit bezitten.»

Bewust van het ontoereikend karakter van deze toelichting voegde de wetgever eraan toe : «op dit gebied is het om zo te zeggen praktisch onontbeerlijk beroep te doen op de wijsheid van de rechter, het is immers onmogelijk in de wet voldoende objectieve criteria vast te

leggen om een produkt in één of andere categorie onder te brengen⁵. Tot dusver zijn in deze aangelegenheden geen beslissingen bekend. Het hier besproken vonnis van de voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Turnhout is vermoedelijk het eerste in zijn soort.

Het stoelt op een deskundigenverslag waarvan de rechter de conclusies tot de zijne maakt.

Uitgaande van het feit dat er zich tussen de te koop gestelde goederen meubelen bevinden die hetzij in geen enkele stijlklasse in te delen zijn, hetzij van recente datum of nieuw zijn, die getransformeerde meubelen zijn, concludeert de voorzitter dat ze dus niet de vereiste kwaliteiten vertonen om als hetzij verzamelings-, hetzij als kunstvoorwerpen erkend te worden. Hij voegt eraan toe dat op grond van hetzelfde deskundig verslag af te leiden is dat «kunst» hetzij als wezenselement, hetzij als waardeëlement bij de beoordeling ervan, dienende waarde, alleszins dominerende waarde mist. Los van het feit dat de formulering van de gevolgde gedachtengang niet zeer duidelijk is, dient te worden opgemerkt dat de rechter wel zegt waarop hij steunt om de te koop geboden goederen niet als kunstvoorwerpen te beschouwen maar geen uitsluitsel geeft over de vraag of datzelfde criterium ook gehanteerd kan worden om de goederen de hoedanigheid van verzamelingsvoorwerpen te ontfangen.

Wel onderschrijven wij het standpunt van de rechter wanneer hij stelt dat het zonder belang is of tussen de te koop aangeboden voorwerpen, een gedeelte zelfs het overwegende gedeelte inderdaad, hetzij kunst-, verzamelings- of antiquariaatsvoorwerpen zijn. In een openbare verkoop van goederen die aangekondigd worden als kunst-, verzamelings- of antiquariaatsvoorwerpen, moeten alle te koop aangeboden goederen aan deze voorwaarden voldoen.

3. Tenslotte wensen we nog te onderstrepen dat de hier besproken zaak met bekwaam spoed werd behandeld : de zaak werd ingeleid bij dagvaarding van 1 maart 1976, het vonnis tot aanstelling van een deskundige viel op 5 maart 1976, de uitspraak steunend op het deskundigenverslag kwam op 8 maart 1976. Het kan dus ook in deze zeer vlug gaan.

Prof. Paul de Vroede — V.U.B.

¹ Bij arrest van 15 maart 1978, van de Raad van State werd art. 1 van het K.B. van 22 april 1974 vernietigd (R.W., 1977-78, 2455).

² Zie o.m. *Frz. Kh. Leuven*, 6 juni 1974, R.W., 1974-75, 1959-1962.

³ J. MATTHYS, «De wet van 14 juli 1971 betreffende de handelspraktijken», S.E.W., 1972, 450. Over de redenen die de wetgever hiertoe hebben aangezet, zie A. DE CALUWE, A. DELCORDE en X. LEURQUIN, *Les pratiques du commerce*, nr. 564.

⁴ In de nu bij art. 76 — 1 WHP opgeheven wet van 20 mei 1846 werd op dit aspect duidelijker gewezen dan in art. 44 WHP en wel door de aanwending van de terminologie «à cri public». Deze uitdrukking wijst erop dat bij een openbare verkoop de transactie tot standkomt door medewerking van de kopers die inhaken op de voorstellen die geroepen worden hetzij door de verkoper, hetzij door diens aangestelde. Zie GEVAERT, *La vente publique de marchandises neuves en Belgique*, nr. 18.

⁵ *Parl. Besch., Senaat*, 1970-71, nr. 13, 35 ; zie ook G. SCHRICKER, B. FRANCO en S. WUNDERLICH, *La répression de la concurrence déloyale dans les Etats membres de la C.E.E.*, nr. 735, A. DE CALUWE e.a., a.w., nrs. 575-580.

VREDEGERECHT TE TORHOUT

21 JANUARI 1978

Rechter : de h. Daenens

Advocaten : mrs. Gheysens en Ducheyne

Pacht—Ontbinding—Schadevergoeding.

De ontbinding van de pacht kan slechts worden toegestaan indien de tekortkomingen van de pachter van die aard zijn

dat de essentie zelf van het pachtgoed wordt bedreigd en het niet meer mogelijk zal zijn bij het einde van de pacht de normale toestand te herstellen.

T. e.a. t/ L.

Gezien de geboekte dagvaarding van het ambt van gerechtsdeurwaarder Jean Matthys te Brugge, gedagtekend van 24 april 1975.

De eis strekt ertoe te horen zeggen voor recht dat de pacht-overeenkomst tussen partijen aangegaan op 12 april 1966 bij akte verleden door notaris P. Tommelein te Kortemark ontbonden is ten laste van verweerder; verweerder derhalve te horen veroordelen om het pachtgoed binnen veertien dagen na de betekening van het vonnis ter vrije beschikking te stellen van eisers en bij gebrek hieraan te voldoen, eisers te horen machtigen verweerder uit te drijven met al wie en al wat er zich zou bevinden, met opstraatstelling; verweerder te horen veroordelen om aan eisers te betalen de som van 427.000 fr. met gerechtelijke interesten als schadevergoeding; akte te horen verlenen aan eisers dat zij al hun rechten voorbehouden om van verweerder vergoeding te vorderen van alle schade die zij ondergaan door de staking van de litigieuze hofstede-exploitatie; tenslotte verweerder te horen veroordelen tot de proceskosten, met inbegrip van de rechtsplegingsvergoeding.

Bij uitbreiding van deze eis vorderen de eisers daarenboven in hun conclusie neergelegd ter griffie op 2 juni 1977 wegens niet-betaling van vervallen pacht prijs over de laatste twee jaren, de som van 312.282 fr., te vermeerderen met de interesten.

De verweerder betwist deze vorderingen en stelt op zijn beurt in zijn conclusie neergelegd ter griffie op 26 augustus 1977, uiteindelijk de volgende wedereisen:

a) wegens onrechtmatige inbezitting van een weide 1975-1976, betaling van 60.724 fr.;

b) wegens wederrechtelijke inbezitting van heel het pachtgoed in 1977, betaling van 697.050 fr.;

c) wegens te veel betaalde pacht prijs over de laatste vijf jaren, betaling van 155.560 fr.;

d) wegens miskenning van verkooprecht aan de erven van wijlen tweede eiseres, elk voor hun deel, betaling van 250.000 fr.;

e) na betekening van het vonnis alle eisers te veroordelen om binnen 48 uren het wederrechtelijk ingepalmd pachtgoed te Kortemark in goede staat van onderhoud te verlaten en het ter vrije beschikking te stellen op straf van uitdrijving bij rechtsmacht en van betaling van een schadevergoeding van 2.500 fr. per dag;

f) in ondergeschikte orde, voor zover pachtverbreking wordt uitgesproken, ten nadele van de eisers, betaling van een schadevergoeding alsmede eindpachtvergoeding van 6.970.500 fr.

(...)

Feiten

De eisers zijn eigenaar van het onroerend goed, bestaande uit woonhuis, aanhorigheden en landerijen, zoals beschreven in de dagvaarding, voor een totale oppervlakte van 47 ha 65 a.

Bij akte verleden door notaris P. Tommelein te Kortemark op 12 april 1966 werden deze onroerende goederen in pacht

gegeven aan de verweerder en zijn inmiddels overleden echtgenote voor een periode van 18 jaar met ingang op 1 oktober 1965.

Sinds het overlijden van de echtgenote van verweerder staat de pacht op naam van de verweerder en het minderjarige kind, uit het huwelijk geboren, voor wie verweerder als voogd en beheerder der goederen optreedt.

Op 17 november 1974 werd de verweerder in de gevangenis opgesloten wegens een moord gepleegd op een gebuur. Sedertdien werd het pachtgoed door hem niet meer in gebruik genomen, en zou zijn aanhouding als gevolgen hebben dat:

- a) de gebouwen onbewaakt en onverzorgd werden achtergelaten waardoor schade is ontstaan;
- b) de hofstede ontmanteld werd van alle vee, vruchten en materialen;
- c) de akkers niet meer werden bewerkt zoals het hoort, met als gevolg structuurvernietiging en verzuring van de grond;
- d) sommige vruchten niet of onvolledig werden geoogst;
- e) de draineringen beschadigd werden door zwaar materiaal.

Uit brieven van 27 november 1974 en 7 december 1974 blijkt dat hij andere landbouwers verzocht gans het pachtgoed in zijn naam te laten uitbaten tot hij zou terugkomen.

Een proces-verbaal van niet-verzoening van 11 maart 1975 werd opgemaakt waarbij eisers de ontbinding van de pacht-overeenkomst vroegen.

Nadien werd de volledige hofstede in onderpacht gegeven zonder de toestemming van de eigenaars aan de N.V. Europese Zaadmaatschappij, welke alle pachtgoederen bezaaide met bieten en intensief bewerkte met pesticidmiddelen, waardoor deze toegepaste monocultuur schadelijke gevolgen zou hebben voor een latere exploitatie van de landerijen.

Ten gronde

1) Nopens de hoofdvorderingen

Indien de pachter zijn verplichtingen niet nakomt en daardoor schade ontstaat voor de verpachter kan deze, naar gelang de omstandigheden, de pachtvereenkomst doen verbreken en ook schadevergoeding vorderen (art. 29 Landpachtwet). Deze regel is een loutere toepassing van het gemeene recht inzake wederkerige contracten (art. 1184 B.W.) luidend dat wanneer een partij haar verbintenissen niet nakomt, door de andere partij niet alleen de ontbinding van de overeenkomst maar eventueel ook schadevergoeding kan worden geëist.

Pachtverbreking is een uiterste maatregel die slechts kan worden toegestaan indien de tekortkomingen van de pachter van die aard zijn dat de essentie zelf van het pachtgoed wordt bedreigd en dat het niet meer mogelijk zal zijn de normale toestand te herstellen bij het einde van de pacht.

a) Pachtverbreking

Verweerder stelt dat de omstandigheid dat hij opgesloten is in de gevangenis niets wijzigt aan zijn rechtsbekwaamheid en niet belet dat hij de exploitatie van het pachtgoed voortzet op de wijze die hij vrijelijk bepaalt. Hij vergelijkt zijn toestand met een pachter die getroffen is door een langdurige ziekte en schrijft zijn afwezigheid op de hoeve toe aan een overheidsdaad, die met overmacht gelijk te stellen is.

Een maatregel van hogerhand kan slechts als overmacht ingeroepen worden en is als vreemde oorzaak bevrijdend, wanneer hij voor het uitvoeren van een verbintenis een onoverkomelijke hindernis uitmaakt en wanneer generlei fout van de schuldenaar zich heeft voorgedaan, waardoor het ontstaan dezer verbintenis wordt bevorderd.

In casu kan in geen geval de verweerder overmacht inroepen aangezien zijn aanhouding te wijten is aan zijn persoonlijk feit en hij trouwens veroordeeld werd wegens doodslag op een derde.

In deze omstandigheden hebben wij te onderzoeken of de verbreking op grond van art. 29 Landpachtwet gerechtvaardigd voorkomt.

In dit artikel 29, eerste lid, worden uitdrukkelijk een aantal toepassingen vermeld van het principe van het gemene recht nopens pachtverbreking.

Eisers beroepen zich terecht op vier in dit artikel omschreven toepassingen:

a) de dieren werden van de hofstede verwijderd, hetgeen niet door verweerder kan worden betwist;

b) de verweerder heeft noodzakelijkerwijze opgehouden met de bebouwing en heeft akkers en weiden, na ze een tijd lang onbebouwd te hebben gelaten, in gebruik gegeven aan de N.V. Europese Zaadmaatschappij welke deze in de toekomst niet verder meer wil gebruiken;

c) wegens het feit dat de landerijen volledig en uitsluitend met bieten werden bezaaid door deze N.V., werd er aan monocultuur gedaan, hetgeen impliceert dat het pachtgoed niet wordt geëxploiteerd zoals een goed huisvader handelt;

d) de verweerder heeft zonder de toestemming van de eigenaars, het volledig pachtgoed in onderverpachting gegeven aan een vennootschap; in casu kan geen sprake zijn van een seizoenpacht of cultuurcontract waarbij aan de N.V. Europese Zaadmaatschappij alleen machtiging werd gegeven om tijdelijk het pachtgoed te gebruiken. Het in gereedheid brengen van de grond, zoals grondbewerking, bemesting, enz. dient immers te gebeuren door de verweerder als pachter, hetgeen niet het geval is.

Alle vier wel omschreven redenen kunnen derhalve niet ernstig betwist worden en rechtvaardigen ruimschoots de pachtverbreking ten laste van verweerder.

b) *Schadevergoeding*

Eisers vorderen een schadevergoeding die zij berekenen op 427.000 fr., om redenen zoals hoger aangehaald waardoor belangrijke schade is ontstaan aan gebouwen en landerijen.

Verweerder betwist dat er enige schade ontstaan is in hoofde van de eigenaars en stelt dat de exploitatie op verzorgde wijze werd voortgezet.

In deze omstandigheden past het, zoals de eisers verzoeken, een deskundige aan te stellen met opdracht zoals nader omschreven.

c) *Niet-betaalde pachtprijs*

Op grond van art. 807 Ger. W. kunnen eisers hun vordering uitbreiden voor de lopende achterstallige pacht-prijzen, waarover zij trouwens voorbehoud maakten in het exploit van rechtsingang.

De uittredingsvergoeding aan verweerder toegestaan bij vonnis van 15 juni 1976 voor 1 ha 18 a teruggenomen bouwland is het voorwerp van een afzonderlijke zaak die niet kan gevoegd worden bij de onderhavige zaak. Compensatie zoals verweerder stelt is niet van toepassing.

Er wordt niet betwist dat de vervallen pachtprijs van de twee laatste jaren nog verschuldigd blijft en dat het bedrag slechts vastgesteld kan worden na gestatueerd te hebben nopens de wedereis gesteld tot betaling van te veel betaalde pacht.

2. *Nopens de wedereisen*

a) *Beroving pachtgenot over een weide*

Bij akte verleden door notaris P. Tommelein te Kortemark op 18/2/1969 werd een perceel weiland, groot 3 ha 62 ca, door wijlen tweede eiseres verkocht aan derde eiser om er paarden te houden voor familiaal gebruik.

Verweerder heeft zich daartegen nooit verzet en liet geleidelijk deze weiden innemen door derde eiser naar gelang het aantal paarden.

Daar verweerder gedurende al die jaren vrijwillig afgezien heeft van die weide, kan niet volgehouden worden dat derde eiser deze weide zonder recht of titel gebruikt. Hij kan zich niet beroepen op zijn eigen verzaking om thans schadevergoeding te vorderen.

Zo dit onderling akkoord niet werd opgemaakt in de door de wet bepaalde vormvereisten (art. 14, tweede lid, Pachtwet), dan is dit akkoord van pachtbeëindiging over de weide slechts behept met een betrekkelijke nietigheid. Indien de pachter het pachtgoed of een deel van het pachtgoed — ter zake de weide — verlaat en aan de verpachter overlaat voor zijn gebruik, zonder de bedoeling erop terug te keren en gedurende een periode die geen twijfel laat over zijn werkelijke bedoelingen — ter zake reeds meer dan zes jaar — dan ziet hij af van zijn recht nog de nietigheid van dit akkoord in te roepen.

Derhalve is de verweerder niet gerechtigd een schadevergoeding te vorderen wegens beweerde onrechtmatige inpalming aangezien hij van zijn pachtrechten op de weide afgezien heeft.

b) *Wederrechtelijke inbezitneming van het pachtgoed*

Aangezien de hoofdvordering inzake pachtverbreking als gegrond voorkomt, dient deze toegepast te worden vanaf de datum van de inleiding der vordering. Pachtverbreking houdt in dat de pachter na die datum van ontbinding van de pacht-overeenkomst wederrechtelijk in het bezit is gebleven van het pachtgoed zodat de eigenaar vanaf die datum geen rekening meer dient te houden met de pachter en hij vrijelijk kan beschikken over zijn eigendom.

Er kan ook geen sprake zijn dat de eisers in 1977 wederrechtelijk het pachtgoed afgenomen hebben van de verweerder, die geen rechten meer kan laten gelden op het pachtgoed en derhalve geen recht heeft op enige schadevergoeding.

c) *Te veel betaalde pachtprijs*

De pachter kan teruggave vorderen van de door hem betaalde pacht-prijzen, die het wettelijk bedrag overschrijden, voor de vijf jaren die aan het verzoek tot terugbetaling voorafgaan.

Voor de in pacht gegeven gronden bedraagt de maximaal toegelaten pachtprijs het kadastraal inkomen van deze gronden, vermenigvuldigd met een coëfficiënt vastgesteld door de provinciale pacht-prijzencommissie, en voor de in pacht gegeven gebouwen het kadastraal inkomen vermeerderd met een derde.

Ten einde op die wettelijke basis een berekening te kunnen maken, moeten de juiste kadastrale inkomens gegeven worden van bouwland, weiland en gebouwen die tot het pachtgoed behoren.

Een forfaitaire berekening zoals verweerder doet, kan niet aanvaard worden en ook niet het cijfer van 178.688 fr. dat door verweerder wordt voorgesteld als betaalde jaarlijkse pacht gedurende de laatste vijf jaar.

De vijf laatste jaren behelzen de jaren 1971 tot en met 1975, waarvoor respectievelijk betaald werd, voor 1971 en 1972 telkens 165.264 fr., voor 1973 en 1974 telkens 164.591 fr. en voor 1975 de som van 156.141 fr.

Het komt ons gepast voor een deskundige eveneens met de opdracht te belasten de maximaal toegelaten pacht prijs voor ons te berekenen.

d) *Miskening van voorkooprecht*

Deze wedereis is gebaseerd op art. 51, eerste lid, Landpachtwet waarbij schadevergoeding kan worden gevorderd door de pachter wiens recht van voorkoop werd miskend.

Deze vordering vanwege de pachter wordt uitgesloten na verloop van de in artikel 51, vierde lid, bepaalde termijnen van verval. Wanneer het gaat om een verkoop uit de hand — zoals ter zake tussen tweede eiseres en derde eiser — dan verjaart deze vordering door verloop van twee jaar na de overschrijving van de akte van verkoop wanneer de kennisgeving van de verkoop niet is gebeurd. De verkoop had plaats in 1969 zodat de twee jaar reeds ruimschoots verstrekken zijn en deze vordering niet ontvankelijk is.

e) *Schadevergoeding wegens pachtverbreking*

Daar de pachtverbreking uitgesproken wordt *ten laste* van de pachter om de hierboven vermelde redenen, is elke schadevergoeding wegens beroving van pachtgenot dan ook uitgesloten. Met deze wedereis schijnt de verweerder eerder te bedoelen dat hem als pachter eindpachtvergoedingen toekomen.

Een onderscheid dient te worden gemaakt tussen enerzijds de gewone uittredingsvergoeding, prijszijvergoedingen genoemd, welke verschuldigd is in alle gevallen waar de pacht wordt beëindigd, in welke vormen of om welke redenen deze beëindiging ook moge gebeuren, en anderzijds de bijzondere uittredingsvergoedingen.

Onder gewone uittredingsvergoedingen worden bedoeld die wegens nalaten van stro, mest, navette, bij voorraad gedane bebouwingen en verbeteringen (art. 45). Eventueel kan de pachter nog aanspraak maken op andere vergoedingen, namelijk voor nieuwe gebouwen en werken (art. 26,1) en voor aanplantingen (art. 28,4).

Bij het berekenen van deze eventueel aan de pachter toekomende eindpachtvergoedingen, dient er een verrekening te gebeuren met elke schuld of vergoedingen die door de pachter verschuldigd zijn aan de verpachter uit hoofde van voordelen of verstrekkingen en van tekortkomingen aan zijn verplichtingen als pachter.

Het komt dan ook gepast voor dat de aangestelde deskundige eveneens als opdracht krijgt na te gaan welke eindpachtvergoedingen kunnen toekomen aan de verweerder.

Op bijzondere uittredingsvergoedingen kan de verweerder geen aanspraak maken ingevolge pachtverbreking door zijn schuld uitgesproken. Bijzondere uittredingsvergoedingen (art. 46) behelzen immers de door de pachter geleden schade voor bedrijfsverlies aan dieren en materialen, genotsderving gedurende de jaren die nog moeten verlopen vóór het einde van de pacht, en zijn enkel van toepassing bij gehele of gedeeltelijke pachtbeëindiging ingevolge opzegging.

(...)

NOOT—1. De talrijke rechtsvragen, die in dit vonnis aan bod komen, vinden hun oorzaak in het feit dat de pachter, verweerder, op 17 november 1974 in de gevangenis werd opgesloten wegens doodslag op zijn buurman.

2. In hoofddorde vorderden de verpachters de ontbinding van het pachtcontract, dat zij op 12 april 1966 met de pachter hadden gesloten. Het proces-verbaal van niet-verzoening dagteekent van 11 maart 1975 en de dagvaarding van 24 april 1975. Tussen deze twee data is meer dan een maand verlopen, maar art. 1345 Gerechtelijk Wetboek is op dit geval niet van toepassing.

Inzake termijnen schrijft dit artikel voor dat het verzoek tot oproep tot minnelijke schikking de gevolgen heeft van een gerechtelijke dagvaarding op voorwaarde dat deze wordt uitgebracht binnen één maand na de datum van het proces-verbaal waaruit blijkt dat de partijen niet tot een minnelijke schikking zijn gekomen. Een vordering tot ontbinding van de pacht kan steeds worden ingesteld en is niet aan een termijn gebonden.

De dagvaarding moet dus niet binnen de maand na het P.V. van niet-verzoening worden ingeleid.

3. Voor de verpachters is de gevorderde ontbinding de enige mogelijkheid, behoudens de beëindiging in onderlinge overeenstemming (art. 14, 2e lid), aangezien de door de pachter gepleegde feiten geen aanleiding zijn voor een opzegging.

Art. 29 van de Pachtwet geeft slechts enkele voorbeelden, die de ontbinding van de pachtovereenkomst rechtvaardigen. Bovendien vereist het artikel dat door de handelwijze van de pachter schade ontstaat voor de verpachter. R. ECKLOO, *Pacht en Voorkoop*, 1970, nr. 391, p. 255, is van oordeel dat de verpachter slechts de ontbinding van de pachtovereenkomst kan vorderen wanneer hij werkelijk schade heeft geleden; daartegenover staat de mening van H. CLONSON, *Le bail à ferme*, 1970, nr. 151, p. 290, volgens wie het bestaan van een schade niet noodzakelijk is om de ontbinding te vragen. Dit verschil in opvatting is te wijten aan de vraagstelling of art. 29 van de Pachtwet een bijkomende voorwaarde — schade — al dan niet heeft toegevoegd aan art. 1184 B.W.

De voorbereidende documenten vermelden slechts dat het huidige art. 29 overgenomen werd uit de vroegere Pachtwet (art. 1766) (verslag namens de verenigde commissies voor de Justitie en de Landbouw door R. Vandekerckhove, *Parl. Doc., Senaat*, 1964-65, nr. 295, p. 36). Onder de vroegere wetgeving werd art. 1766 B.W. beschouwd als een toepassing van het algemeen principe van het stilzwijgend ontbindend beding, vervat in alle wederkerige overeenkomsten (art. B.W.) (A. DE CLERCK en M. SEVENS, *Landpacht*, A.P.R., 1956, nr. 253, p. 163). Aangenomen mag worden dat art. 29, zoals ook reeds het oude art. 1766 B.W. ongelukkig is opgesteld; de bewoordingen gaan verder dan de bedoeling. Werkelijk geleden schade op het ogenblik van de vordering tot ontbinding is niet vereist.

De rechter moet steeds in concreto nagaan of de ingeroepen tekortkomingen van de pachter aan zijn verplichtingen al dan niet voldoende zwaarwichtig zijn om de ontbinding uit te spreken.

De vrederechter beschreef het criterium waaraan deze tekortkomingen moeten worden getoetst als volgt: «Pachtverbreking is een uiterste maatregel die slechts kan worden toegestaan indien de tekortkomingen van de pachter van die aard zijn dat de essentie zelf van het pachtgoed wordt bedreigd en dat het niet meer mogelijk zal zijn de normale toestand te herstellen bij het einde van de pacht.»

Hoewel de pachter na zijn aanhouding op 17 november 1974 maatregelen had getroffen, aangezien hij schriftelijk (brieven van 27 november 1974 en 7 december 1974) andere landbouwers had verzocht zijn exploitatie voort te zetten, kan uit het vonnis afgeleid worden dat de exploitatie niet werd voortgezet en dat het vee van de hofstede werd verwijderd.

Na het proces-verbaal van niet-verzoening op 11 maart 1975 had de pachter zonder toestemming van de verpachter het pachtgoed in onderpacht gegeven aan de N.V. Europese Zaadmaatschappij.

Een niet toegelaten onderpacht (art. 30) is niet een reden van opzegging en kan ook alleen maar door ontbinding van het oorspronkelijk pachtcontract tussen verpachter en hoofdpachter gesanctioneerd worden.

Bij deze tekortkoming van de pachter doet het probleem van geleden schade in hoofde van de verpachter zich wel duidelijk voor m.b.t. de toepassing van art. 29.

In casu werd aangenomen dat de bebouwingswijze (monocultuur, pesticiden) van de onderpachter schade berokkende aan het pachtgoed. Maar wat indien de exploitatie door de N.V. Europese Zaadmaatschappij voortreffelijk was?

Uit de feitelijke omstandigheden leidde de vrederechter af dat de ontbinding van het pachtcontract ten laste van de pachter moest worden toegestaan, hoewel waarschijnlijk de essentie zelf van het pachtgoed niet bedreigd was en het waarschijnlijk mogelijk was de normale toestand te herstellen bij het einde van de pacht.

Voor de berekening van de schade werd een deskundige aangesteld.

5. In principe werkt de ontbinding van een wederkerig contract retroactief (*ex tunc*) (H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, 1964, nr. 831, p. 800). Wanneer echter een contract, zoals een pachtcontract, opeenvolgende uitvoeringsdaden medebrengt wordt de ontbinding *ex nunc* uitgesproken (verg. Cass., 16 juni 1955, *Pas.*, 1955, I, 1129) vanaf de dag van de tekortkoming of vanaf de datum van de inleidende vordering (verg. Cass., 28 mei 1965, *Pas.*, 1965, I, 1051); deze laatste datum werd door de vrederechter in aanmerking genomen.

6. De verpachters vorderden verder de niet betaalde pachtprijs van de laatste twee jaren, daar zij terug bezit namen van het pachtgoed in 1977.

Deze vordering steunt op art. 1760 B.W.; hierin wordt gesteld dat de huurder, door wiens schuld de huur ontbonden is, verplicht is de huurprijs te betalen gedurende de tijd die voor de wederverhuur nodig is.

7. De pachter stelde een aantal tegeneisen, waarop thans wordt ingegaan.

Een eerste vordering strekte tot schadevergoeding, gebaseerd op de sedert meer dan zes jaar geleden onrechtmatige inbezitting van een deel van het pachtgoed, nl. een weide. Art. 14, 2e lid, van de Pachtwet bepaalt dat de partijen een einde kunnen maken aan de lopende pacht op voorwaarde dat hun akkoord wordt vastgelegd bij authentieke akte of bij verklaring voor de vrederechter afgelegd op diens ondervraging. In casu was aan deze voorwaarden niet voldaan. Hoewel art. 14 letterlijk enkel het beëindigen van de pacht vooropstelt, wordt aangenomen dat art. 14 ook van toepassing is wanneer slechts voor een deel van het pachtgoed de pacht wordt beëindigd (R. EECKLOO, *op. cit.*, nr. 271, p. 190).

Hoewel art. 56 van de Pachtwet bepaalt dat voor niet bestaand wordt gehouden elke overeenkomst, zelfs de stilzwijgende, waarbij de pachter geheel of gedeeltelijk afstand doet van het recht vervat in art. 14, wordt algemeen aanvaard dat hiermede een relatieve nietigheid wordt bedoeld (H. CLOSON, *op. cit.*, nr. 150, p. 289, en nr. 25, p. 66; H. D'UDEKEM D'ACON en I. SNICK, *Het pachtrecht*, 1970, nr. 209, p. 167; R. EECKLOO, *op. cit.*, nr. 265, p. 186; Y. DE COSTER, «De landpacht», in *Repertorium van het Bouwrecht*, nr. 62, p. 107). De pachter, die ondubbelzinnig en vrijwillig het goed verlaat zonder de bedoeling er later terug te keren, kan niet meer de nietigheid wegens de niet-naleving van de door art. 14 opgelegde vormvoorschriften inroepen (Vred. Andenne, 17 oktober 1974, *Jur. Liège*, 1974-75, 87; Vred. Borgloon, 12 december 1976, *Tijd. Vred.*, 1976, 303). Terecht wijst de vrederechter de vordering tot schadeloosstelling af.

8. De pachter riep ook nog de schending van zijn voorkooprecht in m.b.t. die weide. De authentieke akte van verkoop werd verleden op 18 februari 1969 en moest dus ten laatste op 18 april 1969 zijn overgeschreven. De vordering van de pachter is dus laattijdig want art. 51, 4e lid, bepaalt dat bij een verkoop uit de hand, de vordering verjaard is door verloop van drie maanden te rekenen vanaf de kennisgeving van deze verkoop aan de pachter. Indien dit niet gebeurde, treedt de verjaring in twee jaar na de overschrijving van de akte van verkoop.

9. Aangezien de vrederechter de ontbinding van het pachtcontract uitsprak ingaande op de dag van de inleidende vordering, hebben de verpachters het pachtgoed niet wederrechtelijk teruggenomen en slaagde de pachter niet in zijn vraag tot schadevergoeding dienaangaande.

10. De gevorderde terugbetaling voor de laatste vijf jaar van te veel betaalde pachtprizen, werd terecht voorlopig toegestaan. Een deskundige werd aangesteld om de wettelijke pachtprijs te berekenen.

11. Ten slotte vorderde de pachter in ondergeschikte orde, voor zover de pachtontbinding ten laste van de verpachters wordt uitgesproken, schadevergoeding en uittredingsvergoedingen.

Schadevergoeding is uitgesloten, aangezien de ontbinding lastens de pachter werd uitgesproken.

De Pachtwet kent behoudens de vergoedingen verschuldigd voor bouwen en aanplanten (art. 26-28) ook gewone (art. 45) en buiten-

gewone (art. 46) uittredingsvergoedingen.

De buitengewone uittredingsvergoedingen zijn slechts verschuldigd in geval van sommige welbepaalde opzeggingen, die erop neerkomen dat het pachtgoed aan zijn landbouwbestemming wordt onttrokken, hoewel de pachter dit niet kon of moest voorzien bij de aanvang van de pacht. Deze vergoedingen dekken de schade die de pachter lijdt door deze afname van grond.

De vrederechter stelt dat de toekenning van deze vergoeding enkel mogelijk is bij opzegging, maar niet bij ontbinding. Dit is niet het criterium voor de al dan niet toepasselijkheid van art. 46.

Of de pacht eindigt door opzegging of door ontbinding is irrelevant voor de gewone uittredingsvergoeding. Het is echter dubieus of de pachter nog aanspraak kan maken op de gewone uittredingsvergoedingen (stro, bemesting, voortijdige bebouwing en bepaalde verbeteringen) wanneer zoals in casu de ontbinding werd uitgesproken op grond van de verwijdering van de dieren van de hofstede, het stopzetten van de bebouwing en de monocultuur.

G. Suetens-Bourgeois

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Arbeidshof Antwerpen, afd. Hasselt (3e Kamer), 22 december 1976

Arbeidsongeval—Zeer geringe blijvende arbeidsongeschiktheid—Geen materiële schade—Geen vergoeding.

«Overwegende dat de door de eerste rechter aangewezen geneesheer-deskundige tot de bevinding kwam :

— dat E. C. uit het arbeidsongeval een lichamelijke depreciatie van één procent overhoudt ;

— dat het gebruik van de ledematen evenwel normaal is ;

— dat het ongeval bij deze jonge arbeider geen economische weerslag nalaat ;

«Overwegende dat de werknemer de geneeskundige vaststellingen van de deskundige niet als zodanig betwist ; dat hij echter ter zitting verklaart dat hij op grond van een invaliditeit van één procent vergoed dient te worden omdat hij een bijkomende inspanning bij het werken zou moeten leveren ;

«Overwegende dat het hof meent deze thesis niet te moeten aanvaarden omdat :

— de realiteit van de ingeroepen bijkomende inspanning niet wordt aangetoond ;

— het hier om een moreel nadeel gaat, waarvoor de Arbeidsongevallenwet geen specifieke vergoeding toekent ;

— geen verlies in de kansen van aanwerving en het bereikbaar loonpeil wordt bewezen.»

(Voorzitter : de h. Romain—Raadsheren in sociale zaken : de hh. Diels en Rekkers—Advocaat : mr. Reard—In de zaak : Assubel t/ C.)

NOOT—Over de geringe arbeidsongeschiktheidsgraden, zie J. VAN STEENBERGE, *Schade aan de mens*, I, *Evaluatie van de arbeidsongeschiktheid in het recht*, Antwerpen/Amsterdam, 1975, blz. 303 en 313 ; D. SIMOENS, «Arbeidsongevallen en beroepsziekten. Kritisch overzicht van recente rechtspraak over bepaalde betwiste punten», *T.S.R.*, 1977, 408.

EUROPEES RECHT

Overzicht van de rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Zaak 85/77 — Azienda Avicola Sant'Anna / Istituto nazionale della Previdenza sociale (I.N.P.S.) en Servizio dei Contributi Agricole Unificati (S.C.A.U.) — 28 februari 1978 — *Begrip landbouw en landbouwbedrijf*.

Verzoekster in het hoofdgeding houdt zich in Italië bezig met de pluimveeteelt. Zij heeft voor de burgerlijke rechter te Rome een

geding aanhangig gemaakt tegen I.N.P.S. waarin zij vorderde te worden ingedeeld onder de landbouwbedrijven en niet onder de industrie, zodat zij uitsluitend aan de S.C.A.U. de bijdragen voor de sociale verzekering behoeft te betalen tegen het tarief voor landbouwbedrijven, dat blijkbaar lager is dan het tarief voor de industrie.

In verband daarmee vroeg de Italiaanse rechter het Hof van Justitie of in het gemeenschapsrecht een begrip landbouwbedrijf met een gemeenschappelijke inhoud bestaat ter identificatie van zodanige bedrijven en, zo ja, of de Lid-Staten dan verplicht zijn gebruik te maken van de in het Verdrag en de aangehaalde verordeningen gebruikte begrippen bij het identificeren van de landbouwbedrijven, waarop dan — ook op het gebied van de sociale zekerheid — zowel de communautaire als de nationale rechtsbeginselen moeten worden toegepast. Het Hof overwoog met verwijzing naar de artikelen 38 en 39 EEG-Verdrag dat het Verdrag geen nauwkeurige definitie van de landbouw en nog minder van het begrip landbouwbedrijf bevat, en dat de communautaire instellingen waar nodig voor de regelingen die voortvloeien uit het Verdrag een dergelijke definitie moeten opstellen.

Het Hof analyseerde de verschillende landbouwverordeningen en stelde vast dat de definities van tekst tot tekst verschillen. Het Hof antwoordde op de gestelde vragen dat uit de bepalingen van het Verdrag of van het afgeleide gemeenschapsrecht geen algemeen geldende definitie kan worden afgeleid die moet worden toegepast op het gehele gebied van de wetgevende en bestuursrechtelijke bepalingen op landbouwgebied.

Gev. zaken 12-18 en 21/77 — Debayser e.a./ Commissie van de Europese Gemeenschappen — 2.3.1978 — *Schadevordering — monetaire compenserende bedragen — suiker*

Deze krachtens de artikelen 178 en 215, tweede alinea, EEG-Verdrag ingestelde beroepen betreffen een vordering tot betaling van schadevergoeding door de Gemeenschap omdat de Commissie heeft nagelaten er op toe te zien dat de transacties waartoe verzoeksters zich hadden verplicht konden worden uitgevoerd onder de voorwaarden die golden bij de sluiting van hun contracten of althans op het ogenblik van de vaststelling door de Gemeenschappen van de restituties bij de uitvoer van suiker naar derde landen waarmee zij zich bezighielden.

De litigieuze verordeningen zijn door de Commissie vastgesteld op grond van artikel 3 van 's Raads verordening no. 974/71 tot wijziging van de monetaire compenserende bedragen, en wel in de periode van 23 juli tot 27 december 1976, dat wil zeggen na het tijdstip waarop verzoeksters de overeenkomsten hebben gesloten.

Verzoeksters vorderen nu terugbetaling van de verhoging van de compenserende monetaire bedragen, die zij aan de nationale autoriteiten hebben moeten betalen omdat de zogenaamde billijkheidsverordening van de Commissie no. 1608/74 van 26 juni 1974 niet van toepassing was op hun exporten.

Nadat de Franse regering op 15 maart 1976 had besloten de Franse frank te laten zweven, voerde de Commissie op 25 maart 1976 voor bepaalde landbouwsectoren — met inbegrip van suiker — voor Frankrijk wederom de monetaire compenserende bedragen in.

In de periode van juli tot december 1976 werden deze herhaaldelijk verhoogd wegens de monetaire situatie in Frankrijk. Verzoeksters hebben daarop op grond van verordening no. 1608/74 het Franse interventiefonds (FIRS) voor de na 15 maart 1976 gesloten contracten die op 23 juli 1976 nog moesten worden uitgevoerd vrijstelling gevraagd van de na laatstgenoemde datum vastgestelde verhogingen der compenserende bedragen.

Het interventiebureau beschikte afwijzend op dit verzoek op grond dat de wijziging van het bedrag der compenserende bedragen op zichzelf geen monetaire maatregel in de zin van verordening no. 1608/74 vormt.

Een ambtenaar van de Commissie antwoordde het Syndicat du Commerce du sucre schriftelijk dat juridisch onmogelijk kan worden gezegd dat iedere schommeling van de wisselkoers een monetaire gebeurtenis is die toepassing van deze verordening rechtvaardigt.

Na deze weigering en deze briefwisseling zijn verzoeksters bij het

Hof in beroep gekomen tegen dit — volgens hen onjuiste — handelen van de Commissie, daar deze heeft nagelaten verordening no. 1608/74 op hen toe te passen.

Het Hof besliste dat uit het verband van deze regeling volgt dat daarin aan de Lid-Staten de vrijheid wordt toegekend van geval tot geval te beoordelen of de billijkheidsclausule toepassing moet vinden, en of er sprake is van omstandigheden van dien aard dat toepassing of weigering van de ontheffing bedoeld in artikel 1 van de verordening gerechtvaardigd is.

De bevoegdheden van de Commissie hebben hoofdzakelijk ten doel zorg te dragen voor een gecoördineerde toepassing van de regeling van verordening no. 1608/74 door de Lid-Staten en staan de Commissie slechts toe in te grijpen in het beleid der Lid-Staten ten deze voor zover dit noodzakelijk is om te voorkomen dat dit doel in gevaar wordt gebracht.

Daar het beroep in hoofdzaak is gericht tegen maatregelen die door de nationale autoriteiten zijn genomen op grond van het gemeenschapsrecht, zijn de voorwaarden voor een beroep op grond van de artikelen 178 en 215, tweede alinea, EEG-Verdrag niet vervuld.

Het Hof verklaarde daarom de beroepen niet ontvankelijk en veroordeelde verzoeksters in de kosten van het geding.

Zaak 106/77 — Amministrazione delle Finanze dello Stato/ S.A. Simmenthal (prejudiciële zaak) — 9 maart 1978 — *rechtstreekse toepasselijkheid van het gemeenschapsrecht*

De firma Simmenthal te Monza (Italië) voerde in 1973 een partij voor menselijke consumptie bestemd rundvlees in. Over deze invoer waren keuringsrechten verschuldigd, die waren voorzien bij de Italiaanse wet en geregeld in wet no. 1239/70 van 30 december 1970. Van mening dat de grenskeuringen en de daarvoor geheven rechten zijn te beschouwen als belemmeringen voor het vrije verkeer van goederen, stelde de firma Simmenthal in maart 1976 voor de Pretore te Susa een vordering in tot terugbetaling van de haars inziens onverschuldigd betaalde bedragen.

De Italiaanse rechter verzocht het Hof om een prejudiciële beslissing ter zake (zaak 35/76), waarop het Hof op 15 december 1976 een arrest wees en verklaarde voor recht dat de al dan niet systematisch verrichte keuringen aan de grens bij de invoer van dieren en vlees bestemd voor menselijke consumptie, maatregelen vormen van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen in de zin van artikel 30 van het Verdrag, en dat in beginsel als heffingen van gelijke werking als douanerechten zijn te beschouwen de geldelijke lasten welke op producten worden gelegd wegens bij grensoverschrijding verrichte keuringen.

In verband met dit arrest beschikte de Pretore te Susa dat de Italiaanse Amministrazione delle Finanze het onverschuldigd betaalde bedrag met de daarover verschuldigde rente terug moest betalen.

De Amministrazione delle Finanze kwam tegen deze beschikking in verzet en de Pretore te Susa leidde uit haar argumenten af dat zich hier een geval voordeed van tegenspraak tussen bepaalde communautaire rechtsnormen en de latere nationale wet no. 1239/70.

De Pretore overwoog dat volgens de recente rechtspraak van het Corte Costituzionale voor de oplossing van dat probleem nodig is de vraag betreffende de ongrondwettigheid van de litigieuze wet — wegens strijd met artikel 11 van de Constitutie — aan het Corte zelf voor te leggen.

Gezien enerzijds de vaste rechtspraak van het Hof van Justitie betreffende de toepasselijkheid van het gemeenschapsrecht in de rechtsorde van de Lid-Staten en anderzijds de moeilijkheden die kunnen ontstaan in situaties waarin de rechter niet op eigen gezag een wet die de volle werking van het gemeenschapsrecht belemmert buiten toepassing kan verklaren, doch eerst de vraag van de ongrondwettigheid aan de orde moet stellen, heeft de Pretore zich tot het Hof van Justitie gewend met twee prejudiciële vragen.

In de eerste plaats wordt gevraagd wat de gevolgen zijn van de rechtstreekse toepasselijkheid van een bepaling van gemeenschapsrecht wanneer zij onverenigbaar is met een latere nationale bepaling.

Het Hof herinnert aan de betekenis van de rechtstreekse toepassing : de volledige en uniforme werking van de voorschriften van het gemeenschapsrecht in alle Lid-Staten vanaf hun inwerkingtreding en voor hun gehele geldigheidsduur. Deze bepalingen zijn rechtstreeks verbindend voor alle betrokkenen, met inbegrip van de rechter in het kader zijner bevoegdheid.

Bovendien brengt het beginsel van de voorrang van het gemeenschapsrecht mee dat de verdragsbepalingen en de rechtstreeks toepasselijke handelingen der instellingen in verhouding tot het nationale recht van de Lid-Staten niet alleen van rechtswege door hun inwerkingtreding andersluidende bepalingen van nationaal recht buiten toepassing stellen, doch bovendien dat deze bepalingen en handelingen, daar zij een integrerend deel, waaraan voorrang toekomt, vormen van de rechtsorde die geldt op het grondgebied van elke Lid-Staat, de geldige toestandkoming beletten van nieuwe nationale wettelijke regelingen voor zover deze onverenigbaar zijn met de gemeenschapsvoorschriften.

Al zou men namelijk rechtskracht toekennen aan nationale wettelijke voorschriften die zich uitstrekken op het gebied waarop de Gemeenschap wetgevende bevoegdheid heeft of die anderszins onverenigbaar zijn met de bepalingen van het gemeenschapsrecht, dan zou daarmee worden ontkend dat de Lid-Staten bij het Verdrag onvoorwaardelijke en onherroepelijke verbintenissen zijn aangegaan, hetgeen aantasting van de fundamente van de Gemeenschap zou zijn.

Het nuttig effect van de in artikel 177 EEG-Verdrag voorziene prejudiciële procedure zou in gevaar worden gebracht, indien de rechter zou worden belemmerd het gemeenschapsrecht rechtstreeks toe te passen in overeenstemming met de uitspraak of de jurisprudentie van het Hof. Daarom is iedere nationale rechter in het kader zijner bevoegdheid verplicht zorg te dragen voor de volle werking van het gemeenschapsrecht en de daarin aan particulieren toegekende rechten te beschermen waarbij hij eventuele daarmee strijdige bepalingen van nationaal recht buiten toepassing moet laten, ongeacht of deze dateren van voor of na de toestandkoming van het gemeenschapsvoorschrift. Derhalve zijn bepalingen van een nationale rechtsorde of wetgevende, bestuursrechtelijke of rechterlijke gebruiken onverenigbaar met de eisen die samenhangen met de aard van het gemeenschapsrecht, wanneer zij afbreuk doen aan de werking van het gemeenschapsrecht door de nationale rechter die bevoegd is dit recht toe te passen de bevoegdheid te ontzeggen gelijktijdig met de toepassing alles te doen dat noodzakelijk is om nationale wettelijke bepalingen terzijde te stellen die een belemmering kunnen vormen voor de volle werking van de gemeenschapsvoorschriften. Het Hof antwoordde derhalve op de eerste vraag dat de nationale rechter, belast met de toepassing, in het kader zijner bevoegdheid, van de bepalingen van het gemeenschapsrecht, verplicht is zorg te dragen voor de volle werking dier bepalingen, door desnoods op eigen gezag met het gemeenschapsrecht strijdige bepalingen van de — zelfs latere — nationale wetgeving buiten toepassing te laten, zonder dat hij de intrekking hiervan bij de wet of door enige andere constitutionele procedure heeft te vragen of af te wachten.

In de tweede plaats wordt gevraagd — voor het geval zou worden aangenomen dat de bescherming van in de gemeenschapsvoorschriften verleende rechten kan worden uitgesteld tot de werkelijke afschaffing door de bevoegde nationale organen van eventuele daarmee strijdige nationale bepalingen — of deze afschaffing in ieder geval ten volle terugwerkende kracht moet hebben, teneinde schadelijke gevolgen van bedoelde rechten te vermijden.

Uit het antwoord op de eerste vraag volgt dat de tweede vraag zonder voorwerp is geraakt.

Zaak 111/77 — Sté Bleiindustrie/ Hauptzollamt Hamburg-Waltershof — *prejudiciële zaak* — 9 maart 1978 — *gemeenschappelijk douanetarief*

Het Finanzgericht Hamburg heeft het Hof twee prejudiciële vragen voorgelegd inzake de uitlegging van een aantal posten van het gemeenschappelijk douanetarief, namelijk post 78.01 A (ruw lood),

78.01 B (resten en afvallen van lood) en 78.02 (massieve loden staven, profielen en draad).

Het hoofdgeding betreft de tariefindeling van twee partijen door verzoekster in het hoofdgeding ingevoerd drukkerijlood, waarvan één partij in de vorm van zetmachinestaven van een voor gebruik geschikt materiaal, die echter wegens breuk niet meer konden worden gebruikt.

De beide partijen waren door de douane ingedeeld onder tariefpost 78.01 A II van het gemeenschappelijk douanetarief, omschreven als ruw lood. Verzoekster in het hoofdgeding heeft verzocht deze indeling te wijzigen en de waar in te delen onder tariefpost 78.01 B, dat vrijgesteld is van rechten, als resten en afvallen van lood.

In dit verband worden het Hof van Justitie twee vragen voorgelegd betreffende de uitlegging van de begrippen «ruw lood» en «resten en afvallen» van lood, met het oog op de onderlinge afbakening van het gestelde sub A en sub B van post 78.01 en teneinde deze post af te bakenen van post 78.02.

De eerste vraag luidt of onder post 78.01 A ook versmolten afvallen van lood begrepen worden die de vorm van een — niet meer bruikbare — zetmachinestaaf voor automatische potvulling hebben. Het Hof beantwoordde deze vraag bevestigend.

De tweede vraag luidt of onder post 78.01 A ook gebroken zetmachinestaven worden begrepen of dat deze moeten worden ingedeeld onder de posten 78.01 B of 78.02.

Het Hof verklaarde voor recht dat onder voorbehoud van de beoordeling van de feitelijke punten die bepalend zijn voor de oorspronkelijke indeling van de betrokken waar, post 78.01 A van het gemeenschappelijk douanetarief ook gebroken zetmachinestaven omvat.

Zaak 83/77 — NASELLI/ Bijstandskas voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering — *prejudiciële zaak* — 14 maart 1978 — *sociale zekerheid van migrerende werknemers*

Het hoofdgeding betreft de berekening door een Belgisch orgaan van het pensioen van verzoeker in het hoofdgeding, een Italiaan die in Italië en in België werkzaam is geweest. Toen hij invalide was geworden werd hem per 1 oktober 1958 in Italië een Italiaanse pro rata-invaliditeitsuitkering toegekend, blijkbaar krachtens de bepalingen van een Italiaans-Belgisch akkoord.

Nadat hij opnieuw in 1964 en 1965 in België werkzaam was geweest, werd hij ziek en ontving hij van de Belgische verzekering uitkeringen wegens ziekte, die later werden omgezet in invaliditeitspensioen. In België voldeed hij aan de nationale wettelijke voorwaarden voor verkrijging van een recht op invaliditeitspensioen, zonder dat hij een beroep hoefde te doen op de bepalingen van verordening no. 3. Met een beroep op de anti-cumulatievoorschriften van de nationale wetgeving trok het Belgische orgaan echter met terugwerkende kracht het reeds aan betrokkene betaalde bedrag van het pensioen af, en het vorderde voorts terugbetaling van het onverschuldigd betaalde. De Arbeidsrechtbank te Brussel vond hierin aanleiding het Hof twee vragen te stellen.

De eerste vraag luidt of artikel 11, lid 2, van verordening no. 3 aldus moet worden uitgelegd, dat verzoeker, gelet op de bepalingen van artikel 70, § 2, van de wet van 9 augustus 1963, de Belgische uitkeringen niet gelijktijdig met een Italiaans pensioen kon genieten, terwijl de Belgische uitkeringen zonder toepassing van de EEG-verordeningen zijn verworven, anders gezegd, is het Belgische orgaan al dan niet gerechtigd de nationale anti-cumulatiebepalingen in verband met artikel 11, lid 2, van verordening no. 3 toe te passen om uitsluitend krachtens de Belgische wetgeving verschuldigde uitkeringen te verlagen.

Het Hof besliste dat bij onderzoek van de bepalingen van verordening no. 3 niet gebleken is van bezwaren tegen de toepassing van de nationale anti-cumulatiebepalingen op uitsluitend krachtens de nationale wetgeving verworven uitkeringen.

De tweede vraag luidt of artikel 9, lid 2, van verordening no. 4 alleen betrekking heeft op de situatie dat de uitkering die, wegens samenval met een andere uitkering of een ander inkomen moet

worden verlaagd, is verstrekt door samentelling van verzekerings-tijdvakken, met andere woorden, moest het Belgische orgaan al dan niet een gedeelte en niet het gehele Italiaanse pensioen in aanmerking nemen om de Belgische uitkering te verlagen, terwijl deze is verworven zonder dat de EEG-verordeningen behoeften te worden toegepast.

Het Hof besliste dat artikel 9, lid 2, van verordening no. 4 slechts van toepassing is wanneer bedoelde uitkering is verstrekt met toepassing van de procedures van samentelling en pro rata berekening.

BALIELEVEN

Conferentie van de Jonge Balie te Mechelen. Samenstelling van het Bestuur.

Het bestuur van de Conferentie van de Jonge Balie te Mechelen voor de gerechtelijke jaren 1978-1979 en 1979-1980 is als volgt samengesteld: Voorzitter: mr. André Geniets; ondervoorzitter: mr. Jan Bogaerts; secretaris: mr. Eric Van Hoogenbemt; vertegenwoordiger der stagiairs: mr. Maria Hermans.

BOEKEN

P.C. TIMBAL, *Les obligations contractuelles dans le droit français des XIIIe et XIVe siècles d'après la jurisprudence du Parlement*.

Tome II. Ed. du Centre National de la Recherche Scientifique. Parijs, 1977, 628 blz., 299 F fr.

Het middeleeuwse recht, in tegenstelling tot het Romeinse en het hedendaagse, kende twee soorten schulden, de zakelijke, die de onroerende goederen troffen, en de persoonlijke, die rechtstreeks op de schuldenaar wogen en essentieel uitvoerbaar waren op zijn persoon en zijn roerende goederen, slechts uitzonderlijk op zijn onroerende goederen.

In het eerste deel van deze magistrale studie van professor P.C. Timbal, met de medewerking van J. Metman en H. Martin, worden de geldigheidsvoorwaarden van de contractuele verbintenissen en hun gevolgen bestudeerd. Het bovenvermelde deel is gewijd aan de verplichte uitvoering van de contractuele verbintenissen, aan de overdracht ervan en aan de persoonlijke zekerheden (de solidariteit, de borgstelling) en de zakelijke zekerheden (het retentierecht, de voorrechten, het pand en de hypotheek), die er de uitvoering van waarborgden.

Dit alles steunt op de systematische studie van de rechtspraak van het Parlement van Parijs (Grand-Chambre, Chambre des Enquêtes, Requêtes du Palais, Grands Jours de Troyes), die ons dikwijls de lokale gewoonten, die moesten worden geïnterpreteerd en ook de rechtspraak der lagere hoven, vooral die van het Châtelet van Parijs, doen kennen.

Eisers en schuldenaars verschijnen hier onder een weinig stichtend imago, wat ons niet moet verwonderen. Sommige schuldeisers komen naar voren als genadeloos t.o.v. hun schuldenaars, die van hun kant zeer dikwijls ook alles in het werk stelden om hun verplichtingen niet te moeten nakomen. Een tafel met de gepubliceerde of geciteerde akten van het Parlement, een index van personen en plaatsen en een algemene index der in beide delen geciteerde rechtsinstituten voltooien dit merkwaardig werk.

† L. Th. Maes

Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte. 15e en 16e afl. Erich Schmidt Verlag, Berlijn, 1977-1978.

Dit standaardwerk wordt ononderbroken voortgezet. De beide laatste afleveringen bevatten de trefwoorden vanaf *Landrechtsbü-*

cher tot *Lippe*. Daartussen bevinden zich de belangrijke trefwoorden *Lehn* en alles wat daarvan is afgeleid (52 blz.), *Leibniz* en de verschillende *Leges* (Alamannorum, Anglorum et Werinorum, Baiuvariorum, Burgundionum, Francorum Chamavorum, Frisionum, Lex legum, Ribuariorum, Romana Burgundionum, Romana Canonice compta, Romana Curiensis, Romana Visigothorum, Salica, Saxonum, Thuringorum en Visigothorum).

Met de 16e aflevering is het tweede deel van het grote werk klaar (trefwoorden *Haustür-Lippe*), dat alle geesteswetenschappen aangaat.

† L. Th. Maes

MICHAEL ZANDER, *Legal Services for the Community*, Temple Smith, Londen 1978, 403 p.

Michael Zander, die zich een reputatie heeft opgebouwd als rechtshulpexpert en vlijmscherp criticus van de Britse «legal profession», probeert in dit werk een comprehensief beeld te schetsen van de rechtshulpverlening in Groot-Brittannië. Dit brengt mee dat hij een groot aantal deelonderwerpen moet samenpersen in een volume, zodat, zoals Zander zelf zegt: «For the expert in the field there will inevitably ... be too little, whilst for the non-expert the fault may lie somewhat in the opposite direction» (p. 13). Het boek geeft op het eerste gezicht een nogal eclectische indruk, maar bij nader toezien blijkt het gestructureerd te zijn rond de uitwerking van drie dichotomieën: de spanning tussen de behoefte aan rechtshulp en de bestaande rechtshulpvoorzieningen; het samenbestaan van een privé en een publieke sector in de hulpverstrekking; de hulpverlening door professionelen en door niet-professionelen.

Het onderzoek naar de verhouding van de behoeften en de mogelijkheden om ze te lenigen wordt erg bemoeilijkt doordat niemand weet wat eigenlijk een «behoefte aan rechtshulp» is. Is er alleen een behoefte wanneer mensen zich tot een rechtshulpverlener wenden? Of is er reeds een behoefte wanneer mensen zich bewust zijn van het rechtsprobleem, zelfs al richten zij zich niet tot de rechtshulpverlener? Of kan men de toestand van de persoon voor wiens probleem er een rechtsoplossing bestaat, maar die zijn situatie niet in een juridische vraagstelling kan vertolken, ook als rechtshulpbehoefte definiëren? Hierover kan eindeloos getwist worden, maar het staat in elk geval vast, dat er, zelfs bij de engste definitie van behoefte, een grote nood aan rechtshulp bestaat. De auteur gaat zover de behoefte aan rechtshulp te vergelijken met een oceaan; welnu, het is hopeloos een oceaan te willen dempen, hoogstens kan men de omvang ervan verminderen.

Een van de elementen die een gunstige invloed kunnen hebben op het bevredigen van de behoeften is het concurrente bestaan van een privé en een publieke sector.

De privé-sector in de rechtshulp bestaat uit de traditionele groepen die de «legal profession» uitmaken: «barristers» en «solicitors». Deze groepen proberen tegenover elkaar en tegenover de buitenwereld een monopolie op de rechtspraktijk te verwerven. Hoewel zij een veel positievere houding aannemen t.o.v. het fenomeen van door de overheid bezoldigde «lawyers» dan bijvoorbeeld de Belgische balie, proberen zij toch de controle te behouden over de expansie van de «law centres»: de professionele medewerkers aan deze centra worden onderworpen aan de ethische normen, bepaald door de «Law Society», die fungeert als officiële spreekbuis van de privépractici, en krijgen slechts de nodige vrijstellingen van de ethische code (bv. het recht om reclame te maken) mits aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. De bekommernis van de privé-sector, enigszins verborgen achter verontwaardigde uitspraken over de eer van het beroep, de deontologische zuiverheid en de afhankelijkheid van de bezoldigde jurist, is dat de publieke sector klanten zal opsorpen die anders naar privépractici gekomen zouden zijn; in Engeland is dit geen onwaarschijnlijke hypothese, aangezien de rechtshulp aan minderbedeelden gefinancierd wordt door het van staatswege gestijfde «legal aid scheme»: privépraktizijnen worden er betaald voor de hulp die zij verstrekken aan klanten die zelf niet of slechts gedeeltelijk kunnen betalen.

De publieke sector bestaat voornamelijk uit de reeds genoemde «law centres», veelal opgericht in arme, van weinig privé-«lawyers» voorziene buurten, en uit rechtshulpverstrekking in het kader van de «citizen's advice bureaux», bureaus die zich bezighouden met algemene informatieverstrekking aan de bevolking en die recent ook meer en meer juridische informatie in hun dienstenpakket betrekken. De «law centres» verschillen onderling nogal wat: sommige verstrekken informatie en hulp op alle gebieden van het recht en werken op traditionele wijze, zodat zij alleen inzake financiering van de privé-sector verschillen; andere zijn sterk buurtgeoriënteerd, pakken de problemen van de buurt collectief aan, richten zich op bepaalde probleemgebieden (bv. de verhoudingen tussen eigenaars en huurders), bedrijven rechtshulp als sociale actie, als een praxis, d.i. een op structurele verandering gericht ingrijpen in het sociale gebeuren (wat zich o.m. uit in het voeren van testprocessen); hun wijze van rechtshulpverstrekking vertoont een grote originaliteit en levert een ondubbelzinnig alternatief voor de individualistische, juridistische en schijnbaar waardevrije aanpak van de traditionele rechtshelper.

Naast de tegenstelling tussen de privé en de publieke sector kent de Britse rechtshulpwereld ook de tegenstelling tussen professionele en niet-professionele rechtshulp. Inderdaad zijn de laatste tijd allerlei organisaties uit de grond gerezen, die, soms bemand door vrijwilligers, rechtshulp verlenen, dikwijls op het een of ander specifiek deelgebied van het recht, en zijn reeds bestaande organisaties (vakbonden, consumentenbonden, «housing advice centres») zich meer gaan toeleggen op juridische hulpverstrekking. Naast juristen werken ook leken met succes mee in deze hulpverlening. Bovendien is onder impuls van de overheid en van vrijwilligersorganisaties de «do-it-yourself-movement» ontstaan, die ernaar streeft dat mensen in staat zijn de eenvoudiger juridische problemen zelf op te lossen, de niet betwiste procedures zelf te voeren; daartoe wordt een campagne van eenvoudige en heldere collectieve informatieverstrekking gevoerd. De ingangen tot de rechtshulp vermenigvuldigen zich dus, de mogelijkheden om rechtsproblemen, als ze eenmaal onderkend zijn, tot een oplossing te voeren, worden opengetrokken.

De Britse rechtshulp wordt dus gekenmerkt door een grote heterogeniteit. Deze bonte veelzijdigheid van rechtshulpverleners bevordert het ontstaan van spanningen. De «barristers» en «solicitors» voelen zich bedreigd door wat zij als een hypertrofie van alternatieve rechtshulpvormen beschouwen en willen zich verdedigen, dus de mogelijkheden van anderen inkrimpen. De alternatieven beschuldigen de «officiële» ervan louter financiële baten na te streven. Verschillende types van rechtshulpverleners werken op hetzelfde terrein, terwijl andere terreinen vrijwel braak liggen. Het is moeilijk enige orde te scheppen in deze chaos. Nochtans meent Zander dat precies deze pluriformiteit grote voordelen biedt: er is voor elk wat wils, er is goedkope en oppervlakkige informatie beschikbaar voor wie daarmee kan volstaan, er is sterk gespecialiseerde hulp voor wie tot in de «House of Lords» wil procederen, er is volledig op het individu gerichte, maar ook collectieve rechtshulp; bovendien drijft de concurrentie de kwaliteit van de rechtshulp in de hoogte; ten slotte kan alleen die veelzijdigheid zorgen voor een verspreiding van de kennis van het recht in de maatschappij: wanneer de geneesheer geïnformeerd is over de rechten van de zieke, de bejaardenhelper de pensioenwetgeving kent en de voetbalcoach het recht betreffende de onrechtmatige daad, dan kunnen de personen, die met een specifiek probleem opgescheept zitten, daarover onmiddellijk een juridische basisinformatie inwinnen. Het lijkt dus van belang deze veelvormigheid te bevorderen, eerder dan ze af te remmen. De thans prangende coördinatiemoeilijkheden zullen in de toekomst overwonnen worden, wanneer de verschillende partijen in het rechtshulpdebat elkaar door de voortdurende dialoog beter leren begrijpen en inzien dat zij elk hun eigen teken hebben, zonder dat hun belangen noodzakelijk door het werk der anderen geschaad worden.

Zander geeft in dit werk een zeer volledige beschrijving van de rechtshulpproblematiek in Groot-Brittannië. Niet alleen voor Britse, ook voor continentale lezers is dit leerrijk, enerzijds omdat de auteur het niet schuwt vele vergelijkingen met vreemde rechtsstelsels door te voeren, anderzijds omdat de Britse ervaringen van 30 jaar sleutelen aan de rechtshulp ons, die nog aan het begin van de rechtshulphervorming staan, de mogelijkheid kunnen bieden gemaakte fouten te

vermijden en geslaagde experimenten ook hier te proberen. Als bron van ideeën over de rechtshulp en als documentatie kan dit werk dus zeer goed dienst doen, maar het vertoont m.i. een ernstig tekort: Zander beschrijft de problemen wel, maar hij verklaart ze niet, zodat de lezer blijft zitten met een pak vragen, waarop het antwoord essentieel is om te komen tot een kennisgeheel dat kan functioneren als basis voor het ontwerpen van een coherent rechtshulpbeleid.

Harry Willekens

MEDEDELINGEN

Inning, beheer en verdeling auteursrechtgelden in Nederland

De Nederlandse minister van Justitie, mr. J. de Ruiter, heeft op 21 september 1978 een commissie geïnstalleerd die advies moet uitbrengen over de vraag of er een wettelijke regeling moet komen voor inning, beheer en verdeling van auteursrechtgelden. Voorzitter van de commissie is mr. S. R. Martens, raadsheer in de Hoge Raad.

De taakopdracht van de commissie betreft niet de gelden uit het muzikauteursrecht. Daarvoor bestaat al sinds 1932 een wettelijke regeling. Die regeling komt er op neer dat de bemiddeling bij het muzikauteursrecht krachtens een concessie van de minister van Justitie geschiedt door het Nederlands Bureau voor Muziek-auteursrecht, BUMA; toezicht daarop wordt uitgeoefend door een regeringscommissaris, die benoemd wordt door de minister van Justitie.

Toen de regeling van 1932 voor het muzikauteursrecht tot stand kwam en de Auteurswet 1972 daartoe werd gewijzigd was er van problemen in andere sectoren van het auteursrecht weinig of geen sprake.

Intussen hebben zich echter technische ontwikkelingen voorgedaan die leiden tot openbaarmaking en verveelvoudiging van auteursrechtelijk beschermde werken op een schaal die moeilijk te overzien is. Men hoeft slechts te denken aan de grote vlucht die het fotocopiëren genomen heeft. In dit verband kan men ook de kabeltelevisie noemen die een uitgezonden werk in een steeds wijder zendgebied bij de kijkers brengt. Deze schaalvergroting brengt voor de auteurs grote problemen mee wat betreft het incasseren van de gelden waar ze recht op hebben en de billijke verdeling daarvan.

Daarnaast hoort men uit de kringen van belanghebbenden nogal eens de vraag of de gelden die zijn binnengekomen wel altijd op doelmatige en verantwoorde wijze geadministreerd worden. Die bezorgdheid kreeg een scherp accent door de recente mislukking van de Stichting tot Exploitatie en Bescherming van Auteursrechten (SEBA), die tot gevolg zal hebben dat op het auteursrecht gebaseerde vorderingen van een aantal binnen- en buitenlandse schrijvers niet of niet geheel kunnen worden voldaan.

BERICHTEN

Derde 'cyclus-onderwijs in de rechten te Brussel

Reeds jaren voorziet het studiecurriculum van de Rechtsfaculteit van de Vrije Universiteit Brussel in een ruime keuze aan Bijzondere Licenties die de mogelijkheid bieden tot verdere vorming in een aantal juridische disciplines. De faculteit was de mening toegedaan dat intussen voldoende ervaring was opgedaan om het bestaande stelsel van bijzondere licenties te kunnen evalueren en eventueel te hervormen. Na een grondig onderzoek, waarbij rekening gehouden werd

zowel met de suggesties van de studenten als met de nieuwe ontwikkelingen en eisen waarmee het recht en de jurist in onze maatschappij geconfronteerd wordt, werd dan ook besloten de bijzondere licenties te rationaliseren en hun studieprogramma aan te passen met ingang van het academiejaar 1978/1979.

Voortaan kunnen aan de Rechtsfaculteit van de Vrije Universiteit Brussel nog vier post-graduate studieprogramma's gevolgd worden die leiden tot de graad van bijzonder licentiaat.

Het betreft de bijzondere licentie in het *Bedrijfsrecht*, in het *Sociaal Recht*, in het *Europees en Internationaal Recht* en in het *Staats- en Bestuursrecht*. De studieduur bedraagt telkens één academiejaar.

Om toegelaten te worden is een universitair diploma vereist behoudens voor de bijzondere licentie in het Staats- en Bestuursrecht waartoe ook dragers van het einddiploma van het Hoger Instituut voor Bestuurs- en Handelswetenschappen toegelaten kunnen worden.

Gemeenschappelijk aan deze vier bijzondere licenties is dat zij bestemd zijn voor dragers van een einddiploma van de tweede cyclus die geacht mogen worden reeds enige voorkennis te hebben met betrekking tot de essentiële studievakken van de gekozen richting. Dit maakt het mogelijk de nadruk te leggen op persoonlijk werk van de student in het kader van werkcolleges en seminars. De voorkennis wordt in elk geval afzonderlijk door de decaan beoordeeld, die in voorkomend geval een individuele regeling kan opleggen.

Het studieprogramma van elke bijzondere licentie bestaat uit een voor iedere student verplichte stam (voor een beperkt aantal uren kan eventueel vrijstelling verleend worden), aangevuld met een aantal keuzevakken. Tot slot van de studie moet een scriptie ingediend worden uiterlijk op 30 april van het volgend academiejaar.

De bijzondere licentie in het *Bedrijfsrecht* is nieuw opgericht om tegemoet te komen aan de stijgende vraag naar juridisch geschoolde kaders voor het bedrijfsleven. Het zakenleven wordt immers steeds meer met een reglementering van zijn activiteiten geconfronteerd. Hierdoor blijven meer en meer juristen een loopbaan te vinden in deze sector. De basisopleiding tot licentiaat in de rechten is echter te algemeen zodat een meer specifieke vorming in het kader van een bijzondere licentie noodzakelijk wordt. Ook niet juridisch gevormde academici zoals economen en handelsingenieurs, wordt door de bijzondere licentie de gelegenheid geboden zich juridisch bij te scholen. Voorkennis is vereist met betrekking tot het handels-, financieel en economisch recht, het fiscaal recht, het vergelijkend handelsrecht en de nijverheidswetgeving.

De bijzondere licentie in het *Sociaal Recht* heeft een eigen finaliteit die haar bestaan als afzonderlijke studierichting verantwoordt. Naast de vorming van gespecialiseerde juristen voor personeelsdiensten, vakbonden, enz..., biedt zij immers nog een specifieke uitweg naar de arbeidsgerechten. Houder van het diploma van licentiaat in het sociaal recht moeten slechts drie jaar balie gedaan hebben om tot arbeidsrechter benoemd te kunnen worden, terwijl dit anders vijf jaar is (art. 191 Ger. W.). Voorkennis is vereist wat het arbeidsrecht en het sociale-zekerheidsrecht betreft.

De bijzondere licentie in het *Staats- en Bestuursrecht* beoogt tegemoet te komen aan de wensen van de afgestudeerden die zich tot het openbaar ambt aangetrokken voelen. Voorkennis is vereist wat het staatsrecht en het administratief recht betreft.

De bijzondere licentie in het *Europees en Internationaal Recht* is de emanatie van de grote traditie die de Rechtsfaculteit van de Vrije Universiteit Brussel op dit gebied in stand te houden heeft. Zij beoogt diegenen die zich voorbestemmen tot een functie bij een van de vele internationale organisaties een grondige scholing te geven. Ook zij die zonder internationaal ambtenaar te willen worden in hun beroepsleven vaak met problemen van Europees en internationaal recht zullen te maken hebben, zullen bij deze opleiding baat vinden. Voorkennis is vereist met betrekking tot het volkenrecht, evenals op het gebied van de internationale en Europese instellingen.

Alle verdere inlichtingen over deze bijzondere licenties en hun programma en collegerooster kunnen verkregen worden op eenvoudige telefonische of schriftelijke aanvraag gericht tot: Universiteit Brussel, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, t.a.v. de Heer A. Swinnen, Pleinlaan 2, 1050 Brussel, tel. 02/648.55.40 (toestel 161/162).

Lezingen Verzekeringsrecht Leuven

Door de afdeling Economisch Recht van de Leuvense Rechtsfaculteit wordt, in samenwerking met het Instituut voor Actuariële Wetenschappen van de K.U. Leuven, tijdens het academiejaar 1978-1979, een reeks lezingen over het verzekeringsrecht georganiseerd.

De eerste twee lezingen worden gegeven door de heer H. Claasens, lector aan de K.U. Leuven, over het *Verzekeringsrecht in de Europese Gemeenschappen*. Op maandag 6 november spreekt hij over hetgeen reeds op Europees vlak verwezenlijkt is en op maandag 20 november over het verzekeringsrecht in wording.

De lezingen worden gehouden in de gebouwen van de Rechtsfaculteit, College De Valk, Tienessestraat 41, 3000 Leuven, telkens te 17 uur en kunnen door alle belangstellenden, zonder inschrijvingsformaliteiten, worden bijgewoond. Inlichtingen zijn te bekomen bij prof. H. Cousy, Tienessestraat 41, 3000 Leuven (tel. 016/23.30.17).

De rechten van de mens in de internationale betrekkingen — Interdepartementale cyclus te Antwerpen

Deze cyclus wordt georganiseerd door de professoren Marc Bosuyt, docent volkenrecht en volkenrechtelijke instellingen aan de Universitaire Instelling Antwerpen (Departement rechten) en Yvan Vandenbergh, docent geschiedenis van de internationale betrekkingen aan de Economische Hogeschool Limburg en aan de Universitaire Instelling Antwerpen (Departement Politieke en Sociale Wetenschappen). Aan de aanwezige deelnemers zullen een aantal relevante documenten ter beschikking worden gesteld. Na iedere lezing bestaat mogelijkheid tot discussie. Deze lezingen richten zich tot een ruim publiek dat niet noodzakelijk gespecialiseerd hoeft te zijn in de behandelde materie. De toegang is gratis.

Tijdens de vorige interdepartementale cyclus internationale betrekkingen die werd ingericht tijdens het academiejaar 1977-1978 over de Slotakte van de Helsinki-Conferentie over veiligheid en samenwerking in Europa en de daaropvolgende toetsingsconferentie te Belgrado bleek er bij de deelnemers een bijzondere belangstelling te bestaan voor de internationale problemen in verband met de rechten van de mens.

Daarom werd voor het academiejaar 1978-1979 het thema van «De rechten van de mens in de internationale betrekkingen» gekozen. Het is inderdaad een feit dat de rechten van de mens de laatste jaren in groeiende mate in de belangstelling staan. De Helsinki-Conferentie, die besloten werd op 1 augustus 1975, alsmede de daaropvolgende toetsingsconferentie van Belgrado, die besloten werd op 8 maart 1977, hebben daartoe in belangrijke mate bijgedragen. Het belang van de actieve houding die de Amerikaanse President Carter heeft aangenomen inzake rechten van de mens kan hierbij eveneens moeilijk onderschat worden.

Vanuit juridisch oogpunt moet gewezen worden op het in werking treden van het Internationaal Pact inzake economische, sociale en culturele rechten op 3 januari 1976 en van het Internationaal Pact inzake burgerlijke en politieke rechten en het daarbijhorend Facultatief Protocol op 23 maart 1976. Op 30 november 1977 heeft de Belgische Regering trouwens beide Pacten ter goedkeuring bij het Parlement ingediend.

Het humanitair recht heeft ook een nieuwe ontwikkeling gekend met het aannemen op 8 juni 1977 van twee aanvullende Protocols bij de Conventies van Genève, terwijl de Raad van Europa op 27 januari 1977 een nieuwe Europese Conventie ter bestrijding van het terrorisme heeft aangenomen. Ten slotte moet ook nog de sterk gestegen activiteit van het Europees Hof van de rechten van de mens vermeld worden.

De internationale cyclus internationale betrekkingen 1978-1979 beoogt verschillende aspecten van «De rechten van de mens in de internationale betrekkingen» te belichten. Hierbij zullen problemen in verband met rechten van de mens zowel vanuit een juridische, een politieke als een filosofische gezichtshoek behandeld worden. Oost-europese zowel als Westerse opvattingen zullen aan bod komen. Zowel het universele als het Europese kader zullen voorgesteld worden.

Kalender van de cyclus

- maandag 23 oktober 1978 te 20 u. «*De Verenigde Naties en de rechten van de mens : grenzen en mogelijkheden*», door dr. Theo C. van Boven, directeur van de UNO-Divisie van de rechten van de mens
- donderdag 16 november 1978 te 20 u. «*Filosofische grondslagen van de rechten van de mens*», door prof. dr. Leo Apostel, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Gent
- donderdag 18 januari 1978 te 20 u. «*De werking van de Europese Conventie van de rechten van de mens*», door prof. dr. Marc Bossuyt, docent aan de Universiteit Antwerpen (U.I.A.)
- Spreker en datum nog te bepalen : «*De Sovjet-opvattingen inzake rechten van de mens*»
- donderdag 1 maart 1978 te 20 u. «*Terrorisme en humanitair recht*» door prof. dr. Bart De Schutter, rector van de Vrije Universiteit Brussel
- donderdag 26 april 1978 te 20 u. «*De rechten van de mens als factor van buitenlandse politiek*», door mr. Max van der Stoep, oud-minister van Buitenlandse Zaken van Nederland.

Telkens in het gebouw van de Aula major, Universitaire Instelling Antwerpen, Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk

Stichting Fernand Lazard

De Stichting Fernand Lazard heeft ten doel aan jongelieden van Belgische nationaliteit, die hun hogere studiën hebben geëindigd, bij de aanvang van hun beroepsleven een financiële steun toe te kennen in de vorm van leningen, vrij van interesten, terugbetaalbaar binnen de tien jaar.

De interventies van de Stichting Fernand Lazard beogen :

1° het vergemakkelijken van de aankoop van de door het beroep vereiste werkbenodigdheden, welke die ook mogen zijn (bijvoorbeeld : instrumentaria, onmisbare boeken, enz.) ;

2° het ten laste nemen van de installatiekosten van een kantoor, met uitzondering van huurkosten en die van wijzigingen aan onroerende goederen.

Om voor onderzoek in aanmerking te worden genomen, moet elke aanvrager gepatroneerd zijn door twee professoren van de kandidaat.

De kandidaten moeten, vóór 1 januari of 1 juni van elk jaar, hun aanvrage richten tot de h. Marcel Grosjean, beheerder van de Stichting Fernand Lazard, Egmontstraat 11 te 1050 Brussel, tel. (02) 511.81.00.

TIJDSCHRIFTEN

Journal des tribunaux

Jg. 93. 24 juni 1978. Nr. 5045.

Alphonse Servais, Accès du citoyen à la justice. Justice gratuite—Assistance judiciaire—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

Jg. 93. 1 juli 1978. Nr. 5046.

Maurice Henrard, La nouvelle loi sur les contrats de travail—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

Revue du Notariat Belge

Jg. 104. Juni 1978.

Caroline Remon, La force exécutoire de l'acte notarié et son exécution directe—M. Pirson, Bail à loyer—Des droits et des devoirs de l'acquéreur d'immeuble avant la réalisation de l'acte authentique—Législation—Revue de la jurisprudence belge.

Revue générale des assurances et des responsabilités

Jg. 51. Juin 1978. Nr. 6.

André-Jean Chaumont, Le dommage corporel chez les personnes âgées—Faute—Committant—C.I.V.—Blessures.

Recueil général

Tome 127. juli 1978. Nrs. 22251 tot 22257.

Droit civil—droit notarial—droit fiscal.

Revue de droit pénal et de criminologie

Jg. 58. februari 1978. Nr. 2.

Hommage à Monsieur Verselle—S. Fredericq, L'extension de la criminalité violente et l'assurance—B. Hoste, J. Brocteur en A. Andre, Identification de matériel biologique à partir des groupes sanguins—Chronique.

Administration publique

Jg. 2. Mei 1978.

Jurisprudence.

Jg. 2. Juni 1978.

Jurisprudence.

Mouvement Communal

Jg. 60. Juni-juli 1978. Nr. 530.

Editorial—La vie de l'Union—E. Hesbois, Vers une animation globale en milieu rural : Le «Vivoir» communal—G. Latour, Bref historique de l'évolution du Fonds des communes depuis 1945—J. Toint, Libre propos—G. Latour, Chronique «Fusions de communes.

Journal de droit fiscal

Nov.-dec. 1977.

Pierre Van Ommelesghe, Le droit et la comptabilité : réflexions sur les effets juridiques du compte—Jurisprudence.

Jan.-févr. 1978.

Jean-Pierre Lagae, Les incitants fiscaux à but économique en matière d'impôts sur les revenus—Jurisprudence.

Revue de droit intellectuel

Jg. 68. Mei-juni 1978. Nrs. 5-6.

Conventions internationales—Jurisprudence néerlandaise—Jurisprudence belge—Divers.

Cahiers de droit européen

1978. Nrs. 2-3.

J. Vandamme, Union économique et monétaire et intégration différenciée—A.A. Cançado Trindade, L'épuisement des recours internes dans des affaires inter-étatiques—D. Yandais, La Communauté et la pêche—A. McClellan, La convention sur le brevet communautaire—A. Christoyannopoulos, La nouvelle loi grecque contre les restrictions de la concurrence—Jurisprudence.

Recueil Dalloz

24e cahier. 21 juni 1978.

Gérard Légiér, L'intervention forcée en appel et l'évolution du litige (art. 555 nouv. c. pr. civ.)—Jurisprudence.

25e cahier. 28 juni 1978.

Jacques Foulon-Piganiol, Conflits entre marques de fabriques et autres signes distinctifs (Disponibilité du signe et effet constitutif du dépôt)—Jurisprudence—Législation.

26e cahier. 5 juli 1978.

Jean Guigue, La libre circulation des médecins dans les pays du Marché Commun—Jurisprudence.

27e cahier. 12 juli 1978.

Yves Patureau, Le désintérêt de l'enfant déclaré judiciairement abandonné—Jurisprudence—Législation.

Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger

Mei-juni 1978. Nr. 3.

Georges Morange, Situation et rapports des Pouvoirs publics en cas de dissolution—André Cocatre-Zilgien, De quelques effets actuels et éventuels de la ratification de la convention européenne des droits de l'homme sur la politique et le droit français—Francis Conte, (en Dmitri-Georges Lavroff) La constitution soviétique du 7 octobre 1977—Patrick Schultz, Réflexions sur la démocratie semi-directe en Suisse—Louis Favoreu, 1977, année charnière : le développement de la saisine parlementaire et de la jurisprudence relative aux libertés et droits fondamentaux—Thérèse Pinet, Analyse des textes législatifs et réglementaires (1er janvier 1978-30 avril 1978)—Jean de Soto, Notes de jurisprudence.